

Ludvigs fon Mises
(Ludwig von Mises)

Birokrātija

Ar A.V. Lauriņa pielikumu „Ekonomikas Likums – tiesiskuma un
brīvības pamats”

UDK 33

Pirmpublicētājs – Jēlas Universitātes apgāds

© Jēlas Universitātes apgāds (Yale University Press), 1944.

© atjaunojis Brīvības fonds (Liberty Fund, Inc.), 1972.

Redakcijas piezīmes © Brīvības fonds (Liberty Fund, Inc.), 2007.

„Birokrātija” pirmo reizi tika publicēta angļu valodā 1944. gadā. Šis tulkojums publicēts ar Brīvības fonda atļauju.

Bureaucracy was originally published in English in 1944. This translation is published by permission from Liberty Fund, Inc.

Grāmatas izdevējs izsaka pateicību briviba-net.lv par atbalstu grāmatas sagatavošanā.

Orģinalā teksta „Ekonomikas Likums – tiesiskuma un brīvības pamats” autortiesības pieder © briviba-net.lv. Jebkura šī teksta kopēšana vai pārpublicēšana ir atļauta tikai tādā gadījumā, ja ir pilna atsauce uz teksta autoru.

ISBN 978-9984-49-147-9

izdevējs: Uzņēmēju Trasta kompānija

iespiests apgādā Imanta tipogrāfijā, 2011

Saturs

Ievads.....	5
I Peļņas menedžments.....	6
1. Tirgus mehānisma darbības principi.....	6
2. Ekonomiskie aprēķini.....	8
3. Peļņas sistēmas vadība.....	16
4. Personāla vadība nekavēta darba tirgus apstākļos.....	20
II Birokrātiskais menedžments.....	23
1. Birokrātija despotiskas valdības apstākļos.....	23
2. Birokrātija demokrātijas apstākļos.....	25
3. Birokrātiskā menedžmenta būtiskākā iezīme.....	28
4. Birokrātiskā menedžmenta pamatproblēma.....	31
5. Birokrātiska personāla vadība.....	35
III Sabiedrisko uzņēmumu birokrātiskā vadība.....	39
1. Valsts visaptverošās kontroles nepraktiskums.....	39
2. Sabiedriskie uzņēmumi tirgus ekonomikas apstākļos.....	41
IV Birokrātiska privātuzņēmumu pārvaldes sistēma.....	45
1. Kā valdības iejaukšanās un peļņas motīva mazināšanās noved uzņēmējdarbību līdz birokratizācijai.....	45
2. Pasākumi peļņas apjomi ierobežošanai.....	47
3. Iejaukšanās darbinieku izvēlē.....	51
4. Neierobežota uzticība valdības komitejām.....	53
V Birokratizācijas sociālā un politiskā būtība.....	55
1. Birokrātisma filozofija.....	55
2. Birokrātiskā bezrūpība.....	58
3. Birokrāts kā vēlētājs.....	61
4. Apziņas birokratizācija.....	63
5. Kuram vajadzētu būt noteicējam.....	69
VI Birokratizācijas psiholoģiskās sekas.....	73
1. Vācu jaunatnes kustība.....	73
2. Jaunās paaudzes liktenis birokrātiskas vides apstākļos.....	77
3. Autoritatīva aizbildniecība un progress.....	81
4. Diktatora izvēle.....	84
5. Veselā saprāta izzušana.....	86
VII Vai ir iespējams jebkāds risinājums?.....	90
1. Pagātnes neveiksmes.....	90

2. Ekonomika pret plānošanu un totalitārismu	92
3. Vienkāršais pilsonis cīņā ar profesionālu birokrātijas aģitoru	96
Nobeigums.....	101
Ekonomikas likums – tiesiskuma un brīvības pamats	104

Ievads

Ludvigs fon Mises (Ludwig von Mises) bija 20. gadsimta ievērojamākais ekonomists.

Pagaidām ir maz piekritēju šādam vērtējumam. Daudzi, turpretī, uzskata, ka ievērojams skaits viņa kolēģu ir gan populārāki, gan arī autoritatīvāki ekonomikas zinātnieki. Bet mans vērtējums nav balstīts nedz uz popularitāti, nedz slavu. Daudzi argumentēti norāda, ka Keinsa Džona Meinarda (John Maynard Keynes) autoritāte ir vairākas pakāpes augstāka par Mises autoritāti. Ja šis "reiting" tiek veidots, ņemot vērā tikai popularitāti, tad šāds apgalvojums ir visai pareizs. Keinss bija populārs tikai tādēļ, ka viņš varas elitei teica to, ko tā gribēja dzirdēt, proti, ka valsts iejaukšanās tautsaimniecības privātajā sektorā ir laba un pat nepieciešama, lai labotu kapitālistiskās sistēmas trūkumus. Runājot konkrētāk, tas nozīmē, ka valdībai jāpalielina izdevumi, lai stimulētu kopējo pieprasījumu, tādējādi novēršot ekonomisko aktivitāšu mazināšanos recesijas laikā. Mises tam absolūti nepiekrīta. Viņš precīzi norādīja, ka jebkura valsts intervence ekonomikā posta un sagrauj ekonomisko labklājību un brīvību. Raugoties no šāda aspekta, varētu domāt, ka Mises pilnībā nosoda birokrātiju. Tā tas tomēr nav.

Mises kompetenti attēlo un dziļi analizē dažādu birokrātiju nozīmi, darbības principus un vērtību sistēmas. Viņš parāda, kā birokrātiskās sistēmas atšķiras viena no otras un kāpēc tām jāatšķiras no brīvā tirgus sistēmām – atbilstoši mērķiem, kuriem tās kalpo.

Šī grāmata nav novecojusi. Viss, ko Mises rakstīja pirms vairāk kā 60 gadiem, ir aktuāls arī šodien. Lasītājs, kurš ir iepazinies tikai ar populāriem, plašai sabiedrībai domātiem ekonomiskās ievirzes rakstiem, šeit atradīs daudz jauna: dziļu analīzi, ekonomisko principu skaidru izpratni un atspoguļojumu, kā arī izpratni par cilvēka darbībām, kad tās ir brīvas no nepatiesas un bezjēdzīgas matemātiskās analīzes.

Jums priekšā ir jauns un ļoti interesants piedzīvojums. Jūs tūlīt sastapsieties ar intelektuālu gigantu un vienkāršu personību – 20. gadsimta ievērojamāko ekonomistu Ludvigu fon Mises.

A.V. Lauriņš

I Peļņas menedžments

1. Tirgus mehānisma darbības principi

Kapitālisms vai tirgus ekonomika ir uz privātiem ražošanas līdzekļiem balstīta sociālas sadarbības un darba dalīšanas sistēma. Kapitālismā ražošanas materiālie līdzekļi pieder privātpersonām, kapitālistiem un zemes īpašniekiem. Rūpnīcas un zemnieku saimniecības vada uzņēmēji un zemnieki (privātpersonas vai privātpersonu kolektīvi), kuriem vai nu pašiem pieder kapitāls un/vai zeme, vai arī viņi to irē no īpašniekiem. Brīvā uzņēmējdarbība ir kapitālisma raksturīgākā iezīme.

Ikvienu privātuzņēmēju, biznesmeņu vai zemnieku mērķis ir gūt peļņu. Taču kapitālisti, privātuzņēmēji un zemnieki ir arī vērtīgi „ekonomiskie virzītājspēki”! Runājot līdzībās, viņi ir tie, kas „stūrē kuģi”, tomēr viņiem nav ļauts noteikt „kuģa” kursu. Viņi ir tikai „stūrmaņi” nevis „kapteiņi”, un viņu pienākums, bez savu noteikumu izvirzīšanas, ir ievērot kapteiņa pavēles. „Kapteinis” šajā kontekstā ir patērētājs.

Tātad ne kapitālisti, ne uzņēmēji, nedz arī zemnieki nosaka to, ko vajadzētu ražot. To dara patērētāji. Ražotājs neražo savam personiskajam patēriņam, bet gan tirgum, un viņš ir cieši apņēmiens pārdot savas preces. Ja patērētāji piedāvātās preces nepērk, uzņēmējs nespēj atgūt savus ieguldījumus un zaudē naudu. Ja uzņēmējam neizdodas piemērot savu rīcību patērētāju vēlmēm, viņš drīz vien var zaudēt savu vietu pie „ekonomikas kuģa vadības stūres”, un viņu aizvieto tie, kuriem labāk izdodas apmierināt patērētāju vēlmes.

Kapitālistiskās tirgus ekonomikas sistēmas patiesie virzītājspēki ir patērētāji. Viņi, pērkot dažādas preces un pakalpojumus (vai tieši otrādi- atturoties no pirkšanas), netieši izlemj, kuram no uzņēmējiem ir jābūt kāda kapitāla īpašniekam vai rūpnīcas vadītājam. Patērētāji nosaka, ko vajadzētu ražot, kādai ir jābūt preču vai pakalpojumu kvalitātei un kādai ir jābūt kvantitātei. Gala rezultātā viņu rīcība uzņēmējam rada vai nu peļņu, vai zaudējumus. Tieši pateicoties viņiem nabagie var kļūt bagāti un bagātie- nabadzīgi. Apmierināt patērētāju vēlmes nav vienkāršs uzdevums, jo viņi mēdz būt kaprīzi,

untumaini, nepastāvīgi un neprognozējami. Uzņēmēja „pagātnes nopelni” viņus praktiski neinteresē. Ja kāds cits piedāvā ko tādu, kas patērētājiem patik labāk (vai arī vienkārši ir lētāks), viņi bieži vien nešauboties pamet savus iepriekšējos produktus vai servisa piedāvātājus. Patērētājam vissvarīgākā ir personisko vēlmju apmierināšana. Kad patērētāji atsakās no sev ierasto preču piršanas, viņus neuztrauc ne kapitālistu vai ražotāju intereses, ne arī preču noieta samazināšanās rezultātā darbu zaudējušo strādnieku likteņi.

Ko nozīmē apgalvojums: „Preces „A” ražošana neatmaksājas!”? Šis apgalvojums norāda, ka patērētāji nevēlas „A” preces ražotājam maksāt tik daudz, lai viņš spētu segt ražošanai nepieciešamās izmaksas (tajā pašā laikā citu ražotāju ienākumi pārsniedz viņu ražošanas izmaksas). Patērētāju pieprasījums ir nozīmīgs faktors ražošanas spēku sadalē dažādās plaša patēriņa preču ražošanas nozarēs. Tādējādi tieši patērētāji izlemj, cik daudz izejmateriālu un darbaspēka vajadzētu izmantot „A” preces ražošanai un cik daudzkādai citai precei. Ja ražošanas mērķis ir peļņa, uzņēmējs ir spiests nodrošināt patērētājus ar precēm, kas viņiem ir nepieciešamas un ko viņi pieprasa visakūtāk. Ja uzņēmēja vadmotīvs nebūtu peļņa, viņš varētu saražot vairāk „A” preču, kaut arī patērētājs tobrīd dotu priekšroku gluži kam citam. Tieši peļņas faktors visefektīvāk ietekmē to, lai uzņēmējs nodrošinātu patērētāju ar viņam vēlamajām precēm.

Tādējādi kapitālistiskā ražošana ir ekonomiskās demokrātijas sistēma, kurā „ikvienam penijam ir balsstiesības”. Patērētāji ir šīs sistēmas vadošās personas, bet kapitālisti, uzņēmēji un zemnieki „tautas mandāta īpašnieki”. Ja šīs pilnvarotās personas tautas gribai nepakļaujas, citiem vārdiem sakot, ja viņi neražo patērētāju pieprasītās preces par iespējami zemākām ražošanas izmaksām, viņi savas pozīcijas zaudē. Viņu uzdevums ir kalpot patērētājam. Tieši peļņa un zaudējumi ir visefektīvākais veids, kā uzņēmējs spēj efektīvi kontrolēt savas biznesa aktivitātes.

2. Ekonomiskie aprēķini

Kapitālisma sistēmas pārkums ir tas, ka tā šobrīd ir vienīgā sociālas sadarbības un darba dalīšanas sistēma, kurā ar aprēķinu un skaitļošanas palīdzību iespējams plānot jaunus projektus, kā arī izvērtēt jau strādājošo rūpnīcu, cehu vai darba vadīšanas sistēmu lietderību un efektivitāti. Situācijā, kad ražošanas līdzekļi nav privātīpašums un tiem nav tirgus cenas, var skaidri saskatīt visu sociālistiskās sistēmas un centralizētās plānošanas nepraktiskumu, jo šādos apstākļos nav iespējams veikt jebkādus ekonomiskos aprēķinus.

Problēma, kas jāatrisina ekonomikas jautājumos, ir sekojoša. Ir neskaitāmi ražošanas materiālo faktoru veidi, un ikvienā no grupām tie atšķirsies gan pēc to fiziskajām īpašībām, gan arī pielietošanas iespējām- gluži tāpat kā miljoniem strādnieku katram piemīt savas individuālās darbaspējas. Tehnoloģiskie sasniegumi paver mums milzumdaudz izdevību, kuras iespējams īstenot, lietderīgi izmantojot dabas resursus, kapitālu un darbaspēku plaša patēriņa preču ražošanā. Kuri no šiem potenciālajiem procesiem un plāniem ir visizdevīgākie? Kurus vajadzētu realizēt, jo tie būtu vispiemērotākie patērētāju akūto vēlmju apmierināšanā? Un kurus no šiem plāniem vajadzētu atlikt uz vēlāku laiku vai no tiem atteikties vispār, jo to izpilde novirzītu ražošanas līdzekļus no citiem projektiem, kuru izpilde patērētāju neatliekamo vajadzību apmierināšanā nodrošinātu lielākus ienākumus?

Uz visiem šiem jautājumiem nav iespējams atbildēt, izmantojot vienīgi matemātiskos aprēķinus, jo tik komplicēti jautājumi neapšaubāmi ir jāizskata arī kopējo ekonomisko pamatprincipu kontekstā.

Kapitālistiskā sistēmā ekonomiskās stratēģijas izveide un plānošana tiek balstīta uz tirgus cenām. Bez tirgus cenu faktora ievērošanas visi uzņēmējdarbības projekti un inženieru plāni būtu tikai akadēmisks laika kavēklis, kas demonstrētu „ko un kā būtu iespējams izdarīt”. Šie plāni nespētu prognozēt, vai kāda projekta realizācija patiešām palielinātu materiālo labklājību, vai arī gluži otrādi- novirzītu ražošanas līdzekļus no citām nozarēm, tādējādi apdraudot tās vajadzības, kuras patērētāji uzskata par pašām

nepieciešamākajām. Ekonomiskās plānošanas virzītājspēks ir tirgus cenas. Vienīgi tirgus cenas var sniegt atbildi uz jautājumu, vai projekta „B” veikšana nesīs peļņu un vai tas būs lietderīgāks par kādu citu iespējamo projektu, kas šajā gadījumā nevar tikt realizēts, jo līdzekļi jau ir izmantoti projekta „B” izstrādei.

Bieži vien tiek iebilsts, ka ekonomisko darbību virzība, kas orientēta uz peļņas gūšanu, neņem vērā valsts kopējās intereses, koncentrējoties vienīgi uz privātpersonu savtīgajām interesēm, kuras bieži vien ir pat pretējas valsts interesēm. Šāda ideja ir visas totalitārās plānošanas pamats. Autoritāras pārvaldes formas atbalstītāji apgalvo, ka valdības veiktā uzņēmējdarbības kontrole nodrošina valsts labklājību, turpretim brīvā uzņēmējdarbība, kas tiek balstīta uz peļņas gūšanas ideju, „apdraud” nācijas intereses. Apskatot šo jautājumu tuvāk, atcerēsimies tā saucamo „sintētiskā kaučuka problēmu”. Šī problēma tika traktēta sekojoši. Vācijā saskaņā ar nacistiskā sociālisma normām tika attīstīta sintētiskā kaučuka ražošana, bet Lielbritānija un Savienotās Valstis brīvās uzņēmējdarbības tirgus apstākļos, kā mērķi sev nospraužot peļņas gūšanu, nemaz negrasījās ražot tik neienesīgu un dārgu „surogātu”. Tādējādi šis valstis palaida garām nozīmīgo sagatavošanos karam un pakļāva briesmām savu neatkarību.

Patiesībā nekas nevar būt nepatiesāks par šāda veida spriedelēšanu. Došanās karā un valsts armijas sagatavošana neparedzētam karam nav privātpersonu uzdevums. Valsts drošība un civiliedzīvotāju aizsardzība ir jebkuras valdības primārais uzdevums. Ja ikviens indivīds būtu krietns, tikumīgs un neiekārotu citam piederošas lietas, nebūtu vajadzības pēc valdības, armijas, jūras kara flotēm, policistiem, tiesām un cietumiem. Veikt pirmskara piesardzības pasākumus ir valdības kompetence. Ja valdība šīs funkcijas nespēj veikt, tajā nevar vainot nevienu pilsoni vai pilsoņu grupu. Vaina vienmēr ir jāuzņemas valdībai un demokrātiskā valstī arī balsotāju vairākumam.

Vācijas apbruņojās karam. Vācijas Ģenerālštābs zināja, ka karojošā Vācija nespētu importēt dabīgo kaučuku, tāpēc nolēma veicināt iekšzemes sintētiskā kaučuka ražošana. Nav jājautā, vai britu un amerikāņu militārās autoritātes bija pārliecinātas par savām iespējām (pat jauna Pasaules kara gadījumā) atļauties importēt kaučuku no

plantācijām Malajā un Holandes kolonijām Indijā. Jebkurā gadījumā viņi neuzskatīja par nepieciešamu uzkrāt savus iekšzemes dabiskā kaučuka krājumus vai arī uzsākt sintētiskā kaučuka ražošanu. Lai arī daži Amerikas un Lielbritānijas biznesmeņi iepazinās ar Vācijas sintētiskā kaučuka ražošanas progresu, tomēr ņemot vērā to, ka sintētiskā produkta izmaksas bija ievērojami augstākas nekā dabiskā produkta izmaksas, viņi nevarēja atļauties riskēt un sekot Vācijas piemēram. Nevienš uzņēmējs neinvestēs savu naudu projektā, kurš nespēj agrāk vai vēlāk nodrošināt peļņu. Patērētāju sabiedrība netiešā veidā piespiež uzņēmēju ražot tieši to, kas viņiem ir visvairāk nepieciešams. Patērētāji- Amerikas un Lielbritānijas sabiedrība- nebija gatavi pieņemt tādas sintētiskā kaučuka cenas, kas būtu kaučuka ražošanu padarījis ienesīgu. Tāpēc vislētākais veids, kā tā laika anglosakšu valstis varēja apgādāt sevi ar kaučuku, bija ražot ko citu, piemēram, automobiļus un dažādus citus transportlīdzekļus, pārdot tos ārzemēs un importēt ārvalstīs saražoto dabisko kaučuku.

Tomēr, ja Londonas un Vašingtonas valdības spētu paredzēt turpmākos 1941. gada decembra un 1942. gada janvāra- februāra notikumus, tās atrastu līdzekļus arī pašmāju sintētiskā kaučuka ražošanai. Nav būtiski, kādu metodi valdības izvēlētos papildus aizsardzības izmaksu daļas segšanai. Tās varētu subsidēt ražošanā iesaistītās rūpnīcas vai arī ar tarifu palīdzību veicināt vietējā ražojuma kaučuka cenu pieaugumu līdz tādām līmenim, kas padarītu pašmāju ražoto sintētisko kaučuku rentablu. Jebkurā gadījumā par to visu samaksāt nodokļu veidā būtu spiesta tauta.

Ja valdība nespēj nodrošināt pietiekamus savas valsts aizsardzības līdzekļus, tad neviens kapitālists vai uzņēmējs nespēj aizpildīt šo iztrūkumu. Vainot dažas ar ķīmikāliju ražošanu saistītās kompānijas par to, ka tās nav uzsākušas sintētiskā kaučuka ražošanu, ir tikpat nesaprātīgi, kā vainot automobiļu industriju par to, ka uzreiz pēc Hitlera nākšanas pie varas tā nepārformēja savas ražotnes par lidmašīnu rūpnīcām. Tāpat aplami būtu vainot zinātniekus par viņu izšķiesto laiku, piemēram, Amerikas vēstures vai filozofijas grāmatu rakstīšanai, jo viņi šo laiku būtu varējuši izmantot „lietderīgāk”, vingrinoties nākotnes uzdevumiem desanta vienībās.

Ja valdība, atvairot uzbrukumu, nav pietiekoši kompetenta, lai nodrošinātu atbilstošas aizsardzības funkcijas, novērst šo problēmu

nav neviena indivīda spēkos. Vienīgā iespēja, kā var rīkoties šādā situācijā, ir oratoru runās, preses publikācijās un grāmatās kritizēt amatpersonas, vērsties pie valsts augstākās varas- vēlētajiem.¹

Cits piemērs. Daudzi ārsti kritizē savu pacientu naudas tērēšanas ieradumus, raksturojot tos kā muļķīgus un viņu reālajām vajadzībām neatbilstošus. Viņi iesaka saprātīgāk pavadīt brīvo laiku, mainīt diētu un ierobežot alkoholisko dzērienu un tabakas izstrādājumu lietošanu. Droši vien šiem ārstiem ir taisnība. Tomēr tas nav valdības uzdevums- uzlabot savu pilsoņu rīcību. Tas nav arī biznesmeņu uzdevums. Ja sabiedrība bezalkoholisko dzērienu vietā dod priekšroku alkoholiskajiem dzērieniem, uzņēmējiem ir jāreaģē uz šādām patērētāju vēlmēm. Turpretim, ja kādam ir vēlme tautiešus ietekmēt un pārveidot, ir jāķeras pie pārliecināšanas metodes, jo tas ir vienīgais demokrātiskais pārmaiņas veicinošais veids. Ja kāds savos centienos pārliecināt par savu ideju saprātīgumu cieš neveiksmi, viņam jāvairo tikai pašam sava nespēja pārliecināt tautu- nav nepieciešams atsaukties ne uz likumu, nedz arī policijas spaidiem vai piespiešanu.

Sākotnējie ekonomiskie aprēķini balstās uz plaša patēriņa preču novērtēšanu visā sabiedrībā. Taisnība- patērētāji maina domas, un viņu spriedumus reizēm nosaka kļūdaini priekšstati. Ir jāpieņem fakts, ka dažas preces tiktu novērtētas savādāk, ja vien pircēji būtu labāk informēti. Un tomēr, mēs nevaram šķietamo „cilvēku seklumu” aizvietot ar „neapšaubāmas autoritātes gudrību”.

Nav tā, ka tirgus cenas būtu jāuzskata par kādas mūžīgas un absolūtas vērtības izteiksmi. Tāda „absolūta vērtība”, kas nebūtu atkarīga no indivīda subjektīvajām vērtībām, vienkārši neeksistē. Spriedumi par vērtībām ir cilvēku patvaļas rezultāts. Šie spriedumi atspoguļo to paudēju trūkumus un nepilnības. Tomēr vienīgā tirgus cenu noteikšanas iespēja ir apzināt patērētāju vērtības, balstītas uz atsevišķu cilvēku spriedumiem un viņu izdarītajām konkrētu pakalpojumu un preču izvēlēm. Neraugoties uz to, ka šie cilvēki tiek uzskatīti par „autoritātēm”, arī viņi var kļūdīties vai maldīties. Lai

¹ Šie novērojumi neietver sevī Lielbritānijā un Amerikā tik ļoti iecienīto pirmskara politikas kritiku. Tikai „gaišrēģim”, kurš par 1941.- 1943. gada militārajiem notikumiem būtu zinājis jau daudzus gadus iepriekš, būtu tiesības vainot pārējos viņu tālredzības trūkumā. Lai arī kā daži cenšas mums to iegalvot, tomēr valdības nav viszinošas.

arī kas noteiktu plaša patēriņa preču vērtību- diktatorisks lēmums vai patērētāju izvēle- vērtības vienmēr ir relatīvas, subjektīvas un cilvēciskas. Tās nekad nav absolūtas un objektīvas.

Ir jāsaprot, ka ekonomikā, kas organizēta, balstoties uz brīvu uzņēmējdarbību un privātpašnieku ražošanas līdzekļiem, plaša patēriņa preču cenas patiesi atspoguļojas ražošanai nepieciešamo līdzekļu izmaksās. Tādējādi kļūst iespējams ar precīziem aprēķiniem noteikt, kuri no ražošanas procesiem ir izdevīgāki un kuri- mazāk izdevīgi. Izdevīgi ražošanas procesi šajā gadījumā nozīmē, ka līdzekļi tiek izmantoti patērētāju visakūtāk pieprasīto plaša patēriņa preču ražošanai un pieprasīto preču ražošana iegūst prioritāti pār precēm, ko patērētāji pieprasa mazāk neatlaidīgi. Ekonomiskie aprēķini ļauj uzņēmējam pielāgot ražošanu patērētāju prasībām. Tomēr jebkura sociālisma apstākļos spēki, kas nosaka un ietekmē ražošanu, nav spējīgi veikt ekonomiskos aprēķinus.

Pilnvērtīgai iepriekšminēto problēmu izpratnei mums jāmēģina noskaidrot, kas ir peļņas būtība un kādi ir tās pirmavoti. Hipotētiskā jeb uz pieņēmumiem balstītā sistēmā, kurā nav nekādu izmaiņu, nebūtu ne peļņas, ne zaudējumu. Šādos nemainīgos apstākļos, kad visi ekonomiskie apstākļi pastāvīgi saglabājas nemainīgi, summa, kas uzņēmējam ir jāiztērē ražošanas līdzekļiem, būtu līdzvērtīga cenai, ko viņš saņemtu par precī. Cenas, kas būtu jāmaksā par ražošanas līdzekļiem, algas un procenti par ieguldīto kapitālu saistītu visu preces cenu un peļņa netiktu gūta. Ir acīmredzami, ka šādā sistēmā uzņēmējdarbībai nebūtu motivācijas un netiktu realizētas ekonomiskās funkcijas gūt peļņu. Tiktu ražotas tikai vakar, aizvakar, pagājušogad un pirms 10 gadiem ražotās preces. Netiktu izgudrots nekas jauns. Šī rutīna turpinātos mūžīgi un ne plaša patēriņa preču, ne arī ražošanas līdzekļu piedāvājumā, pieprasījumā vai ražošanas metodēs izmaiņas neparādītos. Ņemot vērā to, ka visas cenas ir nemainīgas un fiksētas, uzņēmējdarbībai šādā sistēmā vienkārši nebūtu vietas.

Reālā pasaule ir pastāvīgu pārmaiņu pasaule. Iedzīvotāju statistikas dati, gaumes un vajadzības, ražošanas līdzekļu un tehnoloģisko metožu piedāvājums ir pakļauts nemitīgām izmaiņām. Šādā kontekstā rodas vajadzība pēc pastāvīgas ražošanas

pielāgošanās apstākļu maiņai. Un tieši tad visā šajā procesā iesaistās uzņēmējs.

Katrs, kas dedzīgi vēlas gūt peļņu, vienmēr meklē izdevības, lai to iegūtu. Tiklīdz uzņēmējs atklāj, ka saistība starp ražošanas līdzekļu cenām un gaidāmajām preču cenām piedāvās peļņas iespēju, viņš darījumā iesaistās. Ja darījumā iesaistīto elementu novērtējums ir bijis pareizs, uzņēmējs gūst peļņu. Tomēr peļņai piemīt tendence būt vairāk vai mazāk nestabilai, jo, ja vienā periodā ir iespējams gūt peļņu, tas nenozīmē, ka arī nākamajā periodā šī peļņa tiks nodrošināta. Tomēr peļņa ir pastāvīgs fenomens tikai tādēļ, ka tirgus apstākļos un ražošanas metodēs vienmēr notiek izmaiņas. Lai padarītu peļņu stabilu, uzņēmējam vienmēr ir jāmeklē jaunas iespējas un jāpielāgo ražošana patērētāju prasībām.

Ražošanu un darba tirgu var salīdzināt ar publisko izsoli, kurā uzņēmēji ir kā solītāji. Uzņēmēju iespējas ierobežo tā cena, ko ir gatavi maksāt patērētāji, tādējādi nosakot maksimālo cenu, ko ir iespējams solīt uzņēmējam. Konkurējošajiem „izsoles dalībniekiem” pārējie uzņēmēji ir „jāpārsola”, ja vien viņi negrib iet mājās „tukšām rokām”. Visi atrodas vienādā situācijā, un visi solītāji rīkojas kā patērētāju mandāta īpašnieki. Tomēr ikviens no viņiem pārstāv atšķirīgu patērētāju vēlmju aspektu -- vai nu pavisam jaunu preču ražošanā, vai arī iepriekšējo preču ražošanā ar citām metodēm. Konkurence starp uzņēmējiem būtībā ir konkurence starp dažādām iespējām. Individuāla lēmums, piemēram, nopirkt ledusskapi vai atlikt jaunas mašīnas iegādi ir noteicošais faktors mašīnu un ledusskapju cenu noteikšanā. Konkurence starp uzņēmējiem ataino ražošanas līdzekļu ietekmi uz plaša patēriņa preču cenām. Uzņēmējs, kas neveic aprēķinus vai ignorē aprēķinu rezultātus, drīz vien bankrotē un zaudē vadošās pozīcijas.

Sociālistiskā sabiedrībā, kurā ir tikai viens vadītājs, nav ne ražošanas līdzekļu cenu, ne arī ekonomisko aprēķinu. Kapitālistiskā iekārtā ražošanas līdzekļu cena uzņēmēju it kā brīdina: "Neaiztiec mani, es jau esmu „rezervēta” kādai citai, akūtākai vajadzībai." Sociālisma apstākļos šie ražošanas faktori un to cenas ir „dūmakā tīti”. Viņi nesniedz absolūti nekādu informāciju uzņēmējdarbības plānotājam. Tehnoloģiskās zināšanas piedāvā daudz dažādu iespēju, kā atrisināt šo problēmu. Ikviens risinājums ir saistīts ar atšķirīga

veida un apjoma ražošanas līdzekļu izmantošanu. Ņemot vērā to, ka sociālistiskais vadītājs nespēj tajā visā atrast kopsaucēju, viņš nav spējīgs arī izdibināt, kurš no risinājumiem varētu būt visizdevīgākais.

Sociālisma apstākļos nav ne acīmredzamas peļņas, ne zaudējumu. Kad nav aprēķinu, nav arī atbildes uz jautājumiem. Nav skaidrības, vai plānotie un realizētie projekti ir optimālākie patērētāja akūto vēlmju apmierināšanai. Veiksmes un neveiksmes paliek neatklātas. Sociālisma atbalstītāji smagi kļūdās, uzskatot par izcilu rādītāju to, ka trūkst acīmredzamas peļņas vai zaudējumu. Patiesībā tas ir būtiskākais ikvienas sociālistiskas vadības trūkums. Būt nekompetentam savu cerēto mērķu sasniegšanā nav nekāda priekšrocība. Sociālistiskais vadība ir pielīdzināma cilvēkam, kas nodzīvo dzīvi aizsietām acīm.

Dažkārt tiek iebilsts, ka brīvā tirgus sistēma ir absolūti nepiemērota kara apstākļiem. Funkcionējot vienīgi tirgus mehānismam, valdībai nebūtu iespējams iegūt visu nepieciešamo aprīkojumu. Bruņojuma ražošanai nepieciešamie ekskluzīvie ražošanas līdzekļi tiktu izšķiesti civilpersonu personīgai lietošanai, kas kara laikā ir uzskatāms par mazāk nozīmīgu mērķi. Tādēļ valdībai ir nepieciešams noteikt prioritāšu sistēmu un jāizveido atbilstošais birokrātiskais aparāts.

Šāda veida domāšanas galvenā kļūda ir neaptveršana, ka nepieciešamība piešķirt valdībai neierobežotas pilnvaras attiecībā uz to, kādā veidā vajadzētu izmantot ražošanas līdzekļus, ir radusies nevis paša kara rezultātā, bet gan kara izdevumiem nepieciešamā finansējuma piesaistes metožu dēļ.

Ja viss naudas apjoms, kas valstij nepieciešams kara stāvoklī, būtu bijis iegūts nodokļu veidā un aizņemoties no sabiedrības, ikviens būtu bijis spiests radikāli ierobežot savu patēriņu. Ar naudas ienākumiem (pēc nodokļu nomaksas), kas būtu daudz mazāki nekā iepriekš, patērētāji pārtrauktu pirkt daudzas preces, ko tie mēdza pirkt pirms kara. Ražotāji (tieši tādēļ, ka tos vada peļņas motīvs) vairs neturpinātu ražot šīs civilās preces un pievērstos to preču ražošanai, kuras valdība, kas tagad, pateicoties nodokļu pieplūdumam, ir lielākais pircējs tirgū, ir gatava pirkt.

Tomēr kara izdevumus lielā mērā finansē apgrozībā esošās valūtas pieaugums un aizņemšanās no komerciālajām bankām. No otras puses, cenu kontroles gadījumā nav likumīgi paaugstināt preču cenas. Ar palielinātu naudas apjomu un nemainīgām preču cenām cilvēki ne tikai neierobežotu, bet gan pat palielinātu preču iegādes apjomu savam patēriņam. Lai no tā izvairītos, ir nepieciešams ieviest valdības uzspiestas prioritātes. Šie līdzekļi ir nepieciešami, jo valdības iejaukšanās, kas paralizēja tirgus darbību, rezultātā radīja paradoksālus un ļoti neapmierinošus apstākļus. Nevis tirgus mehānisma nepietiekamība, bet gan valdības nepiemērotā iejaukšanās tirgus fenomenā padara prioritāšu sistēmu neizbēgamu. Šajā, kā daudzos citos piemēros, birokrāti valdības iejaukšanos saskata kā pierādījumu, ka ir nepieciešami tālāki uzbrukumi tirgus sistēmai.

3. Peļņas sistēmas vadība

Visus uzņēmējdarbības darījumus analizē, rūpīgi aprēķinot peļņu un zaudējumus. Uzsākot jaunus projektus, ir precīzi jāizvērtē to piedāvātās iespējas. Tāpēc ikviena projekta iespēju realizācijas darbība tiek atspoguļota uzņēmuma finanšu darbību uzskaites žurnālos un atskaitēs. Šīs peļņas un zaudējumu atskaites ilustrē situāciju, vai business (vai arī kāda no tā struktūrām) ir vai nav bijis ienesīgs. Grāmatvedības dati ir kā ceļvedis biznesa un tā pārstāvēto sfēru vadībā. Nerentablās nozares tiek likvidētas, bet peļņu nesošās paplašinātas. Tāpēc nevar būt ne runas par „pieķeršanos” neienesīgām biznesa jomām, ja vien ne pārāk tālā nākotnē nav izredžu tās padarīt par ienesīgām.

Modernās grāmatvedības, uzskaites un biznesa statistikas metodes nodrošina uzņēmējam precīzu viņa veikto darījumu atainojumu. Tādējādi uzņēmējs var noskaidrot, cik veiksmīgs vai neveiksmīgs ir bijis ikviens viņa darījums. Ar šo pārskatu palīdzību uzņēmējs var pārbaudīt visu savā rīcībā esošo nodaļu darbu neatkarīgi no sava uzņēmuma lieluma. Lai viss būtu absolūti droši, tiek noteikts piesardzības līmenis, nosakot papildus izmaksu sadali. Neskatoties uz to, skaitļi nodrošina precīzu kopējo atainojumu ikvienā jomā vai nodaļā. Uzskaites grāmatas un grāmatvedības bilance ir biznesa „sirdsapziņa” un uzņēmēja „kompas”. Grāmatvedība un statistika biznesmeņiem ir kļuvušas par tik ierastām metodēm, ka viņi vairs nepamana, cik brīnišķīgi patiesībā ir šie instrumenti. Lai novērtētu to patieso vērtību, talkā ir nākuši dzejnieki un rakstnieki. Gēte grāmatvedību nodēvējis par „vienu no cilvēka prāta lieliskākajiem izgudrojumiem”. Ar tās palīdzību, Gētesprāt, uzņēmēji jebkurā laikā var pārskatīt kopējo situāciju savos darījumos, „neapgrūtinot sevi ar mulsinošām, liekām detaļām”². Patiesībā šis Gētes raksturojums ir skāris pašu jautājuma būtību. Komerciālās vadības sistēmas ģenialitāte ļauj uzņēmējam visu pārskatīt bez liekas iedziļināšanās detaļās un sikumos.

Uzņēmējam ir jāspēj veikt ikvienas sava biznesa jomas aprēķini tā, lai pēc tam varētu noteikt šīs konkrētās jomas nozīmi visā

² Wilhelm Meister's Apprenticeship, 1. grāmata, X nodaļa

uzņēmumā kopumā. Ikvienu firmu vai uzņēmumu sabiedrība uzskata kā nedalītu vienību. Tomēr no menedžera skatījuma firma sastāv no dažādām daļām, kuras tiek izvērtētas kā atsevišķas vienības un tiek novērtētas pēc tā, kādu ieguldījumu tās spēj sniegt visa uzņēmuma darbībā. Biznesa aprēķinu sistēmā ikviena nodaļa ir kā neatkarīga struktūra, it kā tā pati par sevi būtu neatkarīgs bizness. Tiek uzskatīts, ka šai konkrētajai nodaļai pieder noteikta daļa visa uzņēmuma kapitāla. Šīs nodaļas darbinieki pērk un pārdod kaut ko arī no citām nodaļām. Šai nodaļai ir savi izdevumi un ieņēmumi, un tās darījumu rezultātā vai nu tiek gūta peļņa, vai ciesti zaudējumi, kas tiek inkriminēti šīs nodaļas darījumu vadībai neatkarīgi no rezultātiem, ko sasniegušas citas nodaļas. Tādējādi uzņēmuma vadītājs vai ģenerāldirektors var piešķirt pietiekoši daudz neatkarības ikvienas nodaļas vadībai. Vadītājam nav nepieciešams uztraukties par katras atsevišķas nodaļas vadības detaļām, jo dažādo nodaļu menedžeriem ir rīcības brīvība savu departamentu iekšējai vadīšanai. Vienīgā uzņēmuma vadītāja direktīva ir: „Gūsti tik daudz peļņas, cik vien iespējams!” Atskaišu izpēte uzņēmuma vadītājam uzrāda, cik veiksmīgi vai neveiksmīgi ir bijuši viņa menedžeri, šo direktīvu pildot.

Daudzos lielos uzņēmumos atsevišķas nodaļas ražo tikai preces sastāvdaļas vai arī pusfabrikātus, t.i. preces, kas netiek pārdotas tieši, bet gan pārsūtītas citām nodaļām gala preces izgatavošanai. Šis fakts neko nemaina. Uzņēmuma vadītājs salīdzina izmaksas, kas jāsedz daļēji pabeigtu preču ražošanā, ar izmaksām, kas viņam būtu jāmaksā, ja viņš tās pirktu no citām rūpnīcām. Vadītājs vienmēr izvērza jautājumu: „Vai atmaksājas ražot šīs lietas mūsu pašu darbnīcās? Vai nebūtu izdevīgāk tās pirkt no citām rūpnīcām, kas specializējas šo preču ražošanā?”

Ņemot vērā visus šos apstākļus, uz peļņu orientēta uzņēmuma ietvaros atbildību var sadalīt. Ikviens kāda pakļautībā esošs menedžeris ir atbildīgs par sava departamenta darbu. Tas ir tikai viņa paša labā, ja atskaites uzrāda peļņu, bet viņam par sliktu, ja tās uzrāda zaudējumus. Menedžera savtīgās intereses mudina viņu maksimāli nodoties paša pārvaldībā esošās nodaļas vadīšanā. Ja šī nodaļa cietīs zaudējumus, pašam menedžerim vien no tā būs jācieš. Viņu aizvietos kāds cits, no kura uzņēmuma vadītājs prasīs lielākus

panākumus, vai arī tiks pārtraukts visas nodaļas darbs. Jebkurā gadījumā šāds menedžeris tiks atlaists un viņam būs jāmeklē cits darbs. Turpretī, ja viņam veiksies un menedžera vadītā nodaļa gūs peļņu, palielināsies arī viņa ienākumi vai vismaz nedraudēs to zaudēšana. Katrā ziņā menedžera profesionālā izaugsme ir cieši saistīta ar nodaļas darbību. Strādājot savai nodaļai, viņš strādā ne vien savam priekšniekam, bet arī pats sev. Būtu nepraktiski ierobežot šāda atbildīga, pakļautībā esoša menedžera rīcības brīvību ar pārāk lielu iejaukšanos viņa darbībā, iedziļinoties dažādās detaļās. Ja viņš ir produktīvs darbinieks, šāda iejaukšanās labākajā gadījumā būtu lieka, bet tā var izrādīties pat kaitīga, jo „sasaitētu viņam rokas”. Ja šis darbinieks ir neefektīvs, tas viņa darbu tik un tā nepadarītu lietderīgāku. Šāda situācija viņam tikai nodrošinātu neveiklu attaisnojumu, ka neveiksmju cēlonis ir neatbilstošas augstākstāvošo instrukcijas. Patiesībā vienīgā nepieciešamā instrukcija ir pašsaprotama, un tā pat nav īpaši jāpiemin- mēģināt gūt peļņu. Detaļas lielākoties būtu jāatstāj katras atsevišķās nodaļas vadītāja ziņā.

Šī sistēma ir noderīga modernā biznesa attīstībā. Plaša mēroga ražošana, veikali, subsidēšanas sistēma pašu valsti un ārzemēs- viss balstās uz uzņēmuma pakļautībā esošo menedžeru atbildības principu. Tomēr tas nekādā ziņā neierobežo ģenerāldirektora atbildību. Pakļautībā esošie darbinieki ir atbildīgi uzņēmuma vadītāja priekšā, tomēr viņi neatbrīvo uzņēmuma vadītāju no pienākuma katram darbam atrast isto cilvēku.

Ja kāda Ņujorkas firma atver veikalu vai rūpnīcu filiāles Losandželosā, Buenosairesā, Budapeštā vai Kalkutā, to galvenais menedžeris kontaktējas ar centrālo biroju tikai virspusīgi- centrālais birojs kontrolē filiāles un to galvenos vadītājus tikai svarīgākajos jautājumos. Visi mazāk svarīgie jautājumi ir vietējā vadītāja kompetencē. Revīzijas komisija rūpīgi izpēta filiāles finansiālos darījumus un informē ģenerāldirektoru tiklīdz parādās kādas nekārtības. Tiek ievēroti piesardzības pasākumi, lai novērstu filiāle ieguldītā kapitāla neatgriezeniskus zaudējumus, kā arī, lai pasargātu uzņēmuma labo slavu un nogludinātu stratēģiskās nesaskaņas starp filiāli un centrālo biroju. Visās citās jomās lokālajai vadībai tiek piešķirta pilnīga rīcības brīvība. Uzticēties filiāles vai nodaļas

vadītājam ir gluži normāli, jo viņa un visa uzņēmuma intereses sakrīt.

Ja menedžeris darījumos pārlietu tērētos vai arī gluži otrādi, ignorētu peļņu nesošu darījumu iespēju, viņš apdraudētu ne tikai uzņēmuma peļņu, bet arī savu personīgo situāciju. Viņš nav vienkārši nolīgts klerks, kura vienīgais pienākums ir noteikta, viņam nozīmēta uzdevuma apzinīga izpilde. Viņš ir biznesmenis un savā veidā arī uzņēmēja „jaunākais” partneris, neatkarīgi no darba līguma un finansiālajiem nosacījumiem. Savu iespēju robežās menedžerim ir jāpiedalās firmas panākumu radīšanā. Tieši tāpēc viņam var uzticēt svarīgu lēmumu pieņemšanu. Pērkot preces vai pakalpojumus, viņš ar naudu nešķiedisies. Viņš nenolīgs darbam nekompetentus darbiniekus un strādniekus. Loģiski domājošs menedžeris neatlaidīs no darba spējīgu darbinieku, lai viņu aizvietotu ar kādu nekompetentu draugu vai radnieku. Menedžera rīcību netiešā veidā atspoguļo peļņas un zaudējumu pārskats. Biznesā nozīmīgi ir vienīgi panākumi. Neveiksmīgs nodaļas vadītājs ir „nolemts”, vienalga, vai kļūdu izraisīja viņš, vai kāds cits, un nevienu neinteresē, vai viņš spētu sniegt apmierinošākus rezultātus nākotnē, vai arī nespētu. Neienesīga biznesa nodaļas darbība agrāk vai vēlāk ir jāpārtrauc, un tās vadītājs savu darbu zaudē.

Augstākā vara, kas pieder patērētājiem, kā arī tirgus demokrātiskā darbība nemazinās lielu biznesa uzņēmumu „durvju priekšā”. Brīvā tirgus ekonomikā jebkura biznesa un uzņēmuma eksistences pamats ir atbildība patērētāja priekšā. Mērķis gūt peļņu un vēlme kalpot patērētājiem tik labi, cik iespējams, ir jebkuras komerciālas un industriālas organizācijas pamatprincips. Tas apvieno un maksimāli centralizē uzņēmuma nodaļu un filiāļu menedžeru intereses un motivāciju, kā arī piešķir uzņēmējdarbībai pozitīvo mainīgumu un pielāgošanās spējas. Rezultātā ir novērojama nešaubīga tendence attīstīties.

4. Personāla vadība nekavēta darba tirgus apstākļos

Moderna, liela uzņēmuma personāla sastāvā reizēm ir simtiem tūkstošu klerku un strādnieku. Viņi veido ļoti atšķirīgu kolektīvu, sākot ar ģenerāldirektoru vai prezidentu un beidzot ar apkopējiem, izsūtāmajiem zēniem un mācekļiem. Šāda iespaidīga apjoma kolektīva vadīšana bieži rada daudz problēmu, tomēr tās visas ir atrisināmas.

Lai arī cik liels būtu šis uzņēmums, tā centrālā vadība nodarbojas vienīgi ar nodaļām, departamentiem, atzariem un filiālēm, kuru lomu un nozīmīgumu var precīzi noteikt ar atskaišu un statistikas palīdzību. Protams, atskaites ne vienmēr ataino, kas nodaļā varētu nebūt kārtībā. Tās tikai uzrāda, ka kaut kas nav kārtībā, kaut kas neatmaksājas, ir jāpārveido vai vienkārši jāpārtrauc tā darbība. Uzrādītie dati nav labojami - tie atspoguļo reālo situāciju, kāda tā ir. Tie uzrāda ikvienas nodaļas monetāro vērtību. Tirgū svarīga ir tikai tā vērtība, kas ir mērojama naudā. Patērētāji ir nesaudzīgi. Viņi nekad nepērk, lai palīdzētu mazāk veiksmīgam ražotājam un lai viņu pasargātu no sekām, kas radušās no viņa neprasmes strādāt labāk. Patērētāji vēlas, lai viņus apkalpo tik labi, cik vien iespējams. Kapitālistiskā sistēma piespiež uzņēmēju pakļauties patērētāju noteiktajiem rīkojumiem. Uzņēmējam nav iespējams šķērdēties uz patērētāju rēķina. Ja kāds nevērīgi dalītu pabalstus strādniekiem, viņam būtu jātērē personīgie līdzekļi, jo nav iespējams maksāt vairāk nekā tiek saņemts, pārdodot preci.

Tieši tādas attiecības caurstrāvo arī visu biznesa hierarhiju. Ikvienas nodaļas vadītājs vērtē savus tiešos padotos saskaņā ar tādiem pašiem principiem, ar kuriem ģenerāldirektors vērtē viņu, un darbu vadītājs pielieto līdzīgas metodes, vērtējot savus padotos. Vienīgā atšķirība ir tā, ka vienkāršāku uzdevumu veikšanai nav nepieciešami sīki atskaišu plāni. Nav svarīgi, vai darbiniekam tiek maksāts par padarīto darbu, vai par stundām. Ilgākā laika periodā strādnieks nekad nesaņems vairāk nekā to pieļaus patērētāji.

Neviens indivīds nav pasargāts no kļūdām. Bieži gadās, ka priekšnieks kļūdās, pieņemot lēmumu attiecībā uz padoto. Viena no spējām, kas nepieciešama, strādājot jebkurā augstākā amatā, ir spēja pareizi novērtēt cilvēkus. Tāds, kam šāda spēja nepiemīt un, kas,

izvēloties darbinieku, cieš neveiksmi, apdraud savu panākumu iespējas. Viņš kaitē savām interesēm ne mazāk kā to cilvēku interesēm, kuru produktivitāti viņš ir novērtējis par zemu. Patvaļa attiecībā pret personālu brīvā tirgus sistēmā ir pielīdzināma bumerangam, kas atgriežas atpakaļ pie tā īpašnieka.

Brīvā tirgus ekonomikā ikviena cilvēka darbības novērtējums nav saistīts ar jebkādiem personīgiem uzskatiem, tāpēc aizspriedumiem un personīgai nepatīkai šeit vietas nav. Tirgus „novērtē” preces, nevis to ražotājus. Ražotāja novērtējums rodas automātiski, izejot no pašas preces novērtējuma. Ikvienu uzņēmēju vērtē pēc viņa ieguldījuma preču un pakalpojumu ražošanas procesā. Algas un samaksas nav atkarīgas no patvaļīgiem lēmumiem. Darba tirgū darba kvalitāte un kvantitāte tiek atalgota tādā līmenī, kādā par precēm ir gatavi maksāt patērētāji. Maksāt algas nav nekāds pakalpojums no darba devēja puses. Tas ir biznesa darījums. Samaksa par darbu ir tirgus fenomens, ko nosaka patērētāju pieprasījums pēc precēm un pakalpojumiem. Būtībā ikviens darba devējs vienmēr meklē lētāku darbaspēku, un ikviens strādnieks meklē darbu ar augstāku atalgojumu.

Jau pats fakts- darbs kapitālismā ir „prece” un to pērk un pārdod kā preci- padara algas pelnītāju brīvu no jebkādas personiskas atkarības. Tieši tāpat kā kapitalisti, uzņēmēji un zemnieki, algas pelnītāji ir atkarīgi no patērētāju rīcības. Tomēr patērētāju izvēle neattiecas uz ražošanā iesaistītajiem darbiniekiem. Tā attiecas uz lietām, nevis cilvēkiem. Darba devējs nav tiesīgs ļauties favoritismam vai aizspriedumiem attiecībā pret savu personālu. Tiklīdz viņš to dara, šī rīcība rada graužošas sekas.

Tieši šis fakts, nevis tiesībsargājošas konstitūcijas un akti, algu saņēmējus brīvā tirgus sistēmā padara par brīviem cilvēkiem. Viņi ir augstākstāvoši savā patērētāju stāvoklī, un kā ražotāji viņi, kā jau visi iedzīvotāji, ir bez izņēmumiem pakļauti tirgus likumiem. Pārdodot tirgū ražošanas faktoru par tirgus cenu, proti, savu darbaspēku un pūles, tiem, kas vēlas to pirkt, viņi nekādā ziņā neapdraud savu stāvokli. Viņi saviem darba devējiem nav parādā pateicību un pazemību. Viņi ir tiem parādā noteiktu konkrētas kvalitātes darba daudzumu. Raugoties no otras puses, darba devējs

nemeklē simpātiskus cilvēkus, kuri viņam patīk, bet gan produktīvus strādniekus, kuri ir viņa maksātās naudas vērti.

Šī aukstasinīgā racionalitāte, protams, vienādā līmenī netiek realizēta visās biznesa jomās. Jo savās funkcijās ražotājs ir tuvāks patērētājiem, jo personiskākas ir viņu attiecības. Pakalpojumu sfērā lielu lomu spēlē simpātijas un antipātijas, un darījumu attiecības ir krietni vien cilvēciskākas. Ietiepīgi doktrīnu cienītāji un nelokāmi kapitālisma pretinieki to sauc par priekšrocību. Patiesībā tas mazina uzņēmēju un viņu padoto brīvību. Mazu veikaliņu vadītājiem, bārdzīņiem, viesnīcniekiem un aktieriem nepiemīt tik liela brīvība savas politiskās vai reliģiskās pārliecības izteikšanā kā, piemēram, kokvilnas rūpnīcas īpašniekam vai tērauda rūpnīcas strādniekam.

Tomēr šie faktori nemazina galveno tirgus sistēmas iezīmju nozīmi. Tā ir sistēma, kas automātiski novērtē ikvienu pēc pakalpojumiem, ko viņš sniedz patērētāju kopumam- saviem līdzcilvēkiem.

II Birokrātiskais menedžments

1. Birokrātija despotiskas valdības apstākļos

Mazas, primitīvas cilts vadonis parasti atrodas situācijā, kad visa likumdošanas, administratīvā un tiesu vara ir viņa rokās. Viņa griba ir likums. Viņš reizē ir gan tiesnesis, gan izpildītājs.

Taču, ja despotam izdodas paplašināt savas teritorijas robežas, rodas cita situācija.

Ņemot vērā to, ka šis vadonis fiziski nespēj būt visur, daļa varas viņam ir jāuztic padotajiem. Tā kādos noteiktos apgabalos padotie kļūst vadoņa vietnieki un rīkojas vadoņa vārdā, pārstāvot vadoņa pilnvaras. Patiesībā viņi kļūst par vietējiem despotiem un gluži simboliskiem viņus norīkojušā, varenā pavēlnieka pavalstniekiem. Viņi valda savos apgabalos, vadoties pēc saviem ieskatiem. Lai arī varenajam pavēlniekam ir tiesības viņus atstādināt un vietā norīkot citus, tā tomēr nav izeja. Arī jaunais pārvaldnieks drīz vien kļūst par gandrīz neatkarīgu „monstru”. Tas, ko daži kritiķi kļūdaini uzskata par „tipisku demokrātiju”, respektīvi- tautai ir vara vienīgi vēlēšanu dienā- ir līdzīga patiesība attiecībā uz šādu despotisma sistēmu. Provincēs karalis ir augstākstāvošs vienīgi tad, kad ir jānozīmē jauns pārvaldnieks.

Ar ko šāds provinces pārvaldnieks atšķiras no biznesa nozares menedžera? Pieņemsim, ka uzņēmuma vadītājs pilnvaro darbam kādas uzņēmuma nozares vadītāju un sniedz viņam vienu vienīgu direktīvu: “Gūsti peļņu!” Šis rīkojums, kura ievērošanu pastāvīgi pārbauda vadītāju atskaitēs, ir pietiekams, lai nozare X kļūtu par noderīgu visa uzņēmuma sastāvdaļu un vadītāja darbībai norādītu virzību, kuru izvēlēties firmas vadītājs. Cits piemērs. Ja karalis-despots, kuram paša patvaļīgie lēmumi ir vienīgie pareizie vadības principi, nozīmē pārvaldnieku, teikdams: „Esi mans vietnieks šajā provincē,” viņš palielina sava vietnieka patvaļu šajā provincē, jo, kaut uz laiku, tomēr viņš atsakās no savas varas par labu jaunajam pārvaldniekam. Lai izvairītos no šādas situācijas, karalis mēģina ierobežot jaunā pārvaldnieka varu, izdodot direktīvas un priekšrakstus. Kodeksi, lēmumi un statūti paskaidro provinču

pārvaldniekiem un to padotajiem, ko darīt, ja rodas tādas vai citādas problēmas. Viņu rīcības brīvība kļūst ierobežotāka, jo tagad viņu primārais pienākums ir ievērot jaunus noteikumus. Viņu patvaļa ir ierobežota tādā mērā, kā to nosaka izdotie noteikumi. Paralēli mainās arī viss viņu vadības raksturs. Pārvaldniekiem vairs nav iepriekšējās dedzības atrisināt katru situāciju tik labi, cik tas ir iespējams. Motivācija censties un risināt problēmas maksimāli efektīvi ir kaut kur zudusi. Tagad pārvaldnieka rūpes ir pavisam vienkāršas- ievērot noteikumus un likumus, vienalga, vai tie būtu saprātīgi, vai nesaprātīgi. Par pārvaldnieka prioritāti kļūst kodeksu un likumu ievērošana. Viņš kļūst par birokrātu.

2. Birokrātija demokrātijas apstākļos

Iepriekšējā nodaļā minētā shēma būtībā ir attiecināma arī uz demokrātisko pārvaldes stilu.

Lai arī daudzi uzskata, ka birokrātisks menedžments ir nesavienojams ar demokrātisku vadību un institūcijām, tomēr tie ir maldi. Demokrātija sevī ietver augstāko likuma varu. Ja būtu savādāk, ierēdņi būtu bezatbildīgi un patvaļīgi despoti, bet tiesneši-nepastāvīgi un untumaini.

Divi demokrātiskās vadības pilāri ir likuma prioritāte un budžeta prioritāte³.

„Likuma prioritāte” nozīmē to, ka nevienam tiesnesim vai ierēdnim nav tiesību iejaukties kāda indivīda lietā vai lietas apstākļos, izņemot gadījumus, kad spēkā esošais likums viņus šīm darbībām pilnvaro. „Nulla poene sine lege” (Nekāda soda, ja vien to nepavēl likums).

Tieši nespēja izprast šo būtisko principu padara nacistus antidemokrātiskus.

Hitlera Vācijas totalitārā režīma apstākļos tiesnesim bija jāpieņem lēmums saskaņā ar „Das gesunde Volksempfinden”, t.i., saskaņā ar cilvēku dziļākajām jūtām. Tā kā tiesnesim pašam bija jāizlemj, kādas tieši ir cilvēku „visdziļākās jūtas”, viņš savā amatā bija tikpat visvarens, kā jau pieminētais vadonis savā primitīvajā cilti.

Tā patiesībā ir nepatīkama situācija, kad jebkurš nelietis spēj izvairīties no soda vienīgi tāpēc, ka likums ir nepilnīgs. Tomēr, salīdzinot ar tiesisku patvaļu, tas vēl būtu „mazākais ļaunums”. Ja likumdevēji apzinās, ka likums ir nepilnīgs, viņiem šis tautu neapmierinošais likums būtu jāaizvieto ar piemērotāku likumu, jo viņi ir tautas mandāta īpašnieki un atbildīgi savu vēlēšanu priekšā. Ja vēlētajiem neatbalsta likumdevējvaras pārstāvju izvēlētajās metodēs, viņi nākamajās vēlēšanās ievēlēs citas personas, proti, tās, kuras spēs labāk piemērot savas darbības vairākuma vēlmēm. Šie paši principi

³ Šī nav demokrātiskas valdības definīcija, bet gan demokrātiskas valdības pārvaldes tehnikas apraksts. Demokrātiskas valdības definīcija ir sekojoša: Demokrātiska valdība ir valdības sistēma, kurā tautas balsošanā tieši ievēlētie vai vēlēšanās netieši ievēlētie valdības pārstāvji ir tiesīgi noteikt likumdevēju varu un izpildvaru, kā arī augstākstāvošas izpildvaras atļaujas.

ir attiecināmi arī uz izpildvaru. Arī šajā jomā pastāv alternatīva starp despotisko ierēdņu patvaļu un likumīgo tautas varu. Tas ir eifēmisms- pieprasīt valdību, kurā pārvaldītājiem ļauts darīt to, kas, viņuprāt, vislabāk veicinātu valsts vispārējo labklājību, pretstatā valstij, kuras pārvaldītājus ir „sasaistījis” likums, un tās pilsoņi tiesā no šiem likumiem var gūt kādu labumu, atspēkojot autoritāšu nelikumīgi veikto tiesību aizskaršanu.

Šī, tā saucamā „Labklājības Valsts”, patiesībā ir tās pārvaldītāju tirānija. Mums ir jāsaprot, ka pat despotiska valdība nespēj funkcionēt bez likumiem un birokrātiskām direktīvām (ja vien tā nevēlas „sairt” haotiskā „cilšu vadoņu” režīmā vai sadalīties vairākās, mazsvarīgās despotijās). Konstitucionālas valsts mērķis ir sabiedrības labklājība. Raksturīgākā iezīme, kas padara šo valsti atšķirīgu no despotisma, ir tas, ka likumīgi ievēlētajiem tautas pārstāvjiem (nevis valsts varas orgāniem) ir jāizlemj, kas ir vislabāk veicina valsts labklājību. Tikai šāda sistēma padara individuus neatkarīgākus, nodrošinot viņu pašnoteikšanās tiesības. Šajā sistēmā valsts pilsoņi būs suverēni ne tikai vēlēšanu dienā, bet arī vēlēšanu starpposmos.

Demokrātiskas sabiedrības izpildvaru neierobežo vienīgi likumi, bet arī budžets, jo demokrātiska kontrole ir budžeta kontrole, un tautas pārstāvjiem ir valsts „kases atslēgas”. Tas nozīmē, ka bez parlamenta piekrišanas nedrīkst iztērēt nevienu peniju. Ir nelikumīgi izmantot valsts līdzekļus, ja vien izdevumiem tos nav piešķīris parlaments.

Birokrātiskais menedžments demokrātijas apstākļos nozīmē strikti ar likumiem un budžetu saskaņotu vadību. Pārvaldē nodarbinātajām personām un tiesnešiem nav jājauc, kas būtu jādara sabiedrības labklājības labā, vai kā būtu jātērē valsts naudas līdzekļi. Tas ir tautas un tās pilnvaroto personu uzdevums. Tiesas, dažādas pārvaldes formas, armija un flote izpilda likuma un budžeta prasības. Tas nozīmē, ka nevis viņi, bet gan tauta un tās pārstāvji ir tie, kas rada politiku.

Lielākā daļa tirānu, despotu un diktatoru ir patiesi pārliecināti, ka viņu likumi sabiedrībai ir derīgi un ka tieši viņu valdība ir „valdība tautai”. Nav nepieciešams pārbaudīt šo Hitlera, Staļina un Franko apgalvojumu pamatotību, jo jebkurā gadījumā viņu sistēma nebija ne

tautas valdība, ne arī „valdība tautai”. Tās bija nevis demokrātiskas, bet gan autoritāras pārvaldes formas.

Pieņēmums, ka birokrātiska pārvaldes forma ir neaizvietoja demokrātiskās vadības sastāvdaļa, ir paradoksāls. Vieni šim apgalvojumam iebilst tāpēc, ka uzskata demokrātisku valdību par labāko pārvaldes sistēmu, bet otri -- birokrātisko pārvaldi par vienu no pasaules briesmīgākajiem ļaunumiem. Kā gan šie divi aspekti, no kuriem viens ir labs, bet otrs- slikts, varētu būt saistīti?

Amerika ir sena demokrātiska valsts un visas šīs runas par birokrātijas draudiem ir jauns šīs valsts fenomens. Pēdējos gados, apzinoties tā saucamos „birokrātijas draudus”, ļaudis birokrātiju vairs neuztver kā demokrātiskas valdības instrumentu, bet gluži pretēji- par brīvības un demokrātijas ļaunāko ienaidnieku.

Šiem uzskatiem var oponenti sekojoši. Birokrātija pati par sevi nav nedz laba, nedz slikta. Tā ir vadības metode, kas var tikt pielietota dažādās cilvēku aktivitāšu sfērās. Ir sfēra, precīzāk, valsts vadības aparāta nodrošināšana, kur birokrātisko metožu pielietojums ir obligāta nepieciešamība. Tas, ko mūsdienās daudzi uzskata par ļaunumu, nav pati birokrātija, bet gan birokrātiskā menedžmenta funkciju paplašināšanās. Šī paplašināšanās ir pilsoņu brīvības ierobežošanas neizbēgamas sekas, kā arī mūsdienu ekonomikas un sociālās politikas raksturīga tendence, kurā valdības kontrole tiek aizvietota ar privātu iniciatīvu. Birokrātijas vainošana patiesībā ir centieni valsti padarīt sociālistisku un totalitāru.

Amerikā birokrātija ir bijusi vienmēr. Ārzemju pakalpojumu serviss un muitas pārvalde vienmēr ir vadīti saskaņā ar birokrātiskiem principiem. Tam visam seko peļņas menedžmenta aizvietošana ar birokrātisko menedžmentu.

3. Birokrātiskā menedžmenta būtiskākā iezīme

Ja salīdzina šajā grāmatā paustos uzskatus, juristiem, filozofiem un politiķiem attiecībā uz likuma augstāko varu ir gluži cits skatījums. Viņuprāt, likumu galvenā funkcija ir ierobežot valsts varas pārvaldes orgānu un tiesu varu, kas varētu nodarīt ļaunumu indivīdiem un ierobežot viņu brīvību. Ja kāds pārvaldes orgāniem piešķir varu ieslodzīt vai pat nogalināt cilvēkus, šādai varai būtu jābūt ierobežotai un precīzi noteiktai, citādi amatpersonas vai tiesneši pārvērstos par bezatbildīgiem despotiem. Likums nosaka tiesneša sprieduma pasludināšanas priekšnoteikumus vai situācijas, kurās policists drīkst izmantot savu ieroci. Likums aizsargā pilsoņus no biroja ierēdņu patvaļas.

Šīs grāmatas nostādne ir nedaudz savādāka. Mēs iztirzājam birokrātijas administratīvās tehnikas un organizācijas principus. Šajā grāmatā apskata likumus un noteikumus ne vien kā līdzekļus, kas aizsargā un nodrošina pilsoņu drošību, bet arī kā augstākstāvošu valsts varas orgānu gribas izpildes mehānismu. Nepieciešamība ierobežot pakļautībā esošo cilvēku rīcības brīvību piemīt ikvienai organizācijai, jo tā vienkārši sagrūtu, ja nebūtu šādu ierobežojumu. Mūsu uzdevums ir izpētīt savdabīgās birokrātiskā menedžmenta īpašības un noskaidrot, kā tās atšķiras no komerciālā menedžmenta.

Birokrātiskais menedžments ir vadības sistēma, kuras pienākumos ietilpst detalizēta augstākstāvošas organizācijas augstākās varas noteikto likumu un noteikumu ievērošana. Birokrāta uzdevums ir pildīt to, kas paredzēts šajos likumos vai nolikumos. Šie nolikumi ierobežo birokrāta rīcības brīvību un neļauj viņam rīkoties saskaņā ar paša pārlicību vai uzskatiem.

Biznesa jeb peļņas menedžments ir vadības sistēma, kuras vadmotīvs ir peļņa, t.i., biznesa menedžmenta mērķis ir gūt peļņu. To, vai šī mērķa sasniegšanā ir gūti panākumi, vai ciesta neveiksme, izmantojot grāmatvedības datus, var noteikt ne vien visam biznesa uzņēmumam, bet arī jebkurai no tā daļām. Ir iespējams decentralizēt gan menedžmentu, gan grāmatvedību, neapdraudot darbību vienotību un mērķa sasniegšanu. Arī atbildību ir iespējams sadalīt. Nav nepieciešams ierobežot pakļautībā esošo cilvēku rīcības brīvību

ar kaut kādiem likumiem vai noteikumiem, izņemot tos noteikumus, kas ir biznesa darbību pamatā un padara darījumus ienesīgus.

Valsts administrācijas mērķi nevar tikt vērtēti naudas izteiksmē un tos nevar pārbaudīt ar grāmatvedības palīdzību. Apskatisim valsts drošību sargājošo FIB aģentūru. Arī šajā organizācijā neeksistē kritēriji, ar kuru palīdzību varētu noteikt, vai izdevumi, kas paredzēti kādai no reģionālajām vai vietējām apakšnodalām, nav bijuši pārmērīgi. FIB iecirkņa izdevumi nav atkarīgi no tā veiksmīgā menedžmenta, un tie nemainās proporcionāli gūtajiem panākumiem. Ja biroja vadītājs piešķirtu sev pakļauto iecirkņu vadītājiem rīcības brīvību naudas izdevumu jautājumos, rezultātā rastos milzīgs izmaksu pieaugums, jo ikviens aizrautīgi censtos maksimāli uzlabot savas nodaļas darbības kvalitāti. Augstāka ranga vadītāji nespētu saglabāt izdevumus ne tajās robežās, ko piešķirušī tautas pārstāvji, ne arī vispār jebkādos limitos. Tas nav pedantiskums, ka administratīvie ierobežojumi nosaka, cik daudz naudas ikvienai iestādei vajadzētu tērēt telpu uzkopšanai, inventāra labošanai, apgaismojumam un apkurei. Uzņēmumā šādus jautājumus nešaubīgi var uzticēt vietējam menedžerim. Viņš netērēs vairāk nekā būs nepieciešams, jo šī nauda būs kļuvusi par gandrīz kā „viņa naudu”. Ja viņš nelietderīgi tērē uzņēmuma naudu, viņš apdraud filiāles peļņu un tādejādi kaitē arī pats sev. Savādākā situācijā ir valsts iestādes vietējais vadītājs. Tērējot vairāk naudas, viņš itin bieži var uzlabot savu lietu vadību. Tāpēc ar stingras disciplīnas palīdzību viņam ir jāiemāca taupība.

Valsts administrācijā valsts ienākumi nav saistīti ar izdevumiem. Valsts dienesti naudu tikai tērē. Nenožīmīgi ieņēmumi, ko iegūst no atsevišķiem avotiem (piemēram, Valsts Drukas biroja saražoto apdrukāto lietu pārdošanas), ir vairāk vai mazāk uzskatāmi par „gadījuma ieņēmumiem”. No muitas un nodokļiem iegūtie valsts ienākumi nav saistīti ar administratīvo aparātu. To ienākuma avots ir likums, nevis muitas ierēdņu vai nodokļu iekasētāju darbība. Tāpat tas nav Valsts Ieņēmumu dienesta filiāļu darbinieku nopelns, ja kāda rajona iedzīvotāji ir bagātāki un maksā lielākus nodokļus nekā citā rajonā dzīvojošie.

Valsts administrācijā sasniegumiem nav tirgus cenas. Tādejādi ir neiespējami vadīt valsts iestādi pēc līdzīgiem principiem kā

uzņēmumam, kura mērķis ir peļņas gūšana. Līdz ar to valsts iestādē šie principi ir atšķirīgi.

Šajā brīdī mēs spējam radīt birokrātiskā menedžmenta definīciju! Birokrātiskais menedžments ir metode, kuru pielieto administratīvo lietu vadīšanā un kuras rezultātu tirgū nav iespējams mērīt naudas izteiksmē. Ir derīgi atcerēties: mēs neapgalvojam, ka sabiedrisko lietu veiksmīga vadīšana ir bezvērtīga. Mēs runājam par to, ka tai nav cenas tirgū un tās vērtību nevar realizēt tirgus darījumā (attiecīgi, nevar arī novērtēt naudas izteiksmē).

Ja mēs salīdzinātu dzīves apstākļus divās valstīs, pieņemsim, Atlantis un Tule, par ikvienu no tām mēs varētu iegūt daudzus svarīgus statistikas datus- platību, iedzīvotāju skaitu, dzimstības un mirstības datus, analfabētu vai izdarīto noziegumu skaitu, kā arī daudzus citus demogrāfiskus datus. Mēs varētu noteikt visu iedzīvotāju kopējos ienākumus, ikgadējo sabiedriskās ražošanas monetāro vērtību, importēto un eksportēto preču vērtību un daudzus citus ekonomiskos datus. Tomēr mēs nevarētu piešķirt aritmētisku vērtību valdības un administrācijas sistēmām. Tas nenozīmē, ka mēs noliedzam labas valdības vērtību vai nozīmīgumu. Tas nozīmē vienīgi to, ka nav kritēriju, kas to spētu izskaitļot. Pareizāk, tie nav piemērojami izteikšanai skaitļos.

Var gadīties, ka Atlantīsā valsts valdības sistēma izrādās vislabākā. Iespējams, ka Atlantis par savu labklājību ir jāpateicas konstitucionālajām un administratīvajām iestādēm. Tomēr mēs Atlantis valdības administrāciju nevaram salīdzināt ar Tules administrāciju tādā veidā, kā mēs salīdzinātu kaut ko citu, piemēram, algu līmeni vai piena cenas.

Līdz ar to, birokrātiskais menedžments ir vadības sistēma, kuras efektivitāti nevar pārbaudīt ar ekonomiskiem aprēķiniem.

4. Birokrātiskā menedžmenta pamatproblēma

Parasts „ierindas pilsonis” salīdzina biroju vadību ar peļņas sistēmas darbību, kura viņam šķiet pazīstamāka. Viņš atklāj, ka birokrātiskais menedžments ir „izšķērdīgs, lēns, neefektīvs un pārpildīts ar dokumentu kalniem”. Viņš nevar saprast, kā gan saprātīgi cilvēki var ļaut tik neefektīvai sistēmai pastāvēt un attīstīties. Kādēļ nepieņemt jau sen pārbaudītās privātās uzņēmējdarbības metodes?

Šāda veida kritika nav saprātīga, jo šie ļaudis neizprot īpašās iezīmes, kas raksturīgas valsts administrācijas sistēmai. Viņi neapzinās fundamentālo atšķirību starp valdību un uz peļņu tendētu uzņēmumu. Tam, ko viņi sauc par administratīvo institūciju menedžmenta trūkumu un vainām, piemīt savas raksturīgas iezīmes. Valsts birojs nav uz peļņu tendēts uzņēmums. Tas nevar nodarboties ar ekonomiskiem aprēķiniem, jo ir jārisina problēmas, kas biznesa vadībā nodarbinātiem ir gluži svešas. Ir pilnīgi neiespējami uzlabot tā menedžmentu, pārveidojot to pēc privāta uzņēmuma parauga. Ir aplami spriest par valsts iestādes efektivitāti, salīdzinot to ar tāda uzņēmuma darbību, kas ir pakļauts tirgus faktoru mijiedarbībai.

Protams, ikvienas valsts vadībā eksistē nepiedodams kļūmes, ko pamana gandrīz ikviens novērotājs. Sabiedrību reizēm šokē administrēšanas kvalitāte. Ja kāds mēģina izprast to cēloņus, bieži vien ir redzams, ka tās nav vienkārši nolaidības vai kompetences trūkuma sekas. Reizēm izrādās, ka tās ir kādas politiskas situācijas vai iestādes iekšējo norišu sekas, vai arī mēģinājums atrisināt problēmu, kurai atrast apmierinošāku risinājumu nav iespējams. Rūpīgi visu problēmu izvērtējumi varētu pārliecināt novērotāju, ka, rēķinoties ar vispārējo politisko situāciju, iespējams, arī pats novērotājs nebūtu zinājis, kā šādā jautājumā rīkoties labāk.

Ir vērtīgi atbalstīt birokrātiskā aparāta pārveidošanu, vadošajos amatos ieceļot biznesmeņus. Būt uzņēmējam- tā nav iedzimta personības iezīme. Uzņēmēja būtību nosaka statuss, kādu viņš ieņem kopējā tirgū. Bijušais uzņēmējs, kuram šobrīd ir piešķirta valsts biroja vadība, savā būtībā vairs nav uzņēmējs, bet gan birokrāts. Viņa mērķis vairs nav peļņa, bet gan pakļaušanās likumiem un noteikumiem. Kā biroja vadītājs viņš ir tiesīgs mainīt dažus

nenozīmīgākus likumus un iekšējās kārtības jautājumus. Tomēr paša biroja darbības vidī nosaka likumi un noteikumi, kurus mainīt nav viņa spēkos. Tas, ka valsts biroju efektivitāti varētu uzlabot ar zinātniska menedžmenta metodēm, ir plaši izplatīta ilūzija. Šādas idejas rodas no radikālas un nepareizas valdības mērķu izprašanas.

Līdzīgi citām jomām, arī menedžmenta mākslu lielā mērā nosaka spēja veikt aprēķinus. Šī metode tiek izmantota jebkurā uz peļņu tendētā biznesā. Peļņas un zaudējumu aprēķiniem ir vislielākā nozīme. Birokrātiskā menedžmenta problēma ir tieši šādas aprēķinu metodes trūkums.

Uz peļņu tendēta uzņēmuma menedžera rīcību nosaka peļņas motīvs. Menedžera uzdevums ir samazināt izmaksas, neietekmējot produkcijas tirgus vērtību, vai arī paaugstināt produkta tirgus vērtību vairāk nekā, iespējams, pieaugušas tā ražošanas izmaksas. Turpretī valdības „gala produktam” nav tirgus cenas. To nevar ne nopirkt, ne pārdot. Turpinājumā aplūkosim trīs piemērus.

Policijas pienākums ir rūpēties par uzņēmuma aizsardzību. Šim uzdevumam tiek norīkoti trīsdesmit policisti. Pilnvarotajam, kas ir atbildīgs par šī procesa norisi nav nepieciešams efektivitātes eksperta padoms, lai saprastu, ka viņš varētu ietaupīt naudu, samazinot apsardzi tikai līdz divdesmit cilvēkiem. Tomēr rodas jautājums, vai šī ekonomija atsver faktisko riska pieaugumu? Uz spēles tiek liktas svarīgas lietas: valsts aizsardzība, armijas un civiliedzīvotāju morāle, rezonanse ārlietu sfērā, kā arī daudzu darbinieku likteņi. Visas šīs vērtības nevar tikt novērtētas naudā. Kongress un valdības izpildvara ir pilnībā atbildīgi par to, cik līdzekļu katram procesam būtu jāpiešķir. Šie varas orgāni nedrīkst izvairīties no attiecīgo lēmumu pieņemšanas, atstājot tos bezatbildīgu padomnieku ziņā.

Viens no Valsts Ieņēmumu dienesta uzdevumiem ir galējo iekasējamo nodokļu noteikšana. Šī dienesta pienākums ir likuma interpretācija un izpilde. Tas nav tikai ierēdņu darbs. Savā ziņā tā ir arī tiesiska funkcija. Ikviens nodokļu maksātājs, kas apstrīd pilnvaroto personu traktēto likuma interpretāciju, droši var iesniegt prasību Augstākajā tiesā, lai atgūtu pārmaksātos nodokļus. Un kāds gan būtu labums no efektivitātes eksperta kompetences un iztērētā laika šī jautājuma risināšanā? Biroja darbībā viņš būtībā ir pilnīgi lieks. Ir pašsaprotami, ka ierēdnis, kurš strādā ātrāk, ir vēlamāks

strādnieks nekā tas, kurš rīkojas lēnāk. Tomēr galvenā problēma ir ierēdņa snieguma kvalitāte. Tikai pieredzējušie vecākie ierēdņi ir spējīgi pienācīgi novērtēt savu palīgu sniegtumus. Intelektuālu darbu nevar novērtēt un izmērit ar mehānisku aprēķinu palīdzību.

Visbeidzot apskatīsim piemēru, kurā nav iesaistīta „augstākā” politika un tie, kuru pienākums ir pareizi piemērot likumu.

Birojs ir atbildīgs par ofisa darbībai nepieciešamās tehnikas iepirkšanu. Tas ir salīdzinoši vienkāršs darbs. Bet tas nekādā ziņā nav mehānisks darbs. Labākais klerks nav tas, kurš stundā izpilda vislielāko pasūtījumu skaitu. Vislabāk savas funkcijas veic tas klerks, kurš prot iegādāties visatbilstošākos materiālus par vislētāko cenu.

Tādēļ, ciktāl tas attiecas uz valsts iestāžu vadīšanu, nav pareizi uzskatīt, ka kompetence termiņu noteikšanā, notikumu gaitas prognozēšanā un citos zinātniskā menedžmenta līdzekļos „ar pietiekamu precizitāti atspoguļo, cik daudz laika un pūļu ir nepieciešams ikvienai no metodēm”, un tālab „var tikt atspoguļots, kuras no metodēm un darbībām prasa vismazāk laika un pūļu”⁴. Visas šīs lietas ir diezgan bezjēdzīgas, jo tās nevar saskaņot ar paveiktā darba kvalitāti. Ātrums nav intelektuālā darba mēraukla. Nevar novērtēt ārstu, ņemot vērā viena pacienta izmeklēšanai patērēto laiku. Līdzīgi, nevar vērtēt tiesnesi, par vērtēšanas kritēriju izvēloties viena procesa izvērtēšanai nepieciešamo laiku.

Ja biznesmenis izlemj ražot precī, kas paredzēta eksportam uz ārzemēm, viņš dedzīgi vēlas samazināt preces sastāvdaļu ražošanai nepieciešamās darba stundas. Licence, kas nepieciešama preces transportēšanai uz ārzemēm, nav daļa no šīs preces. Valdība, izsniedzot licenci, nesniedz neko „taustāmu” produkcijai, mārketingam un preces transportēšanai. Valdības birojs nav „darbnīca”, kas rada vienu no preces izgatavošanai nepieciešamajām sastāvdaļām. Veicinot eksporta atkarību no licences, valdības mērķis ir eksporta tirdzniecības ierobežojums. Valdība vēlas samazināt kopējo eksporta daudzumu, nevēlamu ražotāju preču eksportu vai arī preču pārdošanu nevēlamiem pircējiem. Tieši tāpēc licenču izsniegšana nav pašmērķis, bet gan tehniska metode tā sasniegšanai.

⁴ J. M. Juran, *Bureaucracy, a Challenge to a Better Management* (Ņujorka, 1994. gads), 75. lpp.

Pēc valdības uzskatiem, licences, kas tiek atteiktas, kā arī tās, kas pat netiek pieteiktas, ir daudz svarīgākas par izsniegtajām. Ar šo rīcību valdība neizvirza par mērķi stundas, ko ļaudis pavada licences sagatavošanai, kā standartu biroja darbībai. Būtu nepiemēroti „veidot licenču noformēšanu līdzīgu konveijeram”.⁵

Ir arī citas atšķirības. Ja ražošanas procesa gaitā kāda prece tiek sabojāta vai pazūd, rodas noteikts ražošanas izmaksu pieaugums. Turpretī, ja valdības birojā pazūd kādas licences pieteikums, šīs licences iesniedzējam var tikt nodarīts nopietns kaitējums. Lai arī likums neparedz, ka birojs var tikt iesūdzēts tiesā un tam ir jāizmaksā cietušajam kompensācija, valdības politiskais un ētiskais pienākums ļoti rūpīgā veidā tikt galā ar šo darbu tomēr saglabājas.

Valdības lietu koordinēšana no ražošanas atšķiras tikpat lielā mērā, kā prasības iesniegšana, apsūdzēšana un soda piespriešana slepkavam atšķiras no kukurūzas audzēšanas vai kurpju ražošanas. Valdības darba efektivitāte un ražošanas produktivitāte ir pilnīgi atšķirīgas lietas. Rūpnīcas darbības menedžmenta efektivitāti nevar uzlabot, ņemot par paraugu policijas iecirkni. Ieņēmumu dienests nevar kļūt produktīvāks, pielietojot mašīnbūves rūpnīcas metodes. Ļeņins kļūdījās, nostādot valdības struktūras kā ražošanas paraugus. Arī tie, kuri vēlas biroju pārvaldes menedžmentu piemērot rūpnīcu vadībai, kļūdās.

Valdības pārvaldes administrēšanas procesā ir daudzas lietas, kas ir jāpārveido. Gluži tāpat kā citām iestādēm, arī valdības institūcijām atkal un atkal ir jāpiemērojas dažādu apstākļu maiņai. Tomēr neviena reforma nespēj pārveidot valsts iestādi par jebkāda veida privātuzņēmumu. Valdība nav uzņēmums, kas tiecas pēc peļņas. Tās efektivitāti nevar pārbaudīt ar peļņas un zaudējumu pārskatiem. Tās sasniegumus nevar novērtēt naudas izteiksmē. Tas ir jebkuru birokrātijas problēmu risināšanas centienu pamats.

⁵ J. M. Juran, citētajā vietā, 34., 76. lpp.

5. Birokrātiska personāla vadība

Birokrāts no nebirokrāta atšķiras ar to, ka birokrāts strādā jomā, kurā cilvēcisko pūļu rezultātu nav iespējams novērtēt monetārā izteiksmē. Valsts tērē naudu biroju uzturēšanai, algu samaksai, kā arī visa nepieciešamā aprīkojuma un darba materiālu iegādei. Tas, ko valsts saņem par saviem tēriņiem un sniegtajiem pakalpojumiem, nav izsakāms naudas izteiksmē, lai arī cik svarīgs nebūtu gala rezultāts. Rezultāta novērtējums ir atkarīgs no valdības ieskatiem.

Tiesa, pirktu un pārdoto preču novērtējums lielā mērā ir atkarīgs no subjektīva vērtējuma- patērētāju ieskata, tomēr patērētāji ir milzīgs dažādu indivīdu kolektīvs- anonīms un nenoteikts kopums. Patērētāju vērtējums ir „sastindzis bezpersoniskā fenomenā”, ko sauc par „tirgus cenu”, un tādējādi atšķirīgs no tā sākotnējās izcelsmes. Vēl jo vairāk, patērētāji pauž savu attieksmi vienīgi pret precēm un pakalpojumiem kā tādiem, nevis pret to piedāvātājiem. Pircēju un pārdevēju starpā eksistē tādas pašas attiecības, kā starp darba devēju un darbinieku uzņēmumā, kas tiecas pēc peļņas, un tās ir bezpersoniskas. Tas ir darījums, no kura abas puses gūst labumu. Iesaistītās puses savstarpēji sniedz ieguldījumu otras puses labklājībā.

Birokrātiskā sistēmā viss ir savādāk. Saikne starp augstākstāvošo un pakļauto ir ļoti personiska. Zemākstāvošais ir atkarīgs no augstākā amatā esošas personas subjektīvā sprieduma. Šis spriedums tiek attiecināts uz viņa personību, nevis darbu. Tikmēr, kamēr ofisa ierēdnis saglabā izredzes iegūt darbu privātā biznesā, šī atkarība nevar kļūt tik nospiedoša, lai kopumā iespaidotu visu ierēdņa raksturu. Tomēr mūsdienās, eksistējot vispārējai birokratizācijas tendencei, viss ir savādāk.

Līdz pat nesenaī pagātnei birokrāts Amerikā kā „īpašs cilvēku tips” vēl nebija pazīstams. Vienmēr ir eksistējuši biroji, un tie nepieciešamības dēļ tika vadīti birokrātiskā veidā. Tomēr neeksistēja ļaužu kategorija, kas darbu valsts iestādēs uzskatītu par savu vienīgo aicinājumu. Valdības struktūru un privāto darbu personālā bija pastāvīgas izmaiņas. Civildienesta noteikumos ierēdniecība kļuva par kvalificētu darbu. Iecelšana amatā tika balstīta uz pārbaužu rezultātiem, nevis bija atkarīga no pretendentu politiskās piederības.

Daudzi valsts birojos nostrādāja visu mūžu. Tomēr viņi saglabāja personisko neatkarību, jo vienmēr varēja apsvērt domu par atgriešanos privāto darbu sfērā.

Kontinentālajā Eiropā bija citādi. Tur birokrāti jau sen bija izveidojuši saskaņotu, vienādi domājošu cilvēku grupu. Tikai dažiem bija iespējama atgriešanās „neierēdnieciskā” dzīvē. Lielākā daļa no šiem cilvēkiem ar biroju darbu bija saistīti uz mūžu. Viņi attīstīja tādas rakstura īpašības, kas nav raksturīgas privātajā sfērā strādājošajiem cilvēkiem. Šo darbinieku intelektuālais horizonts bija hierarhija, tās noteikumi un ierobežojumi. Viņi pilnībā paļāvās uz savu priekšnieku labvēlību. Viņu profesionālajā izaugsmē galvenā loma bija varai un ietekmei. Tas tā bija ne tikai darbā. Arī viņu privātajā dzīvē pat attiecībās ar sievu visam bija jāatbilst birokrāta sociālajam stāvoklim un īpašam, nekur nerakstītam valsts ierēdņa kodeksam. No šāda darbinieka tika gaidīts, lai viņš atbalstītu pie varas esošo ministru politiskos uzskatus. Jebkurā gadījumā birokrāta rīcības brīvība atbalstīt kādu no opozīcijas partijām bija manāmi ierobežota.

Šāda masveidīga no valdības atkarīgu birokrātu formēšanās kļuva par nopietnu draudu konstitucionālu iestāžu uzturēšanai. Bija mēģinājumi pasargāt ierēdņus no viņu augstākstāvošo priekšnieku patvaļas. Tomēr vienīgais sasniegtais rezultāts bija disciplīnas samazināšanās, un nenoteiktība pienākumu pildīšanas jautājumos izplatījās aizvien vairāk un vairāk.

Amerika birokrātijas jomā ir iesācēja. Šajā jomā tā ir ieguvusi daudz mazāku pieredzi nekā klasiskās birokrātijas valstīs- Francija, Vācija, Austrija un Krievija. Savienotajās Valstīs vēl aizvien dominē tendence pārvērtēt civildienesta noteikumu derīgumu. Šie noteikumi, piemēram, pieprasa, lai kāda darba kandidāti būtu noteiktā vecumā, absolvējuši noteiktas skolas un nokārtojuši noteiktus eksāmenus. Paaugstināšanai augstākos amatos un lielākas algas iegūšanai ir nepieciešams noteikts zemākos posteņos nostrādāto gadu skaits, kā arī ir nepieciešams nokārtot dažāda veida kvalifikācijas eksāmenus. Ir acīmredzami, ka visas šīs prasības ir vairāk vai mazāk virspusējas. Ir gluži lieki piebilst, ka noteiktu skolu apmeklēšana, nokārtoti eksāmeni un zemākos posteņos nostrādātie gadi vēl nenodrošina to, ka cilvēks ir kvalificēts augstāka amata

iegūšanai. Šī atlases struktūra reizēm liedz pat viskompetentākajiem speciālistiem iegūt darbu un ne vienmēr attur ierēdņus no absolūti nekompetentu personu iecelšanas kādā amatā. Tomēr visnepatīkamākās šāda veida sistēmas sekas ir tās, ka šādā situācijā ierēdņi rūpējas par dažādu formalitāšu kārtošānu un aizmirst, ka viņu pienākums ir izpildīt uzticēto uzdevumu tik labi, cik vien iespējams.

Pareizi izveidotā un sakārtotā civildienesta struktūrā paaugstināšana augstākos amatos ir, pirmām kārtām, atkarīga no darba stāža. Biroju vadītāji lielākoties ir vecāki cilvēki, kuri labi apzinās, ka pēc pāris gadiem dosies pensijā. Tā kā lielāko savas dzīves daļu viņi ir pavadījuši kāda pakļautībā, viņu enerģija un iniciatīva ir zudusi. Viņi izvairās no jauninājumiem un uzlabojumiem. Ikvienu reformu un jaunu projektu viņi uztver kā personīgā miera traucēšanu. Šādu darbinieku nelokāmais konservatīvisms sagrauj visus ministru kabineta centienus pielāgot sniegtos pakalpojumus citiem apstākļiem. Ministru viņi uzskata par nepieredzējušu neprofesionāli. Visās valstīs, kurās ir stabila un iesakņojusies birokrātiskā sistēma, mēdza teikt: „Ministri nāk un iet, taču biroji paliek.”

Būtu kļūmīgi vilšanos Eiropas birokrātismā piedēvēt personāla intelektuālajam un morāles trūkumam. Šajās valstīs bija daudz labu ģimeņu, kuru atvases izvēlējās birokrātisko karjeru tādēļ, ka viņi bija nolēmuši godīgi un cītīgi kalpot savai valstij. Gudrs, nabadzīgs zēns, kurš dzīvē gribēja sasniegt ko vairāk, par ideālu uzskatīja pievienošanos administrācijas personālam. Daudzi no visapdāvinātākajiem un dižēnākajiem inteliģences locekļiem strādāja birojos. Valdības klerku prestižs un sociālais stāvoklis tālu pārsniedza ikviena citas šķiras iedzīvotāja prestižu, izņemot armijas virsniekus, kā arī vecāko un turīgāko aristokrātu ģimeņu locekļus.

Daudzi civildienesta ierēdņi publicēja izcilus apcerējumus par administratīvajiem likumiem un problēmām. Daži no viņiem brīvajā laikā bija izcili rakstnieki vai mūziķi. Citi iesaistījās politikā, kļūstot par varenu partiju līderiem. Protams, lielākā daļa birokrātu bija diezgan viduvēji cilvēki, bet nevar apšaubīt to, ka ievērojams skaits spējīgu cilvēku tolaik strādāja tieši valdības iestāžu amatos.

Eiropas birokrātijas kļūda nekādā ziņā nebija saistīta ar tās personāla nekompetenci vai nespēju produktīvi strādāt. Tas bija jebkādu sabiedrisko lietu nekompetentas vadīšanas rezultāts. Standartu trūkums rada neatrisināmas problēmas, jo tieši šie standarti, neapšaubāmi, nosaka amatpersonas veikto pienākumu veiksmīgu izpildi vai neveiksmes. Tas iznīcina ambīcijas, sagrauj iniciatīvu un motivāciju darīt vairāk, nekā to nosaka nepieciešamais minimums. Tas liek birokrātam vadīties pēc instrukcijām, nevis attiecīgās situācijas vai panākumiem.

III Sabiedrisko uzņēmumu birokrātiskā vadība

1. Valsts visaptverošās kontroles nepraktiskums

Sociālisms- valsts veikta visu ekonomisko darbību pilnīga kontrole- ir nepraktisks tāpēc, ka sabiedrībai sociālismā nepiemīt nepieciešamās ekonomiskās intelektuālās plānošanas un konstruēšanas dotības, proti, ekonomisko aprēķinu veikšanas prasme. Jau pašā valsts centrālās plānošanas idejā ir iekšējas pretrunas. Sociālistu vadīta ražošanas organizācijas galvenā pārvalde ir pilnībā bezspēcīga nākotnē risināmo problēmu priekšā. Tai nav ne jausmas par to, vai izskatāmie projekti nesīs peļņu, vai arī to veikšana radīs līdzekļu izšķērdēšanu. Sociālisms agrāk vai vēlāk noved pie pilnīga haosa.

Šis patiesības atzīšanu ilgu gadus aizkavēja marksisma ideoloģijas radītie aizliegumi. Viens no marksisma nozīmīgākajiem „ieguldījumiem”, kas veicināja sociālisma propagandu, bija lēmums aizliegt sociālistisko valstu ekonomisko problēmu izpēti. Šāda izpēte, pēc Karla Marksa un viņa sekotāju domām, bija iluzoriska utopisma pazīme. „Zinātniskais sociālisms”, kā Markss un Engels lepni dēvēja savu ideoloģiju, nedrīkst nodoties šādiem bezjēdzīgiem pētījumiem. „Zinātniskajiem sociālistiem bija jāsamierinās ar atskārsmi, ka sociālisms nāks, un tas zemi pārvērtīs par paradīzi. Viņi nedrīkstēja būt tik „aprobežoti”, lai jautātu, kā īsti sociālistiskā sistēma darbosies.

Viens no 19.- 20. gs. „intelektuālās vēstures” ievērojamākajiem faktiem ir tas, ka šis marksistiskais aizliegums tika stingri ievērots. Ar tiem dažiem ekonomistiem, kuri uzdrošinājās šo nosacījumu ignorēt, neviens nerēķinājās, un viņi ātri vien tika aizmirsti. Tikai pirms aptuveni 25 gadiem šī „burvestība” tika lauza. Nespēja sociālisma apstākļos veikt saimnieciskos aprēķinus tika uzskatāmi un neatspēkojami pierādīta.

Protams, daži spītīgi marksisti cēla iebildumus. Tomēr viņi nevarēja neatzīt, ka saimniecisko aprēķinu veikšanas problēma bija sociālisma visnopietnākais strīda jautājums un ka tas ir negods- 80 fanātiskas propagandas gadus sociālisti laiku ir iztērējuši, risinot

nenozīmīgas problēmas, neatskāršot, no kā sastāvēja šī pamatproblēma. Tomēr viņiem izdevās pārliecināt savus satrauktos atbalstītājus, ka būtu viegli atrast apmierinošu risinājumu. Dažādi sociālistiski domājoši profesori un rakstnieki gan Krievijā, gan Rietumvalstīs ieteica projektus saimniecisko aprēķinu veikšanai sociālisma apstākļos. Šie projekti izrādījās pilnīgi neadekvāti. Ekonomistiem nebija grūti atklāt kļūdas un pretrunas šajos plānos. Sociālisti savos izmisīgajos mēģinājumos atspēkot pierādījumus viedoklim, ka jebkādā sociālisma sistēmā nav iespējama saimniecisko aprēķinu veikšana, pilnīgi izgāzās.⁶

Ir acīmredzami, ka arī sociālistiskais menedžments vēlētos nodrošināt sabiedrību ar daudz un labām precēm, cik vien būtu iespējams saražot, eksistējot tā brīža piedāvājumam, ražošanas līdzekļiem un tehnoloģiskajām zināšanām. Arī sociālisma valdība dedzīgi vēlētos izmantot pieejamos ražošanas līdzekļus, lai ražotu preces, kuras, saskaņā ar viņu viedokli, būtu visvairāk nepieciešamas un atteiktos no tādu preču ražošanas, kuras tiktu uzskatītas par ne tik ļoti nepieciešamām. Tomēr nespēja veikt saimnieciskos aprēķinus liedz iespēju uzzināt, kuras no nepieciešamo preču ražošanas metodēm ir visefektīvākās.

Vācijas un Krievijas sociālistiskās valdības darbojas pasaulē, kuras lielākā daļa vēl aizvien atbalsta brīvā tirgus ekonomiku. Šajā situācijā, lai veiktu saimnieciskos aprēķinus, šo abu valstu pārvaldes sistēmām ir jāpiemēro cenas, kas noteiktas ārzemēs. Tikai pateicoties šim apstāklim šajās abās valstīs ir iespējams veikt aprēķinus, vest grāmatvedību un veikt plānošanu. Tomēr viss būtu radikāli savādāk, ja visas valstis pieņemtu sociālisma politiku. Tad ražošanas līdzekļiem vairs nebūtu cenas, un saimniecisko aprēķinu veikšana kļūtu neiespējama.⁷

⁶ Šis pirmatnējās problēmas detalizētākai analīzei aplūkojiet: Mises, *Socialism, an Economic and Sociological Analysis*, ko tulkojis Kahane (Ņujorka, 1936), 113-122, 131-142, 516-521 lpp.; Mises, *Nationaloekonomie* (Ženēva, 1940), 188-223, 634-645 lpp.; Hajeks, *Collectivist Economic Planning* (Londona, 1935); Hajeks, „Socialist Calculation: The Competitive Solution” (*Economica*, VII, 125-149).

⁷ Mises, *Omnipotent Government*, (Ņūheivena, 1944), 55-58 lpp.

2. Sabiedriskie uzņēmumi tirgus ekonomikas apstākļos

Līdzīgi iepriekš minētajai situācijai, ir uzņēmumi, kas atrodas valsts pakļautībā, bet lielākā daļa ekonomisko darbību šajā valstī balstās uz brīvās uzņēmējdarbības pamatiem. Arī šiem uzņēmumiem saimniecisko aprēķinu veikšana nesagādā grūtības.

Nav nepieciešams noteikt, vai šādus valdības, valsts un pašvaldību uzņēmumus būtu iespējams vadīt tāpat kā privātuzņēmumus. Tas ir fakts, ka varas institūcijas parasti sliecas novirzīties no peļņas sistēmas. Šīs institūcijas nevēlas vadīt savus uzņēmumus ar mērķi gūt lielāku peļņu, jo uzskata par svarīgāku citu mērķu sasniegšanu. Tās ir gatavas vismaz daļēji atteikties no peļņas, vai pat gūt zaudējumus citu rezultātu sasniegšanas labā.

Lai arī kādi nebūtu šie citi iecerētie mērķi, šādas rīcības rezultātā daži indivīdi tiek subsidēti uz pārējo indivīdu rēķina. Ja valdības uzņēmums darbojas ar zaudējumiem vai ar daļu no peļņas, ko tas varētu gūt, ja darbotos, vadoties pēc peļņas motīva, tas ietekmē budžetu un tādējādi arī nodokļu maksātājus. Ja, piemēram, pilsētas īpašumā esoša transporta tīkls pieprasa klientiem tik zemu maksu, ka iegūtie ienākumi nesedz tā ekspluatācijas izmaksas, nodokļu maksātāji patiesībā subsidē tos cilvēkus, kas brauc ar publisko transportu.

Tomēr šajā grāmatā, kurā tiek analizētas birokrātijas problēmas, mēs neapskatīsim finansiālos aspektus. Mūsaprāt, ir jāizskata kāds cits rezultāts.

Ja uzņēmums nevadās pēc peļņas gūšanas motīva, ir jāapskata citi kritēriji, kas ilustrē šī uzņēmuma darbību. Pilsētas varas institūcijas nevar vienkārši uzņēmuma vadītājam dot rīkojumu: „Neraizējies par peļņu"! Viņiem ir jāsniedz precīzāki un noteiktāki rīkojumi. Kādi šie rīkojumi varētu būt?

Nacionalizēto uzņēmumu atbalstītāji tiecas uz šo jautājumu atbildēt diezgan naivā veidā: „Sabiedrisko uzņēmumu pienākums ir sniegt sabiedrībai noderīgus pakalpojumus.”

Šī problēma nav tik vienkārša. Ikvienu uzņēmuma pamatuzdevums ir sniegt noderīgus pakalpojumus. Bet ko tas nozīmē? Kurš sabiedriskajos uzņēmumos izlems, vai pakalpojums ir noderīgs? Vēl jo svarīgāk- kā mēs uzzināsim, vai sniegtie

pakalpojumi nemaksā pārāk daudz, t.i., vai ražošanas līdzekļi, kas tiek izmantoti, netiek novirzīti no citām nozarēm, kurās tie varētu tikt lietderīgāk izmantoti?

Privātos, uz peļņu tendētos uzņēmumos šo problēmu atrisina sabiedrības attieksme. Sniegto pakalpojumu lietderības pierādījums ir pietiekošs daudzums iedzīvotāju, kuri ir gatavi maksāt pieprasīto cenu. Nevar būt nekādu šaubu, ka patērētāji uzskata par noderīgiem maiznīcu piedāvātos pakalpojumus. Par maizi viņi ir gatavi maksāt prasīto cenu. Eksistējot šādai cenai, maizes ražošanas industrija tiecas paplašināties tik lielā mērā, kamēr tiek sasniegts piesātinājums, tas ir, līdz brīdim, kad tālāka paplašināšanās novirzītu ražošanas līdzekļus no tām rūpniecības nozarēm, kuru piedāvātajām precēm ir lielāks patērētāju pieprasījums. Izvirzot peļņas gūšanu kā vadmotīvu, brīvā uzņēmējdarbība savas darbības piemēro sabiedrības vēlmēm. Vēlme nopelnīt mudina ikvienu privātuzņēmēju nodrošināt tos pakalpojumus, ko patērētāji uzskata par visnepieciešamākajiem. Tirgus cenu struktūra atspoguļo, cik daudz ir vērts ieguldīt katrā ražošanas nozarē. Turpretī, ja sabiedriskais uzņēmums tiek vadīts, neņemot vērā peļņu, sabiedrības attieksme vairs nevar tikt uzskatīta kā efektivitātes kritērijs. Ja valdība vai pašvaldību instances ir pieņēmušas lēmumu neņemt vērā faktu, ka tekošās izmaksas netiek segtas ar patērētāju maksājumiem, tad kā lai nosaka sniegto pakalpojumu lietderības kritērijus? Kā lai atklāj, vai deficīts nav pārāk liels? Kā lai noskaidro, vai deficītu nevarētu samazināt, nesamazinot sniegto pakalpojumu vai piedāvāto preču vērtību?

Privāts uzņēmums ir lemts neveiksmei, ja tā darbība nes tikai zaudējumus un nav iespējams rast veidu, kā šo situāciju labot. Šī uzņēmuma neefektivitāte ir pierādījums tam, ka patērētāji šādu situāciju nepieļauj. Uzņēmumam nav nekādu iespēju ignorēt šo sabiedrības „spriedumu” un vienlaicīgi turpināt eksistēt. Ar zaudējumiem strādājošas rūpnīcas vadītājs var izskaidrot un attaisnot šo neveiksmi. Tomēr šādi attaisnojumi ir bezjēdzīgi, jo tie tik un tā nespēj novērst neveiksmīga projekta likvidāciju.

Ar sabiedriskajiem uzņēmumiem viss ir savādāk. Šajos uzņēmumos iztrūkuma konstatēšana netiek uzskatīta par neveiksmes pierādījumu. Vadītājs nav par to atbildīgs. Tas, ka kaut

kas tiek pārdots par tik zemu cenu, ka zaudējumi kļūst neizbēgami, nav viņa vaina, bet gan viņa priekšniecības- valsts mērķis. Turpretī, ja valdība, nosakot pārdošanas cenu, ierobežotu savu iejaukšanos un atstātu visu pārējo menedžeru ziņā, tas dotu viņiem iespēju piekļūt valsts kases līdzekļiem.

Ir svarīgi saprast, ka šai problēmai nav nekāda sakara ar nepieciešamību atturēt uzņēmuma vadītāju no personīgās varas nelikumīgas izmantošanas. Pieņemsim, ka valdība vai pašvaldība ir nozīmējusi godīgu un prasmīgu vadītāju, un šis valsts vai pilsētas mikroklimats nodrošina apmierinošu aizsardzību pret jebkādu nelikumīgu darbību slēpšanu. Mūsu problēma ir nedaudz savādāka. Tā slēpjas faktā, ka jebkuru pakalpojumu var uzlabot, palielinot izdevumus. Lai cik izcila nebūtu slimnīca, metro sistēma vai parka strūklaka, attiecīgā uzņēmuma vadītājs vienmēr zina, kā šo pakalpojumu varētu uzlabot, ja vien būtu pieejami nepieciešamie līdzekļi. Nevienā no ar cilvēku vēlmēm saistītām jomām nav iespējams sasniegt pilnīgu apmierinājumu tā, lai nebūtu iespējama tālāka pilnveidošanās. Speciālisti pilnveidojas tikai savās konkrētajās darbības jomās. Viņi neuztraucas un nedrīkst uztraukties par kavēkļiem, kurus viņu rūpnīcas paplašināšanās radītu citām ražošanas sfērām. Tas nav slimnīcas direktora uzdevums- atteikties no pašvaldības slimnīcas uzlabošanas tādēļ, ka tas varētu traucēt, piemēram, metro sistēmas uzlabošanai un otrādi. Tieši strādīgais un godīgais vadītājs ir tas, kurš, cik vien iespējams, mēģina uzlabot viņa pārstāvētā uzņēmuma sniegtos pakalpojumus. Tomēr, ņemot vērā to, ka viņa rīcību nenosaka finansiāli panākumi, uzlabošanā iztērētie līdzekļi būtu smaga nasta valsts naudas fondiem. Uzņēmējs savā veidā kļūtu par bezatbildīgu nodokļu maksātāju naudas tērētāju. Tā kā to nedrīkst pieļaut, valdībai būtu jāpievērš uzmanība daudzām valsts uzņēmuma vadības detaļām. Valdībai ir precīzi jādefinē sniegto pakalpojumu un pārdodamo preču kvalitāte un kvantitāte, kā arī jāsniedz sīkas ražošanas līdzekļu iegādes instrukcijas un norādījumi darbaspēka nolīgšanai un atalgošanai. Tā kā peļņas atskaites nav valsts uzņēmuma panākumu vai neveiksmes kritērijs, tad vienīgais veids, kā padarīt uzņēmuma vadītāju atbildīgu valsts priekšā, ir ierobežot viņa rīcības brīvību ar noteikumu un nolikumu palīdzību. Ja uzņēmējs domā, ka ir lietderīgi iztērēt vairāk nekā šis

instrukcijas atļauj, viņam jāiesniedz rakstisks lūgums papildus līdzekļu piešķiršanai. Šādā situācijā lēmuma pieņemšana būs attiecīgā menedžera priekšnieka, valsts vai pašvaldības ziņā. Katrā ziņā menedžeris nav uzņēmuma izpildvaras orgāns, bet gan birokrāts- ierēdnis, kura pienākums ir ievērot dažādas instrukcijas. Labas darba organizēšanas kritērijs nav klientu atzinīgs novērtējums, no kā izriet uzņēmuma peļņa, bet gan stingra pakļaušanās birokrātisku noteikumu kopumam. Svarīgākais darba organizēšanas noteikums ir šādu noteikumu ievērošana.

Ir skaidrs, ka valdība vai pilsētas dome vēlēšies sastādīt šos nolikumus un noteikumus tādus, lai sniegtie pakalpojumi kļūtu tik noderīgi, cik viņi to vēlas, un deficīts būtu ne augstāks par to, kādu to grib viņi. Tomēr birokrātiskais faktors nemazinās. Darba organizēšanā ir jāievēro noteikumu kodekss. Tikai tas ir svarīgi. Vadītājs ne par ko nav atbildīgs, ja vien viņa darbības, balstoties uz šo kodeksu „ir pareizas”. Viņa darbība varbūt nav tik ļoti ražīga kā tāda, bet gana efektīva eksistējošo likumu robežās. Viņš nav vadītājs uzņēmumā, kurš tiecas pēc peļņas, bet gan valsts iestādes ierēdnis, piemēram, policijas iecirkņa vadītājs.

Vienīgā alternatīva uz peļņu orientētam uzņēmumam ir birokrātiska darba plānošana jeb menedžments. Būtu ļoti neapdomīgi uzticēt kādam cilvēkam vai individu grupai varu brīvi rīkoties ar valsts naudas līdzekļiem. Nacionalizēto sistēmu vadītāju varu nepieciešams ierobežot ar birokrātiskiem aizstājējiem, ja vien negribam, lai viņi pārvēršas par bezatbildīgiem sabiedrības naudas līdzekļu tērētājiem un lai viņu menedžments neradītu jukas kopējā budžetā.

IV Birokrātiska privātzņēmumu pārvaldes sistēma

1. Kā valdības iejaukšanās un peļņas motīva mazināšanās noved uzņēmējdarbību līdz birokratizācijai

Neviens privātzņēmums nekad nekļūs par upuri birokrātiskām pārvaldes metodēm, ja tas tiek vadīts ar mērķi gūt peļņu. Kā jau minēts, ikviens rūpniecisks veidojums, kura vadmotīvs ir peļņas gūšana, vienalga, cik liels tas arī nebūtu, tiek organizēts tā, lai „kapitālistu mantrausības gars” to caurstrāvētu visās tā struktūrās. Tomēr šobrīd pastāv vispārējs peļņas kritikas laikmets. Vēlmi nopelnīt sabiedrība nosoda kā amorālu un vispārējai labklājībai ārkārtīgi neizdevīgu. Politiskās partijas un valdība vēlas peļņas motīva likvidēšanu vai aizvietošanu ar „pakalpojumu”, kas patiesībā ir birokrātiska pārvaldes sistēma.

Mums nav sīkumos jāizskata, ko šajā sakarā bija sasnieguši nacisti. Nacisti bija panākuši pilnīgu peļņas motīva iznīcināšanu. Nacistiskajā Vācijā brīva uzņēmējdarbība neeksistēja. Tur vairs nebija uzņēmēju. Bijušie uzņēmēji savās funkcijās tika pazemināti un kļuva par nozaru vadītājiem. Viņu rīcības brīvība bija ierobežota. Viņu pienākums bija bez iebildumiem ievērot Reiha Rūpnieciskās ražošanas ministrijas un tai pakārtoto filiāļu izdotās pavēles. Valdība ne tikai noteica cenas un nodokļu likmes, bet arī algu lielumu, saražojamo preču daudzumu un metodes, kas būtu jāpielieto ražošanā. Katram vadītājam tika atvēlēti noteikti ienākumi, tādējādi būtībā pārveidojot viņu par apmaksātu valsts iestādes darbinieku. Šai sistēmai nebija nekā kopīga ar kapitālismu un tirgus ekonomiku, izņemot dažu kopēju terminu pielietojumu. Tas vienkārši bija Nacistiskās Vācijas modeļa sociālisms- „Zwangswirtschaft”- „piespiedu rūpnieciskā ražošana”. No Krievijas sociālismam raksturīgās rūpnieciskās nacionalizēšanas sistēmas Nacistiskās Vācijas sistēma atšķīrās vienīgi tehniskā ziņā. Nacistiskā Vācija, gluži kā Krievijas ekonomiskā sistēma, bija absolūti autoritārs sociālas organizācijas režīms.

Mūsdienās pastāv vispārēja tendence pieļaut valdības iejaukšanos privātajā uzņēmējdarbībā. Šī iejaukšanās daudzus gadījumos

privātajiem uzņēmumiem uzspiež birokrātisku pārvaldes sistēmu.

2. Pasākumi peļņas apjoma ierobežošanai

Valdība dažādos veidos var ierobežot peļņu, ko uzņēmums ir spējīgs generēt. Visbiežāk lietotās metodes ir sekojošas:

- Peļņa, ko ir spējīgi gūt noteiktas grupas uzņēmumi, ir ierobežota. Peļņa vai nu ir jāatdod varas orgāniem (piemēram, pilsētas domei), vai kā prēmijas jāizdala darbiniekiem, vai arī tā vispār netiek gūta, samazinot klientiem piedāvāto cenu;
- Varas orgāni var brīvi noteikt cenas vai likmes, ko uzņēmums drīkst pieprasīt par pārdotajām precēm vai sniegtajiem pakalpojumiem. Valdība izmanto šo varu, lai atturētu no tā, ko tie sauc par „pārāk lielu” peļņu;
- Uzņēmums par pārdotajām precēm un sniegtajiem pakalpojumiem nedrīkst pieprasīt lielāku samaksu, kā faktiskās izmaksas un papildus summa, ko nosaka varas orgāni (procentuāli no izmaksām vai arī fiksētu summu);
- Uzņēmums drīkst pelnīt tik daudz, cik tirgus apstākļi to atļauj, bet nodokļi tiek noteikti tik lieli, ka lielākā daļa vai pat visa peļņa tiek samaksāta nodokļos.

Visiem šiem gadījumiem ir kaut kas kopīgs, proti, uzņēmums vairs nav ieinteresēts savas peļņas palielināšanā. Uzņēmuma vadībai zūd motivācija samazināt izmaksas un darīt savu darbu tik lēti un efektīvi, cik vien iespējams. Bet, no otras puses, uzlabojumu un izmaksu samazināšanas kontrole tik un tā turpinās. Risks, kas saistīts ar jaunu ierīču ieviešanu paliek uzņēmuma ziņā. Nesaskaņas, kas saistītas ar darbinieku prasībām paaugstināt algas un darba samaksu arī paliek uzņēmuma jurisdikcijā.

Sabiedriskā doma, ko ietekmējušas sociālistu nepatiesās fabulas, pārsteidzīgi vaino uzņēmējus. Sabiedrība apgalvo, ka tas ir viņu morāles trūkums, kā rezultātā ir vērojama efektivitātes pazemināšanās. Ja vien viņi būtu tikpat apzinīgi un nodevušies sabiedrības labklājības paaugstināšanai kā nesavtīgie valsts iestāžu

darbinieki, viņi nešaubīgi darītu visu iespējamo, lai uzlabotu savu darbu, kaut arī viņu savtīgās peļņas gūšanas intereses tajā nebūtu iesaistītas. Ierobežotas peļņas apstākļos uzņēmēju zemiskā alkatība apdraud uzņēmumu darbību. Kādēļ lai cilvēks nedarītu visu iespējamo pat tad, ja viņš no savu pienākumu uzcītīgas izpildes negūst personīgu labumu?

Nekas nevar būt vēl bezjēdzīgāks, kā šādā veidā uzņēmējam par paraugu stādīt birokrātu. Birokrāts nevar brīvi rīkoties, lai radītu uzlabojumus. Viņa pienākums ir ievērot noteikumus un likumus, kurus ir pieņēmusi augstākstāvoša institūcija. Viņam nav tiesību uzsākt jauninājumus, ja augstākstāvošas personas tos nav apstiprinājušas un atbalstījušas. Viņa pienākums ir būt pakļāvīgam.

Kā piemēru aplūkosim armijas dzīves apstākļus. Armija, neapšaubāmi, ir visideālākā un perfektākā birokrātiskā organizācija. Armiju lielākoties vada virsnieki, kuri koncentrē savas spējas vienam mērķim- padarīt savas valsts bruņotos spēkus tik prasmīgus, cik vien iespējams. Un tomēr, militāro vadību raksturo stūrgalvīga pretestība pret jebkādiem centieniem kaut ko uzlabot. Dažkārt saka, ka militārie spēki gatavojas bijušajiem, nevis nākotnes kariem. Ikviens jauna ideja vienmēr atduras pret atbildīgo personu nelokāmiem iebildumiem. Progresā atbalstītājiem ir jācieš visnepatīkamākie pārdzīvojumi. Nav vajadzības šos faktus īpaši izcelt, jo tie tāpat ikvienam ir zināmi.

Šo nepatīkamo lietu virzības apstākļu iemesls ir acīmredzams. Jebkāda veida progress vienmēr ir pretrunā ar vecajām un nostabilizētajām idejām, tādējādi- arī ar to kodeksiem. Ikviens progress solis ir pārmaiņa, kas sevī ietver risku. Tikai dažiem ar unikālām un retām spējām apveltītiem cilvēkiem ir talants plānot jaunas lietas un apzināties to lietderību. Kapitālisma apstākļos jaunas idejas autors var droši mēģināt realizēt savus plānus par spīti vairākuma negatīvajai attieksmei. Ir pietiekami, ja viņam izdodas pārliecināt dažus saprātīgus cilvēkus, kuri var aizdot līdzekļus šo plānu uzsākšanai. Birokrātiskajā sistēmā ir nepieciešams pārliecināt vadošo personālu. Parasti tie ir veci vīri, kuri pieraduši darboties kādā noteiktā veidā un vairs nepieņem nekādas jaunas idejas. Apstākļos, kad plānu uzsākšana ir atkarīga no šo veco vīru piekrišanas, nekāds progress un jaunas reformas nav gaidāmas.

Jauno metožu aizsācējus uzskata par dumpiniekiem un izrāda pret tiem atbilstošu attieksmi. Birokrātiskai personībai galvenā vērtība ir likuma ievērošana un uzticēšanās visam ierastajam un vecmodīgajam.

Teikt uzņēmuma īpašniekam: „Uzvedies kā to dara apzinīgi birokrāti”, ir līdzvērtīgs teiktajam, lai viņš izvairās no jebkādam reformām. Nevienš vienlaicīgi nespēj būt „īsts” birokrāts un novators. Noteikumi un likumi neparedz progresu, un tas pavisam noteikti ir ārpus birokrātisko aktivitāšu loka.

Sistēmā, kurai par pamatnostādni ir izvirzīta peļņa, uzlabojumi bieži vien atmaksājas, rada papildus ienākumus un tādejādi ir kā motīvs, lai uzņemtos lielu risku. Ja uzlabojumi nespēj sniegt labumu, par progresu nevar būt ne runas.

Lieli uzņēmumi tērē iespaidīgas naudas summas rūpnieciskajai izpētei, jo tie vēlas gūt peļņu ar jaunām ražošanas metodēm. Ikviens uzņēmējs vienmēr meklē iespējas kaut ko uzlabot. Viņš vēlas gūt peļņu vai nu pazeminot ražošanas izmaksas, vai arī uzlabojot preču kvalitāti. Sabiedrība saskata tikai veiksmīgus jauninājumus. Tā neapzinās, cik daudzi uzņēmumi kļūdainu metožu ieviešanas rezultātā ir bankrotējuši. Ir veltīgi prasīt, lai uzņēmēji, neeksistējot peļņas motīvam, uzsāktu visus tos uzlabojumus, ko viņi izmantotu, gadījumā ja būtu gaidāma peļņa, kas viņus darītu bagātākus. Uzņēmējs izdara izvēli balstoties uz visu plusu un mīnusu sīku, uzmanīgu izpēti, kā arī apsverot peļņas vai zaudējumu varbūtību. Viņš apsver iespējamus guvumus un zaudējumus. Nākotnē ir gaidāma vai nu veiksmē, vai neveiksmē. Tas ir būtiski. Tajā brīdī, kad apsveram situāciju, kurā mēs paši varam zaudēt naudu, bet valdība vai kādi citi cilvēki var gūt peļņu, mēs uz šo situāciju raugāmies pavisam no cita skatpunkta. Tomēr ir kas daudz svarīgāks. Neveiksmīgs jauninājums ne tikai iedragās ieguldīto kapitālu, bet arī samazinās nākotnē gaidāmo peļņu. Lielākā šīs peļņas daļa (ja tā tiktu gūta) nokļūtu valsts kasē. Ja jaunais plāns ir neveiksmīgs, tas negatīvi ietekmē arī valsts ienākumus. Valdība neļaus uzņēmējam riskēt, ja ar šo risku ir saistīti valsts ienākumi. Tā neļaus uzņēmējam riskēt ar valsts naudu. Tiks ierobežota uzņēmēja brīvība viņa „paša” darījumu kārtošanai, kas praktiski nav viņa, bet gan valsts darījumi.

Mēs jau atrodamies šādu politiku sākumposmā. Tāda kontrakta gadījumā, kurā iekļautas kādas papildus izmaksas, valdība cenšas panākt ne tikai to, lai šīs līgumā minētās izmaksas tiktu segtas, bet arī, lai tās būtu atbilstošas līguma nosacījumiem. Valdība ikvienu izmaksu samazināšanos uztver kā pašsaprotamu, bet neatzīst izdevumus, kuri, pēc darbinieku- birokrātu- domām, nav nepieciešami. Situācijas sekas ir tādas, ka uzņēmējs iztērē nedaudz naudas ar nolūku samazināt ražošanas izmaksas. Ja viņš gūst panākumus, saskaņā ar izmaksām un izmaksu metodes procentiem, viņa peļņa tiek samazināta. Ja viņam neveicas, valdība projektā izmantotos līdzekļus nekompensē, un šis cilvēks atkal ir zaudētāja lomā. Ikviens mēģinājums kaut ko mainīt ražošanas tradicionālajā rutīnā šim uzņēmējam gala rezultātā ir neveiksmīgs. Vienīgais veids, kā izvairīties no soda, ir neko nemainīt.

Nodokļu sistēmas jomā ierobežojumi, kas tiek piemēroti algām, ir sākumpunkts jaunai attīstībai. Šobrīd tie ietekmē tikai lielākas algas. Tomēr diez vai tas tā arī paliks turpmāk. Ja reiz ir pieņemts princips, ka Valsts ieņēmumu dienestam ir tiesības noteikt, vai kādi noteikti izdevumi, atvilkumi vai zaudējumi ir vai nav pamatoti, saskaņā ar citām izmaksu summām, arī uzņēmēju vara tiks ierobežota. Tad menedžmentam, pirms uzsākt jebkādas izmaiņas, būs obligāti jāpārliciecinās, vai nodokļu iestādes nepieciešamos izdevumus apstiprinās. Valsts ieņēmumu dienesta direktors kļūst par augstākstāvošo personu ražošanas sektorā.

3. Iejaukšanās darbinieku izvēlē

Ikvienu veida valdības iejaukšanās privāto uzņēmumu darbībā izraisa postošas sekas. Tā paralizē iniciatīvu un rada birokrātismu. Mēs nevaram izpētīt visas šīs metodes, tāpēc apskatīsim vienu īpaši nepatīkamu piemēru.

Pat 19. gadsimtā, Eiropas liberālisma uzplaukuma laikā, privātie uzņēmumi nebija tik brīvi kā agrāk. Kontinentālajā Eiropā ikviens uzņēmums un ikviena akciju sabiedrība vienmēr kaut kādā veidā ir bijusi atkarīga no valdības iestādēm. Valsts izveidotās rīcības komitejas spēja nopietni kaitēt ikvienai firmai. Lai no tā izvairītos, uzņēmuma vadība bija spiesta uzturēt labas attiecības ar pie varas esošajiem ierēdņiem. Visbiežāk praktizētā procedūra bija piekrišana valdības vēlmēm attiecībā uz uzņēmuma vadītāju amatiem. Pat Lielbritānijā direktoru padome, kuras sastāvā nebija vismaz daži pēri (angļu dižciltīgie), netika uzskatīta par cienījamu. Kontinentālajā Eiropā (īpaši Austrumeiropā un Dienvideiropā) valdes bija pārpildītas ar bijušajiem Ministru kabineta ministriem, ģenerāļiem, politiķiem, viņu brālēņiem, svainiem, skolasbiedriem un citiem augstu amatpersonu draugiem un radiem. Šādai valdei nebija nepieciešamas ne komerciālas spējas, ne pieredze uzņēmējdarbībā. Šādu nevēgu atrašanās direktoru amatos bija nekaitīga. Vienīgais viņu pamatuzdevums bija savu nodevu iekasēšana un dalīšanās peļņā. Bez šīm personām pie varas bija arī citi direktora amatam nepiemēroti radi un draugi. Viņiem bija paredzētas algotas darbavietas personālsastāvā. Šīs personas vairāk kaitēja, nekā sniedza kādus vērtīgus ieguldījumus.

Kad valdības iejaukšanās biznesā pieauga, kļuva nepieciešams nozīmēt atbildīgos darbiniekus, kuru galvenais uzdevums bija izlīdzināt nesaskaņas ar varas iestādēm. Sākumā bija tikai viens viceprezidents, kurš bija atbildīgs par „jautājumiem, kas saistīti ar valdības administrāciju”. Vēlāk būt labās attiecībās ar valdību un politiskajām partijām bija arī prezidenta un visu pārējo viceprezidentu galvenā prasība. Visbeidzot, neviens uzņēmums nevarēja atļauties algot tādu vadītāju, kurš nebija labās attiecībās ar valdību, arodbiedrībām un lielākajām politiskajām partijām. Bijušie valdības ierēdņi, sekretāra palīgi un dažādu ministriju padomnieki

tika uzskatīti par visatbilstošāko kandidatūru vadītāju vietām uzņēmumā. Šādiem vadītājiem nemaz nerūpēja uzņēmuma labklājība. Viņi bija pieraduši pie birokrātiskas vadības sistēmas un tam atbilstoši pārveidoja arī uzņēmējdarbības vadību. Kādēļ būtu jā rūpējas par lētāku un labāku preču ražošanu, ja var paļauties uz valdības atbalstu? Šiem vadītājiem bija svarīgāki valdības līgumi, efektīvāka cenu aizsardzība un citi valdības pakalpojumi. Par šādām privilēģijām viņi maksāja ziedojumus partiju fondiem, valdības propagandas fondiem un zemākos amatos iecēla cilvēkus, kuri simpatisēja varas institūcijām.

Ir pagājis ilgs laiks, kopš lielo Vācijas uzņēmumu personālsastāvs tika izvēlēts no komerciālu un tehnoloģisku spēju skatpunkta. Politiski uzticamu studentu klubu bijušajiem biedriem bieži vien bija labākas nodarbinātības un karjeras augšupejas iespējas nekā kvalificētiem ekspertiem.

Amerikā situācija ir savādāka. Kā ikvienā birokrātijas sfērā, arī privātuzņēmumu birokratizācijas jomā Amerika ir „atpalikusi”. Jautājums paliek atklāts: vai iekšlietu ministram Ikem (Ickes) bija taisnība, sakot: „Ikviens liels uzņēmums ir birokrātija.”⁸ Ja ministram ir taisnība, tad tas nav vis privātā biznesa evolūcijas, bet gan pieaugošās valdības iejaukšanās biznesā rezultāts.

⁸ The New York Times Magazine, 1944. gada 16. janvārī, 9.lpp.

4. Neierobežota uzticība valdības komitejām

Ikviens Amerikas biznesmenis, kuram bijusi iespēja iepazīties ar Dienvidēiropas un Austrumeiropas ekonomiskajiem apstākļiem, savus novērojumus rezumē divos izteikumos: 1) šo valstu uzņēmēji neuztraucas par ražošanas efektivitāti, un 2) valdība ir uzpirkta. Šie raksturojumi ir diezgan patiesi. Tomēr nedrīkst aizmirst pieminēt to, ka gan rūpnieciskā neefektivitāte, gan korumpētība ir sekas tam, ka šajās valstīs valdība iejaucas uzņēmējdarbībā. Šādā sistēmā valdībai ir neierobežota vara vai nu sagraut jebkuru uzņēmumu, vai arī piešķirt tam dažādus sociālos atvieglojumus. Katra uzņēmuma panākumi vai neveiksmes ir atkarīgas tikai no vadītāju apdomības. Ja vien uzņēmējs nav kādas varenas ārzemju nācijas pārstāvis, kuras diplomāti un konsuli nodrošina viņa aizsardzību, viņš nokļūst valdošās partijas žēlastības ziņā. Tā var atņemt viņam visu īpašumu un pat ielikt cietumā. Vai arī otrādi- padarīt viņu bagātu.

Valdība nosaka pakalpojumu cenu un kravas pārvadājumu tarifu lielumu. Tā izsniedz vai liedz importa un eksporta atļaujas. Ikviena iedzīvotāja vai pilsoņa pienākums ir pārdot savus ārvalstu valūtas ieņēmumus par cenu, ko ir noteikusi valdība. No otras puses, valdība ir vienīgā, kas pārdod ārzemju valūtu un var liegt iegādāties ārzemju valūtu. Eiropā, kur gandrīz jebkura veida produkcija ir atkarīga no iekārtu, izejmateriālu un pusfabrikātu importa, valdības lēmums liegt iegādāties ārzemju valūtu ir līdzvērtīgs rūpnīcas slēgšanai. Nodokļu galējā noteikšana praktiski neierobežoti ir valdības pilnvaroto ziņā. Valdība var izmantot jebkādus iegāstus jebkuras rūpnīcas vai veikala apķīlāšanai. Parlaments ir marionete vadošo cilvēku rokās; tiesas ir pārpildītas.

Šādā vidē uzņēmējam ir jāķeras pie diviem līdzekļiem: diplomātijas un kukuļdošanas. Viņam šīs metodes jāizmanto ne tikai attiecībā uz valdošo partiju, bet arī attiecībā uz beztiesiskajām un vajātajām partijām opozīcijā, kas kādu dienu varētu grozus ņemt savās rokās. Tas ir bīstams divkosības veids. Tikai bezbailīgi cilvēki var „izdzīvot” šajā morāli samaitātajā vidē. Biznesmeņiem, kuri ir uzauguši liberālāka laikmeta apstākļos, ir jāaiziet un vietā nāk piedzīvojumu meklētāji. Rietumeiropas un Amerikas uzņēmēji, kuri

ir pieraduši pie likumīgas un korektas vides, ir pazudināti, ja vien viņi nenodrošina sev ietējo pārstāvju palīdzību.

Šāda sistēma, protams, nerada lielu stimulu tehnoloģiskajai izaugsmei. Uzņēmējs apsver papildus ieguldījumus tikai tad, ja viņš iekārtas var nopirkt uz kredīta no kādas ārzemju firmas. Būt parādā kādam uzņēmumam no Rietumvalstīm tiek uzskatīts par priekšrocību, jo uzņēmēji domā, ka iesaistītie diplomāti iejauksies, lai aizstāvētu kreditorus un tādejādi palīdzēs arī parādniekam. Jaunas ražošanas nozares tiek uzsāktas tikai tad, ja valdība garantē tādus apstākļus, kuros ir cerības gūt lielu peļņu.

Būtu kļūda korupcijas problēmā vainot valdības intervences politiku un birokrātiju kā tādu. Ir jāvaino tāda birokrātija, kas nolaidusies līdz izspiešanai, par ko ir atbildīgi samaitāti politiķi. Un tomēr mums jāatzīst, ka šis valstis būtu izvairījušās no šī konkrētā ļaunuma, ja būtu saglabājušas brīvās uzņēmējdarbības sistēmu. Šajās valstīs ir jāsākas pēckara ekonomiskajai reorganizācijai ar radikālām izmaiņām īstenotajā politikā.

V Birokratizācijas sociālā un politiskā būtība

1. Birokrātisma filozofija

Antagonisms, ar ko bija jāastopas cilvēkiem senākās cīņās par brīvību, bija vienkāršs un saprotams ikvienam. Vienā pusē bija tirāni un viņu atbalstītāji, bet otrā- tautas varas atbalstītāji. Politiskie konflikti bija dažādu grupu cīņa par augstāko varu. Radās jautājumi: „Kam būtu jāvalda? Mums vai viņiem? Mazākumam vai vairākumam? Despotiem, aristokrātiem vai tautai?”

Mūsdienās modernā valsts „pielūgšanas filozofija” šo jautājumu ir aizēnojusi. Politiskie konflikti vairs netiek uzskatīti par cilvēku šķiru cīņu. Tos uzskata par karu starp diviem principiem- labo un ļauno. Labo iemieso varenais Dievs- Valsts, mūžīgo morāles ideju materializācija, bet sliktais ir egoistisku cilvēku „rupjais individuālisms”.⁹ Šādās pretrunās valstij vienmēr ir taisnība, bet indivīds vienmēr kļūdās. Valsts pārstāv sabiedrības labklājību, taisnīgumu, civilizāciju un augstāko gudrību. Indivīds ir plukata un muļķis.

Kad vācieši saka „der Staat” (valsts) vai kad marksisti saka „society” (sabiedrība), viņus pārņem godbijības pilna sajūta. Kā cilvēks var būt tik ļoti samaitāts, lai sadumpotos pret šo „Augstāko Būtni”? Luijs XIV bija ļoti atklāts un patiess, sakot: „Es esmu valsts.” Modernais cilvēks ir pieticīgs. Viņš saka: „Es esmu valsts kalps.” Tādējādi viņš norāda, ka valsts ir Dievs. Var sadumpoties pret karali, un franči tā arī izdarīja. Tā, protams, bija cilvēku cīņa pret cilvēkiem. Bet nevar sadumpoties pret valsti- Dievu un pret vienkāršo, sīkos darbus veicošo cilvēku- birokrātu.

Neapšaubīsim ierēdņa nesavtīgumu un patiesumu. Viņš ir pārņemts ar ideju, ka viņa svētais pienākums ir cīnīties par saviem ideāliem pret vienkāršo ļaužu savtību. Pēc viņa domām, viņš ir „mūžīgā, dievišķā” likuma aizstāvis. Viņš nejūtas morāli saistīts ar cilvēku likumiem, kurus statūtos ierakstījuši individuālisma aizstāvji. Cilvēki nevar mainīt Dieva- valsts patiesos likumus.

⁹ Šāda ir jautājuma politiskā interpretācija. Pašreizējā ekonomiskā interpretācija ir izklāstīta (49.-51.) lpp.

Jebkurš pilsonis, ja viņš pārkāpj kādu no savas valsts likumiem, ir noziedznieks, kas pelnījis sodu. Viņš rīkojies savu savtīgo interešu vadīts. Bet, ja no valsts izdotajiem likumiem izvairās ierēdnis „valsts labklājības vārdā”, tad viss ir savādāk. Reakcionāru tiesas priekšā viņš formāli var būt vainīgs likuma pārkāpšanā. Bet morālā ziņā viņam ir taisnība. Viņš pārkāpa cilvēku likumus, lai nepārkāptu „dievišķo” likumu.

Ši ir birokrātisma filozofijas būtība. Rakstītie likumi ierēdņu acīs ir traucēkļi, kas izveidoti, lai aizsargātu negēļus no taisnīgajām sabiedrības prasībām. Kādēļ lai noziedznieks izvairītos no soda tikai tādēļ, ka „valsts” pret viņu ierosina lietu par dažu nenožīmīgu formalitāšu pārkāpšanu? Kādēļ būtu jāļauj cilvēkiem izmantot iespēju maksāt mazākus nodokļus tikai tāpēc, ka nodokļu likumā ir kādas nepilnības? Kādēļ juristiem būtu jāpelna iztika, dodot padomus cilvēkiem, kā izmantot rakstīto likumu nepilnības? Kāda ir visu šo rakstīto likumu uzspiesto ierobežojumu nozīme salīdzinājumā ar ierēdņu godīgajiem mēģinājumiem darīt cilvēkus laimīgus? Ja vien nebūtu konstitūciju, tiesību sarakstu, likumu, parlamentu un tiesu! Nekādu avīžu un prokuroru! Cik jauka būtu pasaule, ja „valstij” būtu ļauts novērst visas nelaimes! No šādas domāšanas līdz Staļina un Hitlera absolūtajam totalitārismam ir tikai viens solis.

Atbilde, ko sniegt šiem birokrātisma radikāļiem, ir acīmredzama. Pilsonis varētu atbildēt: „Varbūt jūs esat izcili un diženi vīri, daudz labāki nekā mēs- pārējie pilsoņi. Mēs neapšaubām jūsu kompetenci un prāta spējas. Bet jūs neesat Dieva vikāri un sevi nevarat dēvēt par „Valsti”. Jūs esat mūsu valsts pieņemto likumu kalpi. Jums nav tiesību likumus kritizēt un vēl mazāk- tos pārkāpt. Likumu pārkāpšanas ziņā jūs droši vien esat daudz sliktāki kā liels daudzums bandītu, vienalga, cik labi arī nebūtu jūsu nodomi. Jūs esat norīkoti, zvērējuši un sevi veltījuši likumu ieviešanai, nevis to laušanai. Pat vissliktāk izstrādātais likums ir labāks par birokrātisku tirāniju.”

Galvenā atšķirība starp policistu un bērnu nolaupītāju, kā arī starp nodokļu inspektoru un zagli ir tā, ka policists un nodokļu inspektors ievēro un izpilda likumus, turpretī laupītājs un zaglis tos pārkāpj. Atceliet likumus un sabiedrību izpostīs anarhija! Valsts ir

vienīgā institūcija, kurai ir tiesības piespiest, izmantot fizisku ietekmi un nodarīt kaitējumu indivīdiem. Šo milzu varu nedrīkst piešķirt dažiem cilvēkiem, lai arī par cik gudriem un kompetentiem viņi sevi uzskatītu. Ir nepieciešams noteikt varas izmantošanas robežas, un tas ir likumu uzdevums.

Ierēdņi un birokrāti nav valsts. Tie ir cilvēki, kuri izvēlēti likumu piemērošanai. Kāds varbūt šādu viedokli uzskatīs par ortodoksālu un doktrināru. Patiesībā tā ir tikai senas gudrības atkārtošana. Likumu varas alternatīva ir despotu vara.

2. Birokrātiskā bezrūpība

Ierēdņu uzdevums ir kalpot sabiedrībai. Viņa amats tieši vai netieši tika izveidots, pamatojoties uz likumdošanas aktu un no budžeta piešķirtiem, tā uzturēšanai nepieciešamiem līdzekļiem. Ierēdnis izpilda savas valsts likumus. Veicot savus pienākumus, viņš sevi pierāda kā noderīgu sabiedrības locekli pat ja likumi, ko viņš izpilda, kaitē sabiedrības labklājībai, jo ne jau viņš ir atbildīgs par to nepraktiskumu. Ir jāvairo augstākstāvošas personas, nevis „uzticams tautas gribas pildītājs”. Gluži tāpat, kā spirta ražotāji nav vainojami pie tā, ka cilvēki piedzeras, arī valsts ierēdņi nav atbildīgi par nesaprātīgu likumu nevēlamajām sekām.

No otras puses, tas nav birokrātu nopelns, ja viņu rīcības rezultātā rodas daudzi labumi. Tas, ka policijas iecirknis darbojas tik efektīvi, ka pilsoņi ir diezgan labi aizsargāti pret slepkavībām, zagšanu un laupīšanu, neliek cilvēkiem būt vairāk pateicīgiem policistiem, nekā jebkuram citam pilsonim, kurš sniedz citus noderīgus pakalpojumus. Policijas virsniekiem un ugunsdzēsējiem nav lielāku tiesību uz sabiedrības pateicību, kā ārstiem, dzelzsceļu inženieriem, metinātājiem, jūrniekiem vai jebkuras citas lietderīgas preces vai pakalpojuma piedāvātājiem. Ceļu policistiem nav jājūtas pārākiem par luksoforu ražotājiem. Tas nav viņa nopelns, ka priekšnieki viņu norīkoja darbā, kurā viņš ik dienas un ik stundas novērš nāves gadījumus un tādējādi izglābj daudzu cilvēku dzīvības.

Tiesa- sabiedrība nevarētu iztikt bez policistu, nodokļu inspektoru un tiesu ierēdņu sniegtajiem pakalpojumiem. Tomēr arī tas ir fakts, ka ikviens ciestu kaitējumus, ja nebūtu atkritumu savācēju, skursteņslauķu, trauku mazgātāju un kaitēkļu iznīcinātāju. Sabiedrības savstarpējās kooperācijas apstākļos ikviens pilsonis paļaujas uz pakalpojumiem, ko sniedz pārējie. Lielisks ķirurgs vai izcils mūziķis nevarētu koncentrēt visus savus spēkus ķirurģijai vai mūzikai, ja darbu dalīšana viņus neatbrīvotu no nepieciešamības rūpēties par daudziem sīkumiem, kuru veikšana viņus kavētu kļūt par izciliem speciālistiem. Vēstniekam un bākas uzraugam nav lielāku tiesību kā guļamvagonu pavadonim vai apkopējai. Darba dalīšanas apstākļos sabiedriskie uzdevumi starp cilvēkiem ir vienmērīgi sabalansēti.

Protams, ir arī personas, kas strādā savtīgi un pilnīgi nošķirti. Cilvēce nekad nebūtu sasniegusi civilizācijas pašreizējo stāvokli, ja nebūtu dažu izredzēto varonības un pašuzpurēšanās gadījumu. Ikviens solis ceļā uz morāles pilnveidošanos savulaik ir bijis tādu cilvēku sasniegums, kuri nebaidījās ziedot savu labklājību, veselību un pat dzīvību, lai panāktu to, kas ir vērtīgs un taisnīgs visiem kopumā. Viņi darīja to, ko uzskatīja par savu pienākumu, nebaidoties par upuriem kļūt paši. Šie cilvēki nestrādāja atlīdzības dēļ. Viņi līdz pat nāvei kalpoja savam mērķim.

Tas bija ar nolūku radīts apmulsums, ko izraisīja „valsti pielūdzošie” vācu metafiziķi, visus valstsvīrus apvijot ar nesavtīgas pašuzpurēšanās oreolu. Vācu māsaimniecības procesu analītiķu rakstos valsts ierēdnis figurē kā svēta būtne, kā sava veida mūks, kurš ziedojis visas zemes baudas un personīgo laimi, lai kalpotu Dieva vietniekam- kādreiz Hohenzollernas karalim, bet vēlāk Fireram, cik vien viņa spējas to ļauj. Staatsbeamte (valsts ierēdņi) nestrādā par atlīdzību tādēļ, ka nekāda alga, lai cik liela tā arī nebūtu, nevar tikt uzskatīta par pietiekamu atlīdzību nenovērtējamajiem labumiem, ko sabiedrība gūst no šīs pašai dziedzīgās uzpurēšanās. No sabiedrības viņi nesaņem naudu, bet gan viņa oficiālajā hierarhijā ieņemtajam rangam atbilstošu aprūpi. Ir nepareizi šo aprūpi saukt par algu.¹⁰ Tikai liberāļi, ko ietekmējuši aizspriedumi un komercializācijas kļūdas, izmanto šo nepareizo terminu. Ja ierēdņa alga būtu „īsta alga”, būtu taisnīgi un dabiski piešķirt pat visvienkāršākā biroja pārvaldniekam augstākus ienākumus nekā kādam citam, kurš ir ārpus oficiālās hierarhijas. Ikviens valsts ierēdnis, pildot savus pienākumus, ir „valsts neatkarības un nemaldīguma mandāta īpašnieks”. Viņa liecībai tiesā ir lielāks svars nekā „mirstīga cilvēka” liecībai.

Tās visas ir pilnīgas blēņas! Jebkurā valstī lielākā daļa cilvēku pievienojās valsts iestāžu personālam tikai tādēļ, ka piedāvātās algas un pensijas bija augstākas nekā tās, ko viņi varēja saņemt citos amatos. Kalpojot valdībai, viņi ne no kā neatteicās. Ierēdniecība viņiem bija ienesīgākais darbs, kādu tie varēja atrast. Stimuls izvēlēties ierēdņa darbu nebija tikai algas un pensiju līmeņi, kādus

¹⁰ Cf. Laband, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches (Tübingen, 5. izdevums, 1911), I, 500.

Eiropā nodrošināja ierēdņa darbs. Daudzus kandidātus (un ne tos labākos) piesaistīja darba vieglums un drošība. Valsts amatos strādājošajiem parasti izvirzīja mazākas prasības nekā uzņēmējdarbībā strādājošajiem. Turklāt amats bija uz mūžu. Darbinieku varēja atlaist tikai tad, ja tiesas procesā viņš tika atzīts par vainīgu briesmīgā nolaidībā, pildot savus pienākumus. Vācijā, Krievijā un Francijā ik gadu daudzi tūkstoši zēnu vidusskolā iestājās ar pilnīgi noteiktu dzīves mērķi. Viņi saņēma savus diplomus, ieguva darbu kādā no daudzajām iestādēm, strādāja 30 vai 40 gadus un tad devās pensijā. Viņu dzīvē nebija pārsteigumu un negaidītu notikumu. Viss bija skaidrs un iepriekš zināms.

Atšķirību starp valdības darba sociālo prestižu kontinentālajā Eiropā un Amerikā var ilustrēt ar sekojošu piemēru. Eiropā sociālā un politiskā diskriminācija pret mazākumtautību grupām liedza šiem cilvēkiem strādāt pat zemākajos valsts amatos. Vācijā, Austroungārijas impērijā un daudzās citās valstīs tie amati, kas neprasija īpašas prasmes vai apmācību, piemēram, apkalpotāji, šveicari, vēstneši, baznīcas kalpotāji, izsūtāmie zēni vai sētnieki, tika „likumīgi” rezervēti bijušajiem karavīriem, kuri armijas aktīvajā dienestā brīvprātīgi bija kalpojuši ilgāk nekā to noteica likums. Šos amatus uzskatīja par augsti vērtējamu atlīdzību tiem bijušajiem karavīriem, kuri nebija virsnieki. Tautas acīs tā bija privilēģija-strādāt par apkalpotāju birojā. Ja Vācijā būtu eksistējis Amerikas nēģeru sociālais slānis, šie cilvēki nekad neuzdrošinātos pieteikties uz kādu no šīm darbavietām. Viņi zinātu, ka tādas ambīcijas būtu absurdas.

3. Birokrāts kā vēlētājs

Birokrāts nav tikai valsts darbinieks. Demokrātijas apstākļos viņš ir arī vēlētājs. Kā valsts pārstāvis viņš ir īpašā situācijā: viņš ir gan darba devējs, gan darbinieks. Viņa kā darbinieka finansu intereses ir lielākas par viņa kā darba devēja interesēm, jo no valsts naudas līdzekļiem viņš saņem daudz vairāk nekā tiem sniedz pretī. Divkāršās saistības kļūst nozīmīgākas tiklīdz valsts darbinieku algu saraksti palielinās. Birokrāts kā vēlētājs dedzīgāk grib saņemt algas paaugstinājumu, nevis līdzsvarot budžetu. Viņa galvenais mērķis ir palielināt savu algu.

Vācijas un Francijas politisko struktūru pēdējos gados pirms demokrātisko konstitūciju krišanas lielā mērā ietekmēja fakts, ka nozīmīgai vēlētāju daļai ienākumu avots bija tieši valsts. Tie bija ne tikai milzīgs skaits valsts ierēdņu un cilvēku, kuri nodarbināti nacionalizētajās uzņēmējdarbības nozarēs (piemēram, dzelzsceļš, pasta, telegrāfs un telekomunikācijas), bet tie bija arī bezdarbnieku pabalstu un sociālās apdrošināšanas saņēmēji, kā arī zemnieki un citas cilvēku grupas, kuras valdība tieši vai netieši subsidēja. Viņu galvenais mērķis bija saņemt vairāk no valsts naudas līdzekļiem. Viņiem nerūpēja tādi jautājumi kā brīvība, taisnīgums, likuma augstākā vara un efektīva valdība. Viņi tikai prasīja vairāk naudas, tas arī viss. Nevienš parlamenta, provinces vai pilsētas domes kandidāts nevarēja riskēt pretoties valsts ierēdņu kārei pēc algu pieauguma. Dažādas politiskās partijas dedzīgi centās pārspēt viena otru devīgumā. 19. gadsimtā parlamenti bija cieši apņēmušies ierobežot valsts izdevumus, cik vien iespējams. Tomēr pa šo laiku taupīgums bija kļuvis nicināms. Neierobežota tērēšana tika uzskatīta par gudru politiku. Gan vadošās partijas, gan arī tās, kas bija opozīcijā, tiecās pēc popularitātes ar devīguma palīdzību. Jaunu biroju radīšanu un jaunu darbinieku pieņemšanu darbā uzskatīja par „pozitīvu” politiku, bet ikviens mēģinājums novērst valsts naudas šķiešanu tika nonievāts un uztverts negatīvi.

Demokrātija nevar pastāvēt, ja liela daļa vēlētāju strādā valdības labā un ir atkarīgi no tās piedāvātajām algām. Ja parlamenta locekļi vairs sevi neuzskata par nodokļu maksātāju pārstāvjiem, bet gan par to cilvēku pārstāvjiem, kas saņem algas, subsidijas, pabalstus un

citus labumus no valsts kases, tad par demokrātiju nevar būt ne runas.

Šī ir viena no pretrunām, kas raksturīga mūsdienu konstitucionālajiem jautājumiem. Tas ir licis daudziem cilvēkiem zaudēt cerību uz demokrātijas uzplaukumu. Tā kā viņi pārliecinājās, ka pieaug tendence palielināt valdības iejaukšanos biznesā, palielināt valdības biroju un strādnieku skaitu, kā arī piedāvāt vairāk bezdarbnieku pabalstus un subsīdijas, viņiem zuda ticība valdībai.

4. Apziņas birokratizācija

„Modernā tendence” uz valdības visvarenību un totalitārismu būtu iznīcināta jau pašos pamatos, ja vien tās atbalstītājiem nebūtu izdevies ideoloģiski apstrādāt jaunatni un atturēt jauniešus no ekonomikas mācības iepazīšanas.

Ekonomika ir teorētiska zinātne, un tā cilvēkam nenorāda, kādas vērtības viņam būtu jāatzīst par labām un kādus rezultātus viņam būtu jācenšas sasniegt. Tā nenosaka galējus mērķus. Tas nav „domājošā”, bet gan „darbīgā” cilvēka uzdevums. Zinātne ir domas produkts, bet darbība- gribas produkts. Šādā kontekstā mēs varam teikt, ka ekonomika kā zinātne ir neitrāla attiecībā uz cilvēka centienu galīgo mērķi. Turpretī attiecībā uz līdzekļiem, ko pielieto doto sociālo mērķu sasniegšanai, ir citādi. Tur ekonomika ir vienīgais uzticamais darbības „padomdevējs”. Ja cilvēki dedzīgi vēlas gūt panākumus, cenšoties sasniegt jebkādus sociālos mērķus, viņiem jāvadās no ekonomikas teorijas izpētes rezultātiem.

Pēdējo 100 gadu intelektuālās vēstures ievērojamākais fakts ir cīņa pret ekonomikas teoriju. Valdības visvarenības atbalstītāji nepiedalījās diskusijās par šajā procesā iesaistītajām problēmām. Šie cilvēki ekonomistus sauca aizvainojošos vārdos, ar aizdomām uzlūkoja viņu motīvus, kā arī izsmēja un nolādēja viņus. Šī fenomena aplūkošana tomēr nav šīs grāmatas uzdevums. Mums ir sīkāk jāapskata birokrātijas loma un nozīme šo notikumu attīstībā.

Lielākajā daļā Eiropas valstu universitātes ir valsts pakļautībā un darbojas tās uzraudzībā. Tās ir Izglītības ministrijas kontroles objekts, tieši tāpat kā policijas iecirknis ir policijas departamenta priekšnieka kontroles objekts. Skolotāji, tāpat kā policisti un muitnieki, ir valsts ierēdņi. 19. gadsimta liberālisms mēģināja ierobežot Izglītības ministrijas tiesības iejaukties universitāšu profesoru darbībā un tiesībās mācīt to, ko viņi uzskatīja par pareizu un patiesu. Tomēr tā kā profesorus norīkoja valdība, tā norīkoja tikai uzticamus un godīgus cilvēkus- tādus, kuri bija vienisprātis ar valdības uzskatiem un bija gatavi noniecināt ekonomiku un mācīt valdības „visvarenības mācību”. Tieši tāpat kā visās citās birokratizācijas nozarēs, arī šajā ziņā 19. gadsimta Vācija bija apsteigusi visas citas nācijas. Nekas neraksturo vācu universitāšu

garu labāk kā fragments no kādas fiziologa Emīla du Bui- Reimonda (Emil du Buis- Reymond) runas, ko viņš 1870. gadā lasīja gan kā Berlīnes Universitātes rektors, gan kā Prūšu Zinātņu akadēmijas prezidents: „Mēs, Berlīnes Universitāte, kas atrodas pretim karaļa pilij, pēc mūsu darbības definīcijas esam Hohenzollernas nama intelektuālais miesassargs.” Doma, ka šāds „karaliskais rokaspuisis” varētu sludināt uzskatus, kas ir pretēji valdības principiem, bija prūšu prātam nepieņemama. Teorijas atbalstīšana, ietverot sevi tādas lietas kā ekonomikas likumi, tika uzskatīta par sava veida dumpi. Ja pastāv ekonomikas likumi, valdības nevar sevi uzskatīt par visvarenām, jo to politikas gūtu panākumus tikai tad, ja būtu pielāgotas šo likumu darbībai. Tādēļ vācu socioloģijas profesoru galvenais uzdevums bija nosodīt „apkaunojošo ķecerību”, ka ekonomiskajā fenomenā pastāv likumsakarības. Ekonomikas mācība tika aizliegta un tās vietu ieņēma „wirtschaftliche Staatswissenschaften” (politikas zinātnes ekonomiskie aspekti). Vienīgās dotības, kas nepieciešamas sociālo zinātņu lektoram, bija tirgus sistēmas procesa noniecināšana un entuziastisks atbalsts valdības kontrolei. Ķeizara laikā radikālie marksisti, kuri atklāti sludināja revolucionāru apvērsumu un valdības piespiedu gāšanu, netika norīkoti par profesoriem universitāšu štata amatos. Tikai Veimāras Republikas laikā šo diskrimināciju atcēla.

Ekonomika sevī ietver visas sabiedrības kooperācijas sistēmas darbību, kā arī visu tās noteicošo faktoru mijiedarbību un dažādu ražošanas nozaru savstarpējo saistību. To nevar sadalīt dažādās nozarēs tā, lai ar katru nozari nodarbotos neatkarīgi speciālisti, kuri nepievērstu uzmanību pārējām nozarēm. Tas ir pilnīgi bezjēdzīgi-pētīt naudu, darbu vai ārējo tirdzniecību ar tādām pašām metodēm, kādas pielieto vēsturnieki, kad sadala cilvēces vēsturi vairākos posmos. Zviedrijas vēsturei nav gandrīz nekādas saistības ar Peru vēsturi. Turpretī nevar iztīrīt algu likmes, tajā pašā laikā neaplūkojot plaša patēriņa preču cenas, procentu likmes un peļņu. Ikviens izmaiņa, kas rodas jebkurā no šiem ekonomiskajiem elementiem, ietekmē visus pārējos. Nav iespējams atklāt, ko rada kāda noteikta politika vai izmaiņas, ja izpēte aprobežojas tikai ar vienu konkrētu visas sistēmas posmu.

Tieši šo savstarpējo saistību valdība nevēlas saskatīt, kad iejaucas ekonomiskajos procesos. Valdība rada ilūziju, ka ir apveltīta ar mistiskām spējām „vilkt ārā labumus no neizsmeļamā pilnības raga”. Tā ir gan vizziņa, gan visspēcīga. Tā ar „burvju nūjiņas palīdzību var radīt laimi un pārplīnību”. Patiesībā valdība nevar kādam kaut ko piešķirt, ja kādam citam kaut kas netiek atņemts. Subsīdijas nekad netiek segtas no pašas valdības naudas līdzekļiem. Valdība nodrošina subsīdijas uz nodokļu maksātāju rēķina. Inflācija un kredīta ekspansija- mūsdienu valdības iecienītākās „devīguma” metodes- neko nepievieno pieejamo resursu daudzumam. Tie padara dažus cilvēkus turīgākus tikai tāpēc, ka citi tiek padarīti nabadzīgāki. Iejaukšanās tirgū, ieskaitot plaša patēriņa preču cenas, algu likmes un procentu likmes, ko nosaka piedāvājums un pieprasījums, īsākā laika periodā var nodrošināt valdības iecerēto mērķu sasniegšanu. Tomēr ilgākā laika periodā šādiem līdzekļiem vienmēr rezultātā seko apstākļi, kas, pēc valdības domām, ir neapmierinošāki nekā tie, kas eksistēja pirms pārmaiņu uzsākšanas.

Visus padarīt turīgus nav valdības uzdevums. Tā var palielināt zemnieku ienākumus, varmācīgi ierobežojot iekšzemes lauksaimniecisko ražošanu. Tomēr lauksaimniecības produktu augstās cenas maksā patērētāji, nevis valsts. Paaugstinātajam zemnieku dzīves līmenim seko visu pārējo valsts iedzīvotāju dzīves līmeņa pazemināšanās. Valdība var pasargāt mazos veikalus no konkurences ar universālveikaliem un lielveikaliem. Tomēr atkal cieš patērētāji. Valsts var uzlabot darba apstākļus kādai daļai algoto strādnieku, izdodot specifisku likumu vai nodrošinot rīcības brīvību arodbiedrībām. Tomēr, ja šādai politikai neseko atbilstoša izstrādājumu cenu celšanās, tādejādi atgriežot reālās darba algas atpakaļ tirgus līmeni, tas rada bezdarbu ievērojamai cilvēku daļai.

Rūpīga šādu politiku analīze no ekonomikas teorijas viedokļa noteikti atspoguļo to aplamību un neefektivitāti. Tādēļ birokrāti ekonomiku ir pasludinājuši par tabu, turklāt valdība atbalsta speciālistus, kuri ierobežo savus novērojumus līdz šaurām nozarēm, nemaz nedomājot par politikas tālākām sekām. Darba spēka nozarē specializējies ekonomists aplūko tikai uz darba spēku attiecināmās politikas tūlītējos rezultātus, bet lauksaimniecībā specializējies ekonomists- tikai lauksaimniecības preču cenu pieaugumu. Abi šie

cilvēki apskata problēmas tikai no to sabiedriskās domas ietekmēšanas grupu skatupunkta, kuras no attiecīgās politikas uzreiz gūs labumu un ignorē gala rezultātu sekas uz visu sabiedrību kopumā. Viņi nav ekonomisti, bet gan valdības darbību skaidrotāji kādā noteiktā administrācijas nozarē.

Valdības iejaukšanās uzņēmējdarbībā dēļ, valdības politiku kopums jau sen ir saīsinājies slikti saskaņotās daļās. Tās dienas, kad vēl bija iespējams runāt par kopēju valdības politiku, ir pagājušas. Mūsdienās lielākajā daļā valstu ikviena ministrija seko pati savam kursam, dažreiz pat strādājot pret citu ministriju centieniem. Darba spēka departaments cenšas panākt augstākas algu likmes un zemāku iztikas minimumu. Lauksaimniecības ministrijas vadība cenšas sasniegt augstākas pārtikas cenas, bet Tirdzniecības departaments mēģina ar tarifu palīdzību pacelt iekšzemes preču cenas. Viens departaments cīnās pret monopolu, bet citi dedzīgi vēlas radīt ar tarifu, patentu un citu līdzekļu palīdzību apstākļus, kas veicinātu monopolistisku uzņēmumu attīstību. Ikviens departaments atsaucas uz to ekspertu viedokli, kuri specializējušies atbilstošajās jomās.

Tādējādi studentiem vairs netiek mācīts ievads ekonomikā. Viņi mācās nesakarīgus un atsevišķus faktus par dažādiem valdības līdzekļiem, kas viens otru kavē. Viņu doktoru disertāciju un aspirantūru pētījumi nav saistīti ar ekonomiku, bet gan dažādiem ekonomikas vēstures jautājumiem un dažādiem piemēriem par valdības iejaukšanos uzņēmējdarbībā. Šādiem detalizētiem un dokumentāli apstiprinātiem statistiskiem pētījumiem par nesenas pagātnes apstākļiem (kas bieži vien kļūdaini tiek dēvēti kā pētījumi par „mūsdienu” apstākļiem) ir liela vērtība vēsturnieku acīs. Tie nav mazāk svarīgi arī juristiem un kantoru ierēdņiem, pildot viņu aroda tiešos pienākumus. Tomēr tie pilnīgi noteikti nevar aizstāt ekonomikas zināšanu trūkumu. Ir apbrīnojami, ka Stresemanna (Stresemann) doktora disertācijas pamatā bija pudelēs pildāmā alus pārdošanas apstākļi Berlīnē. Saskaņā ar Vācijas universitātes mācību plānu tas nozīmēja, ka nozīmīgu sava studiju darba daļu viņš veltīja alus tirdzniecības un iedzīvotāju alkohola lietošanas paradumu izpētei. Tas bija „intelektuālais aprīkojums”, ar ko slavenā Vācijas universitāšu sistēma nodrošināja cilvēku, kas vēlāk darbojās kā Reihā kanclers Vācijas vēstures kritiskākajos gados. Pēc tam, kad

vecie profesori, kuri savus amatus bija ieguvuši īsajā Vācijas liberālisma uzplaukuma laikmetā, bija nomiruši, Reiha universitātēs bija neiespējami dzirdēt kādu runājam kaut ko par ekonomiku. Vairs nebija vācu ekonomistu, un universitāšu bibliotēkās nebija nevienas ārzemju ekonomistu grāmatas. Sociologi nesevoja teoloģijas profesoru piemēram, kuri savus studentus iepazīstināja ar citu konfesiju un sektu principiem un dogmām, kā arī ateisma filozofiju, jo viņi dedzīgi vēlējās atspēkot uzskatus, ko uzskatīja par ķecerīgiem. Viss, ko socioloģijas studenti iemācījās no saviem pasniedzējiem, bija, ka ekonomika ir neīsta zinātne, un tā sauktie ekonomisti ir, kā teicis Markss, „buržuāzisku ekspluatatoru netaisnīgo šķiru interešu lišķīgi apoloģēti, kuri gatavi pārdot cilvēkus lielajam biznesam un finanšu kapitālam”.¹¹ Studenti absolvēja universitātes kā pārliecināti totalitārisma atbalstītāji, vienalga, vai tas bija nacisma vai marksisma paveida totalitārisms.

Apstākļi citās valstīs bija līdzīgi. Izcilākā franču mācību iestāde bija Ecole Normale Supérieure Parīzē. Tās absolventi ieņēma svarīgākos posteņus valsts administrācijā, politikā un augstākās izglītības mācībspēku vidū. Šo skolu vadīja marksisti un citi absolūtas valdības kontroles atbalstītāji. Krievijā imperatora valdība neļāva ieņemt universitātes priekšsēdētāja posteņi tādiem cilvēkiem, kuri tika turēti aizdomās par „Rietumu” ekonomikas liberālo ideju atbalstīšanu. Turpretim šādiem amatiem tika norīkoti daudzi „lojālā” grupējuma marksisti- tādi, kuri nesaistījās ar revolucionāriem fanātiķiem. Tādējādi paši cari sniedza savu ieguldījumu marksisma triumfā.

Eiropas totalitārisms ir iznākums birokrātijas pārakumam izglītības jomā. Universitātes nobruģēja ceļu diktatoriem. Mūsdienās gan Krievijā, gan Vācijā universitātes ir galvenie vienpartiju sistēmas balsti. Ne tikai socioloģija, vēsture un filozofija, bet arī visas pārējās zināšanu mākslas un literatūras nozares ir disciplinētas, vai, kā teica nacisti- „gleichgeschaltet”. Pat Sidnejs un Beatrise Vebi (Sidney & Beatrice Webb), naivi un nekritiski Padomju Savienības apbrīnotāji, bija šokēti, kad atklāja, ka „Marksistu- Ļeņinistu Dabaszinātņu

¹¹ Pohe, Die Gegenwärtige Krise der deutschen Volkswirtschaftslehre (2. izdevums, Leipcija, 1921).

Žurnāls" (Journal for Marxist- Leninist Natural Sciences) nozīmē „par partiju matemātikā” un „par Marksisma- Ļeņinisma teorijas skaidrību ķirurģijā”, un ka „Padomju Veneroloģijas un Dermatoloģijas Vēstnesī” (Soviet Herald of Venerology and Dermatology) visas tajā analizētās problēmas tiek apskatītas no dialektiska materiālisma viedokļa.¹²

¹² Sidnejs un Beatrise Vebi, Soviet Communism: A New Civilization? (Padomju Savienība: Jauna civilizācija?) (Ņujorka, 1936. gads), II, 1000.

5. Kuram vajadzētu būt noteicējam

Jebkurā darba dalīšanas sistēmā ir nepieciešams princips, kas palīdz koordinēt dažādu speciālistu darbību. Speciālista pūliņi būtu bezjēdzīgi un pretēji mērķim, ja viņš nevadītos pēc tautas vairākuma vēlmēm. Ražošanas vienīgais mērķis, protams, ir patērētāju vēlmju apmierināšana.

Tirgus sabiedrībā vadošais princips ir peļņas motīvs. Valdības kontroles apstākļos šis princips ir stingra disciplīna. Trešās iespējas nav. Priekš cilvēka, kurš nevadās pēc motivācijas pelnīt naudu tirgus apstākļos, ir jābūt izveidotiem kādiem noteikumiem, kas nosaka, ko un kā šim cilvēkam darīt.

Viens no visbiežāk izvirzītajiem iebildumiem pret kapitālisma liberālo un demokrātisko sistēmu ir tāds, ka tajā galvenokārt tiek akcentētas individuālās tiesības, pat pieļaujot nolaidīgu attieksmi pret tiešajiem pienākumiem. Cilvēki pastāv uz savām tiesībām un aizmirst savus pienākumus. Tomēr no sabiedrības viedokļa, pilsoņu pienākumi ir svarīgāki nekā viņu tiesības.

Nav vajadzības kavēties pie šīs antidemokrātiskās kritikas politiskajiem un konstitucionālajiem aspektiem. Cilvēka tiesības, kā apkopots vairākos tiesību likumprojektos, ir izstrādātas, lai pasargātu individu no valsts patvaļības, bet viņiem visi cilvēki būtu despotisku valdnieku vergi.

Ekonomikas sfērā tiesības iegādāties un apsaimniekot īpašumu nav privilēģija. Tas ir princips, kas nodrošina visoptimālāko patērētāju vēlmju apmierināšanu. Ikviens, kas dedzīgi vēlas iegūt un saglabāt bagātību, ir pakļauts nepieciešamībai kalpot patērētājiem. Peļņas motīvs ir līdzeklis, kā padarīt sabiedrību pilnvērtīgu. Jo labāk cilvēkam veicas, apmierinot patērētāju vēlmes, jo lielāka kļūst viņa peļņa. Tas, ka uzņēmējs, kurš ražo apavus ar viszemākajām izmaksām, kļūst bagāts, ir ieguvums ikvienam. Lielākā daļa cilvēku ciests zaudējumus, ja likums ierobežotu šī uzņēmēja tiesības kļūt bagātākam. Šāds likums būtu izdevīgs tikai viņa mazāk produktīvajiem konkurentiem. Tas nevis pazeminātu, bet gan paaugstinātu apavu cenas.

Peļņa ir atlidzinājums par kādu brīvprātīgu pienākumu veiksmīgu izpildi. Peļņa ir instruments, kas padara sabiedrību turīgāku. Vienkāršais cilvēks ir klients, kura labā strādā gan ražošanas vadošais personāls, gan visi viņu padotie. Tika iebilsts, ka tā nenotiek gadījumos, kad runa iet par lieliem uzņēmumiem. Patērētājiem nav citu iespēju, kā vien vai nu atbalstīt biznesu, vai atteikties no tā piedāvātajām precēm un pakalpojumiem. Tāpēc viņš ir spiests pieņemt jebkādu cenu, ko pieprasa uzņēmējs. Tādējādi liels uzņēmums kļūst nevis par patērētāja vēlmju apmierināšanas nodrošinātāju, bet par „kungu”, kuram nav nepieciešams uzlabot un padarīt lētākas tā piedāvātās preces un pakalpojumus.

Apskatisim gadījumu, kad dzelzsceļš savieno divas pilsētas, kuras nesavieno neviena cita dzelzsceļa līnija. Mēs pat varam ignorēt faktu, ka ir arī citi transporta veidi, kas konkurē ar dzelzsceļu: autobusi, vieglās automašīnas, lidmašīnas un kuģi. Eksistējot šādiem pieņēmumiem, ikviens, kurš vēlas ceļot, ir spiests pastāvīgi izmantot šo dzelzsceļu. Tomēr tas nemazina kompānijas ieinteresētību piedāvāt labus un lētus pakalpojumus. Ne visi, kas apsver ceļošanas iespēju, to darīs jebkādos apstākļos. Gan biznesa ceļojumu veicēju, gan vienkāršu atpūtnieku skaits ir atkarīgs no pakalpojumu efektivitātes un pieprasītās cenas. Daži cilvēki ceļos jebkurā gadījumā. Citi ceļos tikai tad, ja viņus piesaistīs pakalpojuma kvalitāte, ātrums un cenas. Tieši šī otrā grupa ir tā, kuras atbalsts kompānijai ir ļoti nepieciešams, jo tieši tas nosaka, vai kompānija būs veiksmīga, vai ne. Ja tā notiek dzelzsceļa gadījumā, eksistējot pieņēmumiem, kuri minēti iepriekš, tas būs vēl tipiskāk ikvienā citā biznesa nozarē.

Visi speciālisti (biznesmeņi vai jebkādi citi profesionāļi) apzinās savu atkarību no patērētājiem. Ikdienas pieredze viņiem māca, ka kapitālisma apstākļos viņu galvenais mērķis ir kalpot patērētājiem. Tie speciālisti, kuriem trūkst fundamentālu sociālo problēmu izpratnes, nevēlas pieņemt šo sava veida „kalpību” un vēlas būt no tās neatkarīgi. Aprobežoto ekspertu dumpīgums ir viens no varenajiem spēkiem, kuri veicina vispārēju birokratizāciju.

Arhītektam savi projekti ir jāpiemēro to cilvēku vēlmēm, kuri ceļ mājas un ir veikuši pasūtījumu. Projektējot daudzdzīvokļu māju, viņam ir jāpielāgojas īpašnieka vēlmēm, kurš vēlas, lai viņam

piejerošais nams būtu atbilstošs potenciālo īrnieku gaumei un tādēļ būtu viegli izīrējams. Nav svarīgi, ka arhitekts zina labāk, kā jāizskatās labai mājai nekā nespeciālisti, kuriem trūkst gaumes. Viņš var dusmoties, cik vien tik, kad ir spiests mainīt savus brīnišķīgos projektus, lai izpatiktu klientiem. Arhitekts ilgojas pēc ideālas pasaules, kurā viņš varētu celt mājas, kas būtu saskaņā ar viņa mākslinieciskajiem standartiem. Viņš vēlas, lai tiktu izveidots valsts dzīvokļu celšanas birojs un sapņos redz sevi, šo biroju vadot. Viņš varētu plānot mājokļus pēc savas gaumes. Šis arhitekts būtu ļoti aizvainots, ja kāds teiktu, ka viņš sliecas kļūt par diktatoru. „Mans vienīgais mērķis”, viņš atcirstu, „ir darīt cilvēkus laimīgus, nodrošinot viņiem lieliskas mājas. Šie cilvēki ir pārāk nekompetenti, lai zinātu, kas viņiem būtu labāk. Par viņiem ir jārūpējas valdības norīkotam ekspertam. Būtu jābūt likumam, kas aizliegta celt neglītas ēkas.” Kam būtu jāizlemj, kurš arhitektūras stils ir jāuzskata par labu, bet kurš- par sliktu? Mūsu arhitekts atbildēs: „Protams, man, ekspertam.” Viņš ignorē faktu, ka pat starp arhitektiem ir liela nevienprātība attiecībā uz stiliem un mākslinieciskām vērtībām. Mēs nevēlamies akcentēt to, ka šim arhitektam nav ļauts būvēt mājas atbilstoši savām idejām pat birokrātiskas diktatūras un īpaši šāda totalitārisma apstākļos. Viņam ir jāpielāgojas savu birokrātisko priekšnieku gaumēm, savukārt viņiem ir jāpielāgojas vēl augstāku diktatoru iegribām. Arī nacistiskajā Vācijā arhitekti nebija brīvi. Viņiem bija jāpielāgojas neveiksmīgā „mākslinieka” Hitlera plāniem.

Tomēr svarīgāk ir sekojošais. Estētikas jomā, tāpat kā citās cilvēku centienu jomās, nav absolūtu kritēriju par to, kas ir skaists un kas nav. Ja cilvēks piespiež savus līdzpilsoņus pakļauties viņa vērtību standartiem, viņš tos nedara laimīgākus. Viņi paši spēj izlemt, kas tos dara laimīgākus un kas viņiem patīk. Nevar iepriecināt cilvēku, kurš ļoti vēlas noskatīties „Abie's Irish Rose” („Abijas īru roze”) izrādī, piespiežot viņu tā vietā apmeklēt perfektu „Hamleta” izrādī. Var izsmiet viņa bezgaumību, bet tikai viņš pats nosaka to, kas viņam sagādā gandarījumu.

Neliels piemērs. Diktatorisks uztura eksperts vēlas barot savus līdzpilsoņus, vadoties pēc savām idejām par perfektu uzturu. Viņš grib apieties ar cilvēkiem līdzīgi, kā lopkopis izturas pret savām govīm. Viņš nesaprot, ka uzturs pats par sevi nav mērķis, bet gan

lidzeklis citu mērķu sasniegšanai. Zemnieks nebaro savu govi, lai apmierinātu tās vajadzības, bet, lai sasniegtu kādu mērķi, kuru var nodrošināt tikai labi barota govs. Ir dažādi veidi, kā barot govus. Tas, kuru no tiem viņš izvēlas, ir atkarīgs no tā, vai viņš vēlas iegūt maksimāli daudz piena, gaļas, vai kā cita. Ikviens diktators vēlas „izaudzēt”, „audzināt”, „barot” un „trenēt” savus līdzpilsoņus tā, kā lopkopis to dara ar saviem lopiem. Viņa mērķis nav padarīt cilvēkus apmierinātus, bet gan novest viņus līdz stāvoklim, kas viņu, diktatoru, darītu apmierinātu. Viņš grib tos pieradināt un piešķirt viņiem lopu statusu. Arī lopkopis ir labdarīgs despots.

Jautājums ir šāds- kam vajadzētu būt noteicējam? Vai cilvēkam vajadzētu dot brīvu izvēli, izvēloties tās lietas, kas, viņaprāt, var darīt viņu laimīgu? Vai diktatoram būtu jāizmanto savi līdzpilsoņi kā bandinieki savos centienos darīt laimīgāku sevi pašu? Ir jāatzīst, ka dažiem ekspertiem ir taisnība, sakot, ka lielākā daļa cilvēku, tiecoties pēc laimes, uzvedas muļķīgi. Tomēr, ierobežojot cilvēku un uzspiežot viņam jebkādu aizbildniecību, nevar padarīt viņu laimīgu. Dažādu valdības institūciju eksperti noteikti ir lieliski cilvēki. Tomēr viņi kļūdās ikreiz, kad ir neapmierināti par to, ka likumdošana izjauc viņu rūpīgi izstrādātos projektus. „Kāds labums no pilnvarotas valdības?” viņi jautā. „Tā tikai jauc mūsu labos nodomus.” Tomēr vienīgais jautājums ir- kam būtu jāvada valsts? Vēlētājiem vai birokrātiem?

Ikviens plānprātīgs var izmantot pātagu un piespiest citus cilvēkus pakļauties. Tomēr, lai strādātu sabiedrības labā, ir nepieciešamas smadzenes un centība. Kurpju ražošanā tikai daži cilvēki gūst panākumus, piedāvājot produktus, kuri ir labāki un lētāki nekā konkurentu piedāvātie. Neprasmīgs eksperts vienmēr dos priekšroku birokrātiskai pārvaldei. Viņš pilnībā apzinās faktu, ka konkurences apstākļos viņš nevar gūt panākumus. Visaptveroša birokratizācija viņam ir glābiņš. Nodrošinājies ar biroja varu viņš ir gatavs uzspiest savus lēmumus ar policijas palīdzību. Šādas plānošanas un fanātiskas sociālisma sludināšanas pamatā bieži vien ir nekas cits, kā savas mazvērtības un neprasmes apzināšanās. Cilvēks, kas apzinās savu nespēju „izdzīvot” konkurences apstākļos, nonievā šo „jukušo konkurences sistēmu”. Cilvēks, kurš nespēj strādāt savu līdzpilsoņu labā, grib pār tiem valdīt.

VI Birokratizācijas psiholoģiskās sekas

1. Vācu jaunatnes kustība

Daudzi nepatikā sarauc pieri, izdzirdot par Horācija Algera (Horatio Alger) filozofiju. Un tomēr, Algeram labāk kā nevienam citam izdevās akcentēt kapitālistiskas sabiedrības raksturīgāko iezīmi. Kapitālisms ir sistēma, kuras apstākļos ikvienam ir iespēja kļūt turīgam. Tā ikvienam paver neierobežotas iespējas. Ne visiem, protams, uzsmaida laime. Tikai daži kļūst par miljonāriem. Tomēr ikviens zina, ka tikai smags darbs nes augļus. Gudram jauniešiem visi ceļi ir vaļā. Viņš labi apzinās savu spēku un potenciālu. Viņš ir pārliecināts un viņam ir daudz cerību. Paliekot vecākam un redzot, ka daudzi no viņa plāniem ir cietuši neveiksmi, arī tad viņam nav iemesla izmisumam. Viņa bērni atkal sāks jaunu dzīves ceļu, un viņš neredz nevienu iemeslu, kādēļ lai viņiem neveiktos tur, kur viņš cieta neveiksmi. Dzīve ir dzīvošanas vērtā, jo tā ir pilna ar dažādām iespējām.

Viss augstākminētais ir burtiska patiesība par Ameriku. Vecajā Eiropā vēl aizvien ir saglabājušies daudzi ierobežojumi, kas mantoti no „vecās iekārtas”. Pat liberālisma ziedu laikos aristokrātija un birokrātija cīnījās par savu privilēģiju saglabāšanu. Tomēr Amerikā šādu viduslaiku palieku nebija. Tā savā ziņā bija jauna un brīva valsts. Šeit nebija ne ražošanas kodeksu, ne ģilžu. Tomasam Alva Edisonam (Thomas Alva Edison) un Henrijam Fordam (Henry Ford) nebija jāpārvar nekādi šķēršļi, ko izveidojušas „tuvredzīgas” valdības un aprobežota sabiedriskā domāšana.

Šādos apstākļos augošo paaudzi vada pirmatklājēju gars. Viņi ir piedzimuši progresējošā sabiedrībā, un viņi saprot, ka viņu uzdevums ir sniegt savu artavu cilvēces jautājumam uzlabošanai. Viņi var izmainīt pasauli, izveidot to pēc savu ideju parauga. Viņi nedrīkst velti tērēt laiku. Rītdiena pieder viņiem un viņiem ir jāsaģatavojas „lielajām lietām”, kas viņus gaida. Viņi nerunā par to, ka ir jauni, vai par jauniešu tiesībām. Viņi rikojas tā, kā jauniem cilvēkiem ir jārikojas. Viņi nelielās ar savu „dinamismu”. Viņi vienkārši ir dinamiski un nav nepieciešams šo īpašību uzsvert. Viņi

neizaicina vecāko paaudzi ar augstprātīgām runām. Viņi to grib pārspēt ar saviem darbiem.

Tomēr situācija ir savādāka pieaugošas birokratizācijas apstākļos. Valsts darbavietas nerada iespēju personisko talantu un spēju izpausmēm. Stingra disciplīna aizēno jebkādu iniciatīvu. Jaunam cilvēkam nav nekādu nākotnes sapņu. Viņš zina, kas viņu sagaida. Viņš dabūs darbu kādā no neskaitāmajiem birojiem un nebūs nekas vairāk kā mazs zobratīņš milzīgajā mašīnā, kuras darbs vairāk vai mazāk ir mehānisks. Birokrātiskā rutīna izkropļos viņa prātu un sasaistīs viņa rokas. Viņš būs drošībā, bet šī drošība vairāk lidzināsies tādai, kāda ir notiesātajam, sēžot cietuma sienās. Viņš nekad nevarēs pieņemt pats savus lēmumus un veidot pats savu likteni. Viņš vienmēr būs cilvēks, par kuru rūpējas citi. Viņš nekad nebūs „ists” cilvēks, kas paļaujas pats uz saviem spēkiem. Viņam pārskrien šermuļi milzīgās biroja ēkas priekšā, kurā viņš sevi lēnām aprok.

Desmitgadē pirms Pirmā pasaules kara Vācija, kas bija līdervalsts ceļā uz birokrātisku disciplīnu, pieredzēja līdz tam laikam nedzirdētu fenomenu- jaunatnes kustību. Nevaldāmas nekārtīgu zēnu un meiteņu bandas klaiņoja pa valsti, taisot lielu troksni un izvairoties no mācību stundām. Pompozos vārdos viņi klāstīja zelta laikmeta uzskatus. Viņi uzsvēra, ka visas līdzšinējās paaudzes bija vienkārši idiotiskas. Viņu nespēja zemi ir pārvērtusi par elli. Jaunā paaudze vairs negrib paciest gerontokrātiju (pārvaldes forma, kurā visa vara ir mazai grupīnai cilvēku; lielākā vara ir vienam noteiktam vadonim), nespējīgās un vājprātīgās vecās paaudzes kundzību. No šī laika valdīs jaunatne. Viņi iznīcinās it visu, kas ir vecs un nederīgs, atteiksies no visa, kas ir dārgs viņu vecākiem. Kapitālistu un buržuju civilizāciju novecojušās un nepatiesās idejas viņi aizvietos ar jaunām, reālām un būtiskām vērtībām un ideoloģijām, kā arī jaunu gigantu un pārcilvēku sabiedrību.

Šo pusaudžu pompozie vārdu plūdi bija tikai vāja maskēšanās ideju un jebkādas noteiktas programmas trūkumam. Viņiem nebija nekā cita ko sacīt, kā vien: „Mēs esam jauni un tādēļ izredzēti. Mēs esam apķērīgi tādēļ, ka esam jauni. Mēs esam nākotnes vēstneši. Mēs esam pretīgo buržuju un mietpilsoņu nāvējošie pretinieki.” Ja kāds

neбайдījās tiem pajautāt, kādi ir viņu plāni, viņi zināja tikai vienu atbildi: „Mūsu vadoņi atrisinās visas problēmas.”

Jaunās paaudzes uzdevums vienmēr ir bijis rosināt pārmaiņas. Tomēr jaunatnes kustības raksturīgākā iezīme bija tāda, ka tiem nebija ne jaunu plānu, ne ideju. Viņi savu darbību nosauca par jaunatnes kustību tieši tādēļ, ka viņiem nebija nekādas programmas, kuru tie varētu izmantot un kuru varētu izmantot kā pamatu savas kustības nosaukuma radīšanai. Patiesībā viņi pilnībā atbalstīja savu senču programmu. Viņi nepretojās valdības visvarenības un birokratizācijas tendencei. Viņu revolucionārais radikālisms nebija nekas cits, kā tīniska nekaunība. Tas bija ieilgušas pubertātes fenomens. Tam trūka jebkāda ideoloģiska satura. Jaunatnes kustības vadītāji bija garīgi nelīdzsvaroti neirotiķi. Daudzi no viņiem bija neveselīgas seksualitātes iespaidoti. Viņi bija vai nu izvirtuļi, vai homoseksuāļi. Neviens no viņiem neizcēlās kādā konkrētā darbības sfērā un neradīja pilnīgi neko, kas veicinātu cilvēces progresu. Viņu vārdi jau sen ir aizmirsti. Vienīgās pēdas, ko viņi atstājuši, ir dažas grāmatas un dzeja, kas sludina seksuālu perversitāti. Tomēr lielākā daļa viņu sekotāju bija savādāki. Viņiem bija tikai viens mērķis: pēc iespējas ātrāk iegūt darbu valsts darbā. Tie, kuri netika nogalināti karos un revolūcijās, pēckara gados bija pedantiski un bikli birokrāti neskaitāmajos Vācijas „Zwangswirtschaft” („spaidu ekonomika”) birojos. Viņi bija pakļāvīgi un uzticami Hitlera vergi. Viņi nebūtu mazāk pakļāvīgi un uzticami rokaspuiši arī Hitlera pēctečiem, vienalga vai viņi būtu vācu nacionālisti, vai Staļina marionetes.

Jaunatnes kustība no Vācijas izplatījās uz citām valstīm. Itāļu fašisms maskējās kā jaunatnes kustība. Fašistiskās partijas dziesma „Giovinezza” bija jaunatnes himna. Partijas vadonis, jokdaris Duče pat savos 50 vēl aizvien plātījās ar savu jauneklīgo enerģiju un centās noklusēt savu vecumu kā koķeta dāma. Vienīgais ierindas fašista mērķis bija dabūt darbu valdībā. Etiopijas kara laikā kāds tā laika rakstnieks lūdza, lai daži labākās Itālijas universitātes absolventi paskaidro savu naidīgumu pret Franciju un Lielbritāniju. „Itālija”, viņi teica, „nesniedz pietiekami daudz iespēju savai intelīgencai. Mēs gribam iekarot Francijas un Britu kolonijas, lai tiktu pie varas šajās teritorijās un vēlamies amatus, kurus pašlaik ieņem britu un franču birokrāti.” Jaunatnes kustība bija neapmierinātība, ko jauni cilvēki

izjuta, saskaroties ar drūmajām perspektīvām, kuras nākotnē viņiem solīja kopējā stingrās disciplīnas attīstības tendence. Tomēr tā bija neīsta pretošanās, kas lemta neveiksmei, jo tā neuzdrošinājās nopietni cīnīties pret pieaugošajiem valdības vispārējās kontroles un totalitārisma draudiem. Trokšņainie un šķietami aktīvie dumpinieki bija bezspēcīgi, jo viņi bija totalitārisma māņu iespaidā. Viņi nodevās musinošai plāpāšanai un skandēja uzkurinošas dziesmas, bet pirmām kārtām viņi gribēja darbavietas valdībā.

Būtībā jaunatnes kustība bija iznīkusi tajās valstīs, kuras bija visattīstītākās ceļā uz totalitārismu. Krievijā, Vācijā un Itālijā bērni un pusaudži noteikti tika integrēti visaptverošajā valsts kontroles iekārtā. Jau no mazotnes bērni bija politisku organizāciju biedri. Visi pilsoņi no šūpuļa līdz kapam bija vienpartiju sistēmas mehānisma sastāvdaļas, kuru pienākums bija paklausīt bez ierunām. Nebija atļautas nekādas „privātas” asociācijas vai pulcēšanās. Oficiālā iekārta nepieļauj konkurenci. Oficiālā ideoloģija nepieļauj opozicionārus. Tāda ir birokrātiskās utopijas realitāte.

2. Jaunās paaudzes liktenis birokrātiskas vides apstākļos

Jaunatnes kustība bija vāja un neveiksmīga jaunatnes sacelšanās pret birokratizācijas draudiem. Tā bija lemta bojāejai, jo nevērsās pret pašu jaunuma sakni: socializācijas attīstību. Patiesībā tā nebija nekas vairāk kā neveikla mulsuma izpausme bez jebkādam skaidrām idejām un noteiktiem plāniem. Dumpīgie pusaudži bija tik ļoti pārņemti ar sociālistu idejām, ka vienkārši paši nezināja, ko grib.

Bija acīmredzams, ka jaunatne bija pirmais birokratizācijas upuris. Jauniem cilvēkiem bija liegta jebkura iespēja veidot pašiem savu likteni. Viņiem nebija nekādu iespēju. Patiesībā viņi bija „zudusi paaudze”, jo viņiem nebija ikvienas jaunās paaudzes visvērtīgāko tiesību- tiesību papildināt jau esošos civilizācijas sasniegumus un krājumus, sniedzot savu ieguldījumu. Lozungs „Cilvēce ir sasniegusi brieduma posmu” bija viņu posts. Kas gan ir jaunieši, kam nav atlicis nekas, ko mainīt vai uzlabot un kuru vienīgās perspektīvas kaut ko sasniegt ir sākt no birokrātijas kāpņu zemākā pakāpiena un lēnām, stingrā viņu senču radītu likumu uzraudzībā virzīties uz augšu? No viņu redzes viedokļa birokratizācija bija jaunu cilvēku iebilšana pret vecu cilvēku valdīšanu. Tās būtībā ir sava veida atgriešanās pie kastu sistēmas.

Visās valstīs un civilizācijās laikus pirms modernā liberālisma attīstības iznākuma- kapitālisma- sabiedrība balstījās uz sabiedriskajiem stāvokļiem jeb kārtām. Nācījas tika dalītas kastās. Bija privilīģētās kastas (karaļi un augstmaņi) un neprivilīģētās- dzimtcilvēki un vergi. Cilvēks piedzima noteiktā kastā, bija tajā visu savu mūžu un atstāja to mantojumā saviem bērniem. Tam, kas piedzima kādā no zemākajām kastām, bija uz mūžiem liegtas tiesības dzīvē sasniegt tādu sabiedrisko stāvokli, kādu ieņēma privilīģēti cilvēki. Liberālisms un kapitālisms likvidēja šāda veida diskrimināciju un likuma priekšā padarīja visus cilvēkus vienlīdzīgus. Tad patiešām ikvienam bija iespējams „cīnīties” par jebkādu stāvokli sabiedrībā.

Marksisms piedāvā savādāku liberālisma sasniegumu interpretāciju. Galvenā Karla Marksa dogma ir mācība par ekonomisko šķiru nesamierināmo konfliktu. Kapitālistu sabiedrība ir sadalīta šķirās, kuru intereses ir pretējas. Tādējādi šķiru cīņa ir

neizbēgama. Tā var izzust tikai bezšķiru sociālisma sabiedrībā. Visapbrīnojamākais šis mācības fakts ir tāds, ka tā nekad nav tikusi skaidri izklāstīta. „Komunistu Manifestā” piemēri, kas izmantoti, lai atspoguļotu šķiru cīņas, ir ņemti no konfliktiem starp kastām. Markss piebilst, ka modernā buržuju sabiedrība ir izveidojusi jaunas šķiras. Tomēr viņš nekad nav paskaidrojis, kas ir šķira un ko viņš domāja, runājot par šķirām, šķiru naidu, un salīdzinot šķiras ar kastām. Viss viņa rakstītais tiek koncentrēts ap šiem nekad neizskaidrotajiem terminiem. Lai gan Markss nenogurdināmi radīja grāmatas un rakstus, kas bija jāpildīti ar sarežģītām definīcijām un zinātnisku sīkumainību, viņš nekad nemēģināja skaidrā valodā izskaidrot, kādas ir ekonomiskas šķiras raksturīgākās iezīmes. Kad viņš nomira (35 gadus pēc „Komunistu Manifesta” publicēšanas), viņš atstāja sava galvenā darba „Kapitāls” trešā sējuma manuskriptu nepabeigtu. Zīmīgi, ka manuskripts ir pabeigts tieši līdz tai vietai, kur bija jāsākas visas viņa filozofijas būtiskāko jēdzienu skaidrojumiem. Ne Markss, ne arī kāds no viņa marksistiskajiem sekotājiem nevarētu mums izskaidrot, kas ir sociālā šķira, un, vēl mazāk, vai šo sociālo šķiru nozīme sociālajā struktūrā tiešām ir tik liela, kā to klāsta mācība. Protams, no loģiskā viedokļa ir atļauts klasificēt lietas, balstoties uz jebkuru izvēlēto iezīmi. Jautājums ir, vai klasifikācija, balstoties uz izvēlētajām iezīmēm, ir noderīga tālākai izpētei un mūsu zināšanu paplašināšanai. Tādēļ jautājums nav par to, vai „marksistu” šķiras patiešām eksistē, bet gan, vai tām patiešām ir nozīme, ko ir piedēvējis Markss. Markss precīzi nav spējis definēt jēdzienu „sociālā šķira”, ko viņš izmantoja visos savos rakstos brīvā un nenoteiktā veidā, jo skaidrs definējums atklātu tā niecību un bezjēdzību (saskaroties ar ekonomiskām un sociālām problēmām), kā arī absurdumu, pielīdzinot to sabiedrības kastām.

Kastas raksturīgākā iezīme ir tās nemainība. Sociālās šķiras, kā Markss ar piemēru ir ilustrējis, tajās klasificējot kapitālistus, uzņēmējus un algotus strādniekus, raksturo to elastība. Šķiru struktūrās ir nepārtrauktas izmaiņas. Kur mūsdienās ir Marksa laika uzņēmēju pēcnācēji? Kur bija Marksa laika uzņēmēju senči? Ikvienam ir iespēja ieņemt kādu no sabiedriskajiem stāvokļiem mūsdienu modernā kapitālisma laikā. Amerikas Savienoto Valstu senatorus mēs varam dēvēt par šķiru, nepārkāpjot loģikas principus.

Tomēr būtu kļūda viņus klasificēt kā pārmantojumu aristokrātu kastu, par spīti faktam, ka daži senatori varētu būt bijušo senatoru pēcteči.

Jau minējām, ka anonīmie spēki, kas darbojas tirgū, nepārtraukti nosaka, kam būtu jābūt uzņēmējam un kam- kapitālistam. Patērētāji balso par tiem, kuri ieņem augstus amatus valsts ekonomiskās struktūras uzbūvē. Sociālisma apstākļos nav ne uzņēmēju, ne kapitālistu. Proti, šajā ziņā Markss nekļūdījās, ka tas, ko viņš dēvēja par šķiru, sociālismā vairs neeksistē, nosaucot sociālismu par bezšķiru sabiedrību. Tomēr velti. Sociālo funkciju ziņā sabiedrībā ir dažādas citas atšķirības, un šīs atšķirīgās grupas mēs ne mazāk pamatoti kā Markss varam dēvēt par šķirām. Būs tie, kas pavēl un tie, kuru pienākums ir šīs pavēles izpildīt bez ierunām. Būs tie, kas kaļ plānus un tie, kuru darbs ir šos plānus īstenot.

Kapitālismā īstenais fakts ir tāds, ka ikviens pats ir savas nākotnes veidotājs. Cilvēkam, kas dedzīgi vēlas uzlabot savu stāvokli, ir jāpaļaujas tikai pašam uz saviem spēkiem un pūliņiem. Patērētāji izdara savu izvēli, neietekmējoties no cilvēka personības. Viņi vērtē nevis cilvēku, bet viņa sasniegumus. Labi padarīts darbs un sekmīgi sniegti pakalpojumi ir vienīgie līdzekļi, kā gūt panākumus.

Sociālismā ir tieši pretēji. Iesācējam ir jāizdabā tiem, kuriem jau ir stabils stāvoklis sabiedrībā, uzņēmumā. Viņiem nepatīk pārāk izdarīgi jaunatnācēji. Arī veciem, stabiliem uzņēmējiem nepatīk šādi cilvēki, tomēr, eksistējot patērētāju „kundzībai”, viņi nevar izvairīties no šādas konkurences. Birokrātiskajā sociālisma mehānismā paaugstinājuma iegūšana nav sasniegums, bet gan priekšnieku labvēlība. Jaunatne ir pilnībā atkarīga no „vecu vīru” laipnības. Jaunā paaudze ir vecās paaudzes žēlastības varā. Ir bezjēdzīgi šo faktu noliegt. Sociālistu sabiedrībā marksistu šķiras neeksistē. Bija nesamierināms konflikts starp tiem, kuri bija Staļina vai Hitlera pusē un tiem, kuri nebija. Ir saprotami, ka diktators dod priekšroku tiem, kuri ir viņa pusē un slavē viņa darbu, nevis tiem, kuri to nedara.

Bija veltīgi Itālijas fašistiem himnu jaunatnei padarīt par savu partijas himnu un Austrijas sociālistiem mācīt saviem bērniem dziedāt: „Mēs esam jauni, un tas ir lieliski!” Būt jaunam cilvēkam birokrātiskas pārvaldes sistēmas apstākļos nav lieliski. Vienīgās

„tiesības”, kas jauniem cilvēkiem šajā sistēmā eksistē, ir būt pakļāvīgiem, pazemīgiem un padevīgiem. Nepaklausīgi novatori, kuriem ir pašiem savas idejas, šajā sistēmā nav vajadzīgi.

Beigu beigās tas ir kas vairāk par jaunatnes krīzi. Tā ir progresa un civilizācijas krīze. Cilvēce ir lemta bojāejai, ja jaunatnei tiek liegta iespēja pārveidot sabiedrību, atbilstoši saviem uzskatiem.

3. Autoritatīva aizbildniecība un progress

Dižciltīgu birokrātu elites tēvišķīga valdīšana, diženiem un gudriem vīriem izstrādājot viedus rīkojumus- tas viss atgādina kādu ļoti varenu šādas idejas atbalstītāju- Platonu. Platona „ideālo un nevainojamo Valsti” jāvada nesavtīgiem filozofiem. Viņi ir neuzpērkami un objektīvi pārvaldnieki, kas stingri ievēro mūžīgos, nemainīgos taisnības likumus. Platona filozofijas raksturīga iezīme: tā nepievērš nekādu uzmanību sociālo un ekonomisko apstākļu attīstībai, kā arī cilvēku ideju mainīgumam. „Labajā valstī” pastāv mūžīgs paraugs, un ikviena šī modeļa reālo apstākļu izmaiņa nevar būt nekas cits, kā korupcija un degradācija. Uzdevums vienkārši ir nodibināt perfektu sabiedrību un tad atturēt to no jebkādam izmaiņām, jo jebkuras izmaiņas ir līdzvērtīgas deģenerācijai. Sociālās un izglītības iestādes stingri aizstāv savu viedokli. Jēdziens „progress” izglītībā, tehnoloģiskajos procesos, biznesa metodēs un sabiedrības organizācijā Platona prātam bija svešs. Arī visi vēlāko laiku utopisti, kuri savus „ideālo valstu” modeļus veidoja pēc Platona parauga, tādā pašā veidā ticēja visu ar cilvēku saistīto lietu nemainībai. Platona ideju par elites valdīšanu katoļu baznīca pārvērta realitātē. Romas Katoļu baznīca, kas bija organizācijas „Tridentine” pakļautībā (attiecībā uz vadošās konfesijas pārvaldi) un kura radās no „Kontreformācijas” (Romas Katoļu baznīcas reakcija uz svēto bijāšanas un pāvesta autoritātes atkalapvienošanu), bija ideāla birokrātija. Tā spēja veiksmīgi atrisināt ikvienas nedemokrātiskas valdības visdelikatāko problēmu- augstāko vadītāju atlasī. Ikvienam puisim bija iespēja iegūt augstākos baznīcas titulus. Vietējie mācītāji ļoti vēlējās nogludināt ceļu uz izglītību savas draudzes inteliģentākajiem jauniešiem. Viņi tika apmācīti bīskapa garīgajos semināros, un kad šie jaunieši tika iesvētīti, viņu turpmākā karjera bija atkarīga tikai no viņu rakstura, centības un intelekta. Prelātu starpā bija daudz augstmaņu un dižciltīgu ģimeņu atvašu, bet savu stāvokli viņi nebija mantojuši no senčiem. Viņiem bija jāsaņem (ar gandrīz līdzīgiem nosacījumiem) ar nabadzīgo zemnieku, strādnieku un dzimtcilvēku dēliem. Katoļu baznīcas firsti, abati un teoloģijas universitāšu pasniedzēji bija ievērojamu cilvēku

kopums. Pat visattīstītākajās valstīs viņi bija visizcilāko izglīto to cilvēku, filozofu, zinātnieku un valstsvīru cienīgi pretinieki.

Tieši uz šo brīnumaino piemēru atsaucas visi modernā sociālisma utopiju autori. Nepārprotams gadījums bija ar diviem mūsdienu sociālisma priekštečiem: Grāfu Henriju de Sent- Saimonu (svēto Saimonu (Henri de Saint- Simon)) un Augustu Komti (Auguste Komte). Būtībā līdzīgi bija ar lielāko daļu pārējo sociālisma autoru, lai arī acīmredzamu iemeslu dēļ viņi nenostādīja baznīcu kā modeli. Nav neviena cita perfekta hierarhijas precedenta, kā vien tas, kas sastopams katolicismā. Tomēr atsauce uz Romas Katoļu baznīcu ir kļūdaina. Kristietības sfēra, ko pārvalda pāvests un citi bīskapi, nav pakļauta jebkādam izmaiņām. Tā balstās uz mūžīgu un nemainīgu mācību. Ticība ir nostiprināta uz mūžiem. Tajā nav nekāda progresā un attīstības. Ir tikai likumu un doktrīnu ievērošana. Atlases metodes, ko pielieto baznīca, izvēloties kandidātus vadošiem amatiem, ir ļoti efektīvas. Visas šīs metodes stingri tiek saistītas ar neapšaubāmu, nemainīgu noteikumu un ierobežojumu kopumu un garantē perfekto iznākumu, izvēloties „mūžīgās mācības dārgumu sargus”.

Sabiedrības un civilas valdības gadījumā ir savādāk. Nepārtraukti tiek ties pēc pilnveidošanās un ar uzlabotām metodēm cīnīties pret šķēršļiem, ko daba izveido cilvēka dzīvei un labklājībai, ir viņa vērtīgākā privilēģija. Dabiskais impulss ir pārveidojis primitīvas alu iemītnieku atvases par kaut cik civilizētiem mūsu laikmeta cilvēkiem. Tomēr cilvēce vēl nav sasniegusi tādu pilnības posmu, kad vairs nebūtu iespējama tālāka pilnveidošanās. Vadošie spēki, kas radījuši mūsdienu civilizāciju, nav izzuduši. Ja tie netiek ierobežoti ar sabiedrības organizācijas stingru sistēmu, tie turpina radīt tālāku attīstību. Atlases principi, pēc kuriem Katoļu baznīca izvēlējās savus nākamos vadoņus, bija nesatricināma nodošanās ticībai un tās dogmām. Baznīca nemeklēja novatorus, reformatorus vai jaunu ideju autorus, kuru idejas būtu radikāli pretējas vecajām. Tā bija galvenā vērtība, ko vecie vadītāji varēja nosargāt, izvēloties sev vietniekus. Neviena birokrātiska sistēma nevar sniegt kaut ko jaunu. Tomēr bieži vien tieši šis nelokāmais konservatīvisms padara birokrātiskās metodes pilnīgi neatbilstošas sociālo un ekonomikas lietu vadīšanai.

Birokrātija ir nemainīga, jo tā paredz vispāratzīto noteikumu un darbību ievērošanu. Tomēr sabiedriskajā dzīvē nemainība ir līdzvērtīga pārakmeņošanai un nāvei. Fakts, ka stabilitāte un drošība ir mūsdienu „reformatoru” visiecienītākie lozungi, ir ļoti nozīmīgs. Ja primitīvie cilvēki būtu pieņēmuši stabilitātes principu, viņi nekad nebūtu ieguvuši drošību. Viņus jau sen būtu iznīcinājuši plēsīgi zvēri un mikrobi.

Vācu marksisti radīja teicienu: „Ja sociālisms kaitē cilvēka dabai, tad cilvēka dabai ir jāmainās.” Viņi neaptvēra to, ka, ja cilvēka daba tiks mainīta, viņš pārstās būt cilvēks. Visaptverošajā birokrātisma sistēmā ne birokrāti, ne viņu padotie vairs nebūtu īsti cilvēki.

4. Diktatora izvēle

Visi pakļāvīgie despotu valdīšanas un likumu atbalstītāji naivi uzskata, ka nevar būt šaubu par to, kam būtu jābūt šim diženajam valdniekam vai valdnieku šķīrai, un ka visi labprātīgi pakļausies šī „pārcilvēciskā” diktatora vai aristokrātu kundzībai. Viņi nesaprot, ka daudzi cilvēki un cilvēku grupas vēlas paši būt kādā ziņā pārāki par citiem. Ja lēmums par kandidāta izvēli netiek pieņemts ar vairākuma balsošanas palīdzību, neatliek neviens cits atlases variants, kā tikai pilsoņu karš. Alternatīva demokrātiskai atasei jeb tautas vēlēšanām ir „cietsirdīgu avantūristu varas” gāšana.

Otrajā gadsimtā pēc Kristus dzimšanas Romas impērija tika pārvaldīta saskaņā ar cēliem, rūpīgi izstrādātiem diktatora vadības principiem. Imperators bija viskompetentākais un varenākais cilvēks. Viņš savu titulu nenovēlēja savas ģimenes loceklim, bet gan par pēcteci izvēlējās cilvēku, ko uzskatīja par visatbilstošāko šim postenim. Šī sistēma impērijai deva četrus varenus monarhus: Trajānu, Adriānu, Antoniju Piju un Marku Aurēliju. Tad sekoja „pretoriešu ēra”, nebeidzami pilsoņu kari, anarhija un straujš sabrukums. „Visļauņākā likumu” aizvietoja ar „vislabākā likumu”. Varaskāri ģenerāļi, kurus atbalstīja algoti kareivji, sagrāba varu un valdīja, līdz viņus sakāva kādi citi avantūristi. Par vadoņa atlases principiem kļuva nodevība, dumpošanās un slepkavības. Vēsturnieki tajā vaino pēdējo labo imperatoru- Marku Aurēliju. Viņi apgalvo, ka Aurēlijs vainojams viņa priekšteču tradīciju neievērošanā. Tā vietā, lai izvēlētos amatam piemērotāko personu, viņš tajā iecēla savu nekompetento dēlu Kommodu. Tomēr sistēma, ko var sagraut tikai viena cilvēka kļūda, ir slikta sistēma. Patiesībā tiklīdz šādā sistēmā uz augstāko posteni kandidē vairāki cilvēki, rezultātā noteikti sekos pilsoņu karš.

Visi diktatori savus posteņus ir ieņēmuši ar vardarbības palīdzību. Vēlāk sava kundzība viņiem bija jāaizstāv no sāncenšu centieniem iegūt varu. Politiskajā valodā ir izveidojies pat īpašs termins, lai apzīmētu šādas darbības- tās sauc par „tirīšanām”. Diktatori nāk pie varas tieši ar šādu metožu palīdzību un pielieto cietsirdību un nežēlību, lai to saglabātu. Visaptverošais birokrātiskās

sistēmas pamatprincips ir spēks. „Drošība”, ko šī sistēma sniedz, ir nebeidzami pilsoņu kari.

5. Veselā saprāta izzušana

Sociālisti apgalvo, ka kapitālisms degradējas un ka tas nav savienojams ar cilvēka pašcieņu, jo vājina intelektuālās spējas, kā arī samaitā morāles principus un godīgumu. Viņi uzsver, ka kapitālisma apstākļos ikvienam savi līdzcilvēki ir jāuzskata par konkurentiem. Tādējādi indivīda iedzimtie cilvēkmīlestības un biedriskuma instinkti pārvēršas naidā un nesaudzīgos centienos pēc personīgiem panākumiem uz citu cilvēku rēķina. Savukārt sociālisms atjaunojot cilvēka dabas labās īpašības. Draudzība, brālīgums un biedriskums būs nākotnes cilvēka tipiskākās rakstura iezīmes, taču vispirms ir nepieciešams iznīdēt visļaunāko no visām nelaimēm- konkurenci. Tomēr konkurence nekad nevar tikt iznīdēta. Tā kā vienmēr būs amati, kas tiek vērtēti augstāk par pārējiem, cilvēki pēc tiem tieksies, mēģinot pārspēt savus sāncensus. Nav būtiski, vai šo sacensanos mēs saucam par konkurenci vai sacensību. Jebkurā ziņā jautājums ir, vai katram vajadzētu strādāt to darbu, ko viņš vēlas. Tādējādi seko nākamais jautājums: kāda veida konkurencei ir jāpastāv? Kapitālisma konkurences iezīme ir konkurentu pārspēšana, piedāvājot labākas un lētākas preces. Birokrātiskā konkurence sastāv no intrigantiem, kuri apveltīti ar varu.

Agrāk jebkura despotiska valdnieka rīkotajās pieņemšanās milzīga nozīme bija glaimiem, lišķībai, pakalpībai un žēlabām. Tomēr vienmēr ir bijis kāds, kas nav baidījies tirāniem pateikt patiesību. Mūsdienās ir savādāk. Politiķi un publicisti pārspēj viens otru, glaimojot valdībai, kā arī „vienkāršajam cilvēkam”. Viņi neriskē iedragāt savu reputāciju, izsakot neordināras idejas. Pat Luija XIV galminieki neaizgāja tik tālu, cik mūsdienās aiziet daži cilvēki, slavīnot valdītājus un viņu atbalstītājus, proti, ļaužu masas. Liekas, ka mūsu laikabiedri ir zaudējuši gan veselo saprātu, gan arī paškritiku.

Kādā no Padomju Savienības Komunistiskās partijas kongresiem kāds rakstnieks Avdijenko Staļinam veltīja šādus vārdus: „Paies gadsimti un nākotnes komunistu paaudzes mūs uzskatīs par visu laiku laimīgākajiem mirstīgajiem, kas ir dzīvojuši uz šīs zemes. Mēs esam redzējuši Staļinu- ģeniālo līderi, Staļinu- gudro, smaidošo, laipno un vienkāršo. Kad es reiz no attāluma redzēju Staļinu, sāku

trīcēt viņa varenības, magnētiskā pievilkšanas spēka un diženuma priekšā. Es gribēju dziedāt, kliegt, aurot no laimes un sajūsmas.”¹³ Birokrāts, kas vērsas pie sava vadītāja, no kura ir atkarīga viņa paaugstināšana, ir pielīdējis.

Kad imperatora Franča Jozefa 60 gadu jubilejā kāds statistiķis savā runā viņa nopelniem piedēvēja tūkstošiem jūdžu garumā izbūvēto dzelzceļa sistēmu, kuras nebija pirms Franča Jozefa valdīšanas, sabiedrība (un droši vien arī pats imperators) vienkārši pasmējās par šo lišķību. Tomēr neviens nesmējās, kad Padomju Savienības valdība Parīzes un Ņujorkas Pasaules izstādēs pārmērīgi lielijās ar to, ka, lai arī cariskajā Krievijā vispār netika izmantoti traktori, pēc ceturtdaļgadsimta viņi jau bija imitējuši šo jauno amerikāņu izgudrojumu.

Neviens neticēja, ka Marijas Terēzes un viņas mazdēla Franča „tēvišķais absolūtisms” balstījās uz to, ka Mocarts, Haidns, Bēthovens un Šūberts sacerēja nemirstīgu mūziku. Taču Padomju mākslinieka (kurš droši vien pēc pāris gadiem tika aizmirsts) sacerēta simfonija tika pasludināta par Padomju totalitārisma varenības pierādījumu.

Jautājums ir, kura sistēma ir efektīvāka- birokrātiskas kontroles sistēma vai ekonomiskas brīvības sistēma. Uz šo jautājumu var atbildēt tikai ar ekonomiskiem argumentiem. Fakts, ka Francijas valdības tabakas monopola ražotās cigaretes nebija tik sliktas, lai cilvēki atmetu smēķēšanu, nav arguments par labu valdības vadītai ražošanai. Tas nav Grieķijas birokrātu nopelns, ka valsts klimatiskie un fizikālie apstākļi veicināja zemnieku izaudzētās tabakas maigumu un aromātu, kas tik ļoti patika smēķētājiem.

Ikviens vācietis pieņēma kā pašu par sevi saprotamu to, ka valdība pārvaldīja universitātes, dzelzceļus, kā arī telegrāfu un telekomunikāciju sistēmas. Ideja, ka cilvēks varētu dzīvot bez pasēs, ko likumīgi izdevusi un apstiprinājusi oficiāla valdības struktūra, krieviem vienmēr šķitusi paradoksāla. Apstākļos, kas attīstījās pēc Otrā pasaules kara, kontinentālās Eiropas pilsoņi bija kļuvuši tikai par savu dokumentu „piedevām”. Daudzās valstīs bez šiem dokumentiem bija riskanti pat iziet pastaigāties. Lielākajā daļā

¹³ Kā citējis W.H. Chamberlin, *Collectivism, A False Utopia*, (Ņujorka, 1937), 43.lpp.

Eiropas valstu cilvēks nevarēja palikt pa nakti kādā sevis izvēlētā vietā, uzreiz neziņojot par savu naktsmitni un jebkādu adreses maiņu vietējam policijas iecirknim.¹⁴

Iespējams, no šādas disciplīnas varēja gūt arī kādu labumu. Protams, tam nav lielas jēgas, cīnoties ar ļaunumu un notiesājot noziedzniekus. Bēguļojošs slepkava nebaidīsies pārkāpt likumu, kas nosaka atskaitīties par adreses maiņu.¹⁵ Aizstāvot savu sistēmu, birokrāti kļūst melodramatiski. Viņi jautā tautai, kā gan nabadzīgi, pamesti bērni varētu atkal atrast savus negodīgos vecākus? Viņi nemin to, ka viņus varētu atrast atjautīgs detektīvs. Faktu, ka eksistē daži nelieši, nevar uzskatīt par pietiekamu iemeslu, lai ierobežotu godīgu cilvēku brīvību.

Uzņēmumu, kas tiecas pēc peļņas, atbalsta brīvprātīgi veidota klientūra. Uzņēmums nevar pastāvēt, ja tam nav klientu. Tomēr biroji savus pastāvīgos klientus iegūst ar varu. Fakts, ka kādu biroju apmeklē daudzi cilvēki, nav pierādījums tam, ka tas apmierina cilvēku akūtās vēlmes. Vienīgais, kas tiek pierādīts ir tas, ka birojs iejaucas lietās, kas cilvēku dzīvē ir svarīgas.

Veselā saprāta zaudēšana ir milzu draudi mūsu civilizācijas saglabāšanai. Tas atvieglo iespējas šarlatāniem piemulķot cilvēkus. Būtībā izglītotais slānis ir lētticīgāks nekā mazizglītais. Vissajūsminātākie marksisma, nacisma un fašisma atbalstītāji bija intelektuāļi, nevis zemāko slāņu pārstāvji. Tomēr intelektuāļi nekad nav bijuši pietiekami vēriģi, lai saskatītu savas pārliecības pretrunas. Fašisma popularitāti ne vismazākā mērā neiedragāja tas, ka Musolini savā runā kā vecākos rietumu civilizācijas pārstāvjus un jaunākos civilizētās pasaules pārstāvjus slavināja itāļus. Neviens vācu nacionālists neiebilda, kad tumšmataino Hitleru, korpulentu Geringu un klibo Gēbelu stādīja kā garās, slaidās, gaišmatainās un varonīgās āriešu rases spīdošākos pārstāvjus. Nav brīnums, ka daudzi miljoni nekrievu bija pilnīgi pārliecināti, ka Padomju režīms bija demokrātisks, pat demokrātiskāks nekā Amerikā.

¹⁴ Tādejādi daudzu Eiropas valstu policijas iecirkņu faili nodrošināja pilnīgu informāciju par ikviena iedzīvotāja vai iebraucēja uzturēšanos un ikvienu adreses maiņu (par pēdējiem 100 vai pat 150 gadiem). Tas varēja būt patiešām labs bezmaksas izziņu avots biogrāfiem.

¹⁵ Amerikāņiem likās dīvaini, ka daudzās Eiropas tiesās zvērinātajiem bija jāatbild uz tādiem jautājumiem, kā: 1. Vai apsūdzētais ir vainīgs upura noslepkavošanā? 2. Vai apsūdzētais ir vainīgs savlaicīgā savas adreses maiņas neziņošanā?

Kritikas trūkums ļauj iestāstīt cilvēkiem, ka visaptverošas disciplīnas sistēmā viņi būs brīvi. Ļaudis iedomājas režīmu, kurā visi līdzekļi ir valsts īpašumā, un valdība kā „brīvības karaļvalsts” ir vienīgais darba devējs. Viņi nepieļauj iespēju, ka viņu utopijas visvarenā valdība varētu tiekties pēc mērķiem, kurus viņi paši pilnībā neatbalsta. Viņi vienmēr klusībā uzskata, ka diktators rīkosies tieši tā, kā gribētos viņiem.

VII Vai ir iespējams jebkāds risinājums?

1. Pagātnes neveiksmes

Mums ir jāatzīst fakts, ka līdz šim visi pūliņi apturēt tālāku birokratizācijas un socializācijas attīstību ir bijuši neveiksmīgi. Gados, kas pagājuši kopš prezidents Vilsons iesaistīja Ameriku karā, lai padarītu pasauli demokrātiskāku, demokrātija ir aizvien vairāk zaudējusi savu pamatu. Despotisms triumfē lielākajā daļā Eiropas valstu. Pat Amerika ir pieņēmusi politiku, kas pirms dažām desmitgadēm tika nicīgi saukta par „prūsisku”. Cilvēce nepārprotami virzās uz totalitārismu. Jaunās paaudzes tiecas uz pilnu valdības kontroli ikvienā dzīves jomā.

Izglītoti juristi ir publicējuši izcilus zinātniskus darbus, kas ataino progresīvu administratīvas patvaļas aizvietošanu ar likuma varu.¹⁶ Viņi ir izveidojuši versiju par to, cik lielā mērā autonomijas graušana iznīcina visas individuālo pilsoņu tiesības, rezultātā radot „austriņiecisku despotismu”. Tomēr sociālistiem nerūp brīvība un personiskā iniciatīva.

Satīriskā satura grāmatas nekad nav bijušas veiksmīgākas par juristu garlaicīgajiem izdevumiem. Daži no 19. gadsimta izcilākajiem rakstniekiem- Balzaks, Dikenss, Gogolis, Mopasāns- mēģināja no savas puses vērst kādus postošus triecienus birokrātijas virzienā. Hakslejs pat bija pietiekami drosmīgs, lai sociālisma izsapņoto paradīzi padarītu par savas sardoniskās ironijas mērķi. Sabiedrība bija sajūsmā, tomēr pat viņa lasītāji tik un tā steidzās pieteikties darbā kādā no valsts amatiem.

Dažiem cilvēkiem patīk izsmiet izteikti ekstravagantas birokrātijas iezīmes. Tas patiešām ir interesanti, ka pasaules bagātākās un varenākās valsts ASV valdībā eksistē Savienoto Valstu Lauksaimniecības ministrijas Mājturības birojs. Viens no šī biroja uzdevumiem ir modelēt bikses „bērnam, kas vēl tikai mācās sevi

¹⁶ Ir pietiekami minēt tikai divas izcilākās attiecīgās jomas grāmatas: *The New Despotism*, ko sarakstījis Burijs (Bury) Lords Hjuarts (Hewart), Anglijas augstākās tiesas tiesnesis (Ņujorka, 1929) un *Our Wonderland of Bureaucracy*, Džeimss M. Beks (James M. Beck), bijušais Savienoto Valstu ģenerālprokurors (Ņujorka, 1932). Ievēribas cienīgs fakts ir tāds, ka *Our Wonderland of Bureaucracy* tika publicēta pirms New Deal inaugurācijas.

apģērbt". Daudziem mūsu laikabiedriem šis fakts nešķiet smieklīgs. Viņi vēlas režīmu, kurā zeķu, apakšveļas un citu noderīgu preču ražošanai vajadzētu būt valsts institūciju uzdevumam.

Kritikai un satīrai nav jēgas, ja tā „netrāpa problēmas kodolā”. Birokrātisms ir tikai konkrēta socializācijas iezīme. Galvenais jautājums ir, ko izvēlēties- kapitalismu vai sociālismu? Kuru?

Sociālisma atbalstītāji apgalvo, ka kapitalisms ir negodīga ekspluatācijas sistēma, un tas ļaužu labklājībai ir neizdevīgs. Viņi apgalvo, ka tam neizbēgami seko nabadzība, degradācija un pieaugoša tautas vairākuma padarīšana par nabagiem. No otras puses, savu sociālistisko utopiju viņi ataino kā „apsolīto piena un medus zemi”, kurā ikviens dzīvo bagātībā un laimē. Vai viņiem ir taisnība, vai varbūt viņi kļūdās? Tāds ir jautājums.

2. Ekonomika pret plānošanu un totalitārismu

Ši ir absolūti ekonomiska rakstura problēma, un to nevar novērtēt bez sīkas un rūpīgas ekonomiskās analīzes. Valdības kontroles, sociālisma, komunisma, plānošanas un totalitārisma atbalstītāju viltus lozungus un maldinošās mācības nevar atmāskot nekā savādāk, kā vien ar rūpīgu ekonomisku analīzi un argumentāciju. Mūsdienu politikas galvenie jautājumi ir visnotaļ ekonomiski, un tos nevar izprast bez ekonomikas teorijas apzināšanas. Tikai kompetenta persona ekonomikas jautājumos ir spējīga veidot neatkarīgu viedokli par dažādām ekonomiska rakstura problēmām. Visi pārējie vienkārši atkārtoti „pa ausu galam dzirdētas frāzes”, kļūstot par viegliem upuriem demagoģiskiem krāpniekiem un idiotiskiem šarlatāniem. Viņu lētīcība ir visnopietnākie draudi demokrātijas saglabāšanai un Rietumu civilizācijai kā tādai.

Galvenais demokrātiskas sabiedrības pilsoņa pienākums ir iegūt zināšanas, kas nepieciešamas, lai nodarbotos ar pilsoniskiem jautājumiem. Balsstiesības nav privilēģija, bet gan pilsonisks pienākums un morālā atbildība. Balsotājs patiesībā ir amatpersona, kuram ir augstākais amats un nozīmīgākais valstiskais pienākums. Pilsonis, kas pilnībā nodevies zinātniskam darbam citās jomās vai jūtas „mākslinieks”, var aizbildināties ar vainu mīkstinātiem apstākļiem, ka viņš nespēj veikt šo pašmācības uzdevumu. Varbūt šiem cilvēkiem ir taisnība, izliekoties, ka viņiem ir svarīgāki uzdevumi. Tomēr visi pārējie „inteligēntie” pilsoņi ir ne vien vieglprātīgi, bet pat kaitnieciski, ja kā suverēni un neatkarīgi balsotāji, viņi apzinātā veidā neveic sevis izglītošanas un apmācīšanas pienākumu. Galvenā šķietami „progresīvās” valdības kontroles atbalstītāju aģitācijas viltība ir vainot kapitālismu par visu, kas mūsdienu apstākļos ir neapmierinošs, un slavēt to laimi, ko sociālisms var sniegt cilvēcei. Šie ļaudis nekad nav mēģinājuši pierādīt savas kļūdainās dogmas un, vēl mazāk, atspēkot ekonomistu izvirzītos iebildumus. Vienīgais, ko viņi spēj, ir savu pretinieku apvainošana un aizdomu paušana. Diemžēl vidusmēra pilsonis caur šādās rīcības plīvuriem nespēj saskatīt taisnību.

Piemēram, apskatīsim jautājumu par gadu pēc gada progresējošo masu bezdarbu. „Progresīvie” to interpretē kā ļaunumu, kas

raksturīgs kapitālisma sistēmai. Naivā sabiedrība ir gatava pieņemt šo apgalvojumu. Cilvēki nesaprot, ka neierobežotā darba tirgū, ar ko nemanipulē ne arodbiedrību spiediens, ne valdības noteiktās minimālās algu likmes, bezdarbs īsu laika sprīdi spēj ietekmēt tikai nelielas ļaužu grupas. Brīvā kapitālisma apstākļos bezdarbs ir salīdzinoši nesvarīgs, īslaicīgs fenomens. Šajā sistēmā ir vērojama pastāvīga bezdarba samazināšanās tendence. Ekonomiskas izmaiņas var radīt jaunu bezdarbu. Tomēr, ņemot vērā brīvajā darba tirgū eksistējošās darba algas, ikviens, kas vēlas nopelnīt, beigu beigās darbu atrod. Bezdarbs kā masu fenomens ir arodbiedrību spiediena un valdības tā sauktās „darbaspēka politikas” rezultāts.

Šis skaidrojums nekādā ziņā nav raksturīgs tiem ekonomistiem, kurus „progresīvie” dēvē par „reakcionāriem”. Arī Kārlis Markss bija pilnībā pārliecināts, ka arodbiedrības nevar palielināt algas pilnīgi visiem strādniekiem. Marksistu mācība daudzus gadus pretojās centieniem noteikt minimālās darba algas. Viņi uzskatīja, ka tas kaitē lielākās strādnieku daļas interesēm.

Tā ir ilūzija, ka valdības izdevumi var radīt darbavietas bezdarbniekiem, proti, tiem, kas nespēj iegūt darbu kādas arodbiedrību vai valdības politikas dēļ. Ja valdības tēriņi tiek finansēti ar inflāciju neradošām metodēm- vai nu piemērojot nodokļus, vai arī aizņemoties no tautas- tas likvidē tikpat daudz darbavietu, cik rada. Ja finansējums rodas inflācijas rezultātā, palielinoties naudas daudzumam aprītē vai aizņemoties no komercbankām, tas bezdarbu samazina tikai tādā gadījumā, ja algas „netiek līdzī” plaša patēriņa preču pieaugumam, t.i., tādā līmenī, kādā krītas reālās darba algas. Ir tikai viens veids, kā palielināt reālās algu likmes tiem, kas vēlas nopelnīt. Šis veids ir jauna kapitāla uzkrāšana un jaunā kapitāla radīto ražošanas metožu efektivitātes pieaugums. Darbaspēka intereses būtībā sakrīt ar biznesa interesēm.

Ekonomisko problēmu izpratne nav vienkārši dažādu vairāk vai mazāk nesaistītu datu un ciparu asimilācija. Tā sastāv no rūpīgas un pārdomātas eksistējošo apstākļu izpētes un analīzes. Tas, kas visvairāk nepieciešams, ir veselais saprāts un skaidra loģika. Galvenais priekšnoteikums ir pilnībā iedziļināties lietu būtībā. Nedrīkst samierināties ar paviršiem skaidrojumiem un risinājumiem. Jāizmanto prāta un kritiskas pieejas spējas.

Būtu rupja kļūda domāt, ka šie ekonomisko pētījumu ieteikumi tiecas aizvietot kādu valdības vai partijas aģitācijas metodi. Propaganda ir viens no birokrātijas un sociālisma lielākajiem ļaunumiem. Propaganda vienmēr ir melu, maldīgu priekšstatu un mānīcības pilna aģitācija. Taisnībai nav nepieciešama propaganda – tā pastāv pati par sevi. Patiesības raksturīga iezīme ir tas, ka tā ir realitātes patiesais atspoguļojums, t.i., lietu apstākļiem, kas pastāv un darbojas, neraugoties uz to, vai kāds to atpazīst vai neatpazīst. Taisnības atpazīšana un klāstīšana sabiedrībai ir visa nepatiesā nosodījums. Tā vienkārši balstās uz to, ka ir patiesa.

Ļaujiet melīgajiem praviešiem turpināt savu ceļu! Nemēģiniet imitēt viņu politikas! Nemēģiniet, kā to dara viņi, apklusināt un izstumt opozicionārus. Meļi baidās no patiesības un tādējādi mēģina novērst tās klāstīšanu. Patiesības atbalstītāji paļaujas paši uz savu taisnību. Taisnīgums nebaidās no meļiem. Tas spēj izturēt konkurenci ar viņiem. Propagandisti var mierīgi turpināt izplatīt savas pasakas un ideoloģiski apstrādāt jaunatni. Beigu beigās viņus tik un tā gaida nožēlojama izgāšanās.

Ļeņins un Hitlers ļoti labi zināja, kādēļ bija jālikvidē domas, vārda un preses brīvība un kādēļ viņi aizliedza smelties idejas no ārvalstīm. Viņu sistēmas nespētu eksistēt bez koncentrācijas nometnēm, cenzoriem un bendēm. Viņu galvenie instrumenti bija VDK (Valsts Drošības Komiteja) un gestapo.

Britu socializācijas un birokratizācijas atbalstītāji ne mazāk kā boļševiki un nacisti apzinājās faktu, ka eksistējot domas un vārda brīvībai, viņi nekad nerasniegtu savus mērķus. Profesors Harolds Laski (Harold Laski) bija pietiekami atklāts, sakot, ka garantētai pārejai uz sociālismu ir nepieciešama Parlamenta varas ierobežošana.¹⁷ Sers Stafords Kripss (Stafford Cripps), viltus liberālu iemīļotākais kandidāts premjera amatam, ieteica „Plānošanas un iespējošanas aktu”, kuru, ja parlaments to akceptēja, nevarēja apspriest un, vēl jo mazāk, anulēt. Saskaņā ar šo aktu, kuram bija jābūt ļoti vispārīgam un kura visas „detāļas” bija jāatstāj Ministru kabineta ziņā, valdība tiktu apveltīta ar neierobežotu un neatņemamu varu. Valdības pavēles un likumus nekad nevajadzētu

¹⁷ Laski, *Democracy in Crisis* (Londona, 1993), 87.lpp. Meistarīgu Laski antidemokrātisko ideju atspēkošanu skatiet Rappard, *The Crisis of Democracy* (Čikāga, 1938), lpp. 213.-216.

iesniegt izskatīšanai parlamentā, kā arī nevarētu griezties pēc palīdzības tiesā. Visas iestādes vadītu „uzticami partiju locekļi”-cilvēki, kuri izprot sociālisma idejas.¹⁸ Britu „Sabiedriskā īpašuma ministru un garīdznieku konsilījs” brošūrā, kurai Bredfordas bīskaps ir uzrakstījis priekšvārdu, paziņo, ka reāla un pastāvīga sociālisma nodibināšanai nepieciešams likvidēt visu fundamentālo opozīciju, t.i., padarīt to neaktīvu, atņemot vēlēšanas tiesības un, ja nepieciešams, opozicionāriem piemērot ieslodzījumu. Kembridžas Universitātes profesore Džouna Robinsone (Joan Robinson), otrā galvenā persona aiz Lorda Keinsa (John Maynard Keynes- angļu ekonomists, kas atbalstīja valdības monetāro un fiskālo politiku, lai bez inflācijas saglabātu pilnīgu nodarbinātību) Keinesiešu skolas vadīšanā, ir tik pat neiecietīga savā entuziasmā īstenot sociālismu. Pēc viņas domām, „tikai tad, kad iekšpusē vai ārpusē nav vērā ņemamu ienaidnieku, var droši atļaut pilnīgu vārda brīvību.” Robinsones kundze baidījās ne tikai no neatkarīgām baznīcām, universitātēm, iestādēm, kurās darbojas izglītoti cilvēki, un izdevniecībām, bet arī no neatkarīgiem teātriem un filharmonijām. Visām šāda veida iestādēm, pēc viņas domām, vajadzētu ļaut eksistēt tikai tad, kad „ir nodrošināta pilnīga drošība no jebkādas kritikas no šo iestāžu puses.”¹⁹ Vēl viens ievērojams britu kolektīvisma aizstāvis klaji slavē inkvizīcijas lietderību.²⁰ Cik žēl, ka Stjuarti nenodzīvoja pietiekami ilgi, lai būtu par lieciniekiem viņu principu triumfam!

Tādejādi ievērojamākie sociālisma atbalstītāji netieši atzīst, ka viņu pārliecība un plāni neiztur ekonomikas zinātnes kritiku un brīvības režīma apstākļos ir lemti bojāejai.

Tā kā laimīgā kārtā dažas valstis vēl ir saglabājušas savu brīvību, pastāv cerība, ka taisnība tomēr kādreiz atdzims.

¹⁸ Salīdzināšanai skatiet James Truslow Adams izcilo rakstu, „Planners See Where Planning Leads”, laikrakstā Barron's National Business and Financial Weekly, 1944. gada 31. janvārī, 3.lpp.

¹⁹ Joan Robinson, Private Enterprise or Public Control (rokasgrāmatas diskusiju grupām, ko publicējusi English University Press Ltd Pilsoniskās Izglītības Asociācijai), 13.-14.lpp. Šķiet ļoti dīvaini, ka šī bukleta priekšvārdā Asociācija paziņo, ka „mēs atbalstam demokrātiju” un norāda, ka tās mērķis ir pilsoņiem mācīt „cieņu pret pārējo pilsoņu brīvību un tiesībām uz vienlīdzību.”

²⁰ Dž.G. Crouthers (J.G. Crowther), Social Relations of Science, (Macmillan, 1941), 331. un 333.lpp.

3. Vienkāršais pilsonis cīņā ar profesionālu birokrātijas aģitoru

Ekonomikas mācības popularizēšanas mērķis nav padarīt ikvienu par ekonomistu. Ideja ir sagatavot pilsoni viņa pilsoniskajām funkcijām sabiedriskajā dzīvē.

Konfliktu starp kapitālismu un totalitārismu, no kā ir atkarīgs civilizācijas liktenis, nevarēs atrisināt ar revolūciju un pilsoņu karu palīdzību. Tas būtībā ir ideju karš. Sabiedrības viedoklis nosaka uzvaru un sakāvi. Lai arī kur, kad un kā ļaudis satiktos, lai pārrunātu jebkādas pašvaldību, valstiskus vai nacionālus jautājumus, sabiedrības viedoklis ir izaugsmes un pārmaiņu procesa degpunktā, neatkarīgi no tā, cik šķietami „mazsvarīgs” liekas sarunu un jautājumu priekšmets. Sabiedrības viedokli ietekmē viss, kas tiek runāts vai veikts darījumos starp pircējiem un pārdevējiem, darba devējiem un strādniekiem, aizdevējiem un viņu parādniekiem. Sabiedriskā doma tiek veidota neskaitāmo pārstāvju, komiteju, komisiju, asociāciju un klubu debatēs, ar redakcijas rakstiem, slejām un vēstulēm redaktoram, ar juristu uzstāšanos tiesā un tiesnešu spriedumiem.

Visās šajās diskusijās profesionāļiem ir priekšrocības pār nespeciālistiem. Priekšroka vienmēr ir tiem, kas visus savus pūliņus velta tikai vienai lietai. Lai gan šie cilvēki ne vienmēr ir eksperti un bieži vien nav gudrāki par amatieriem, viņi izbauda priekšrocības, ko sniedz speciālista statuss. Viņu diskutēšanas māka un viņu apmācība ir pārākas par citiem. Uz satikšanos viņi iet fiziski un garīgi atpūtušies, nevis noguruši pēc garas darba dienas, kā amatieri.

Gandrīz visi no šiem profesionāļiem ir dedzīgi birokrātisma un sociālisma atbalstītāji. Pirmām kārtām, ir valsts darbinieku un dažādu partiju aģitācijas biroju vadītāji. Tad seko dažādu izglītības iestāžu pasniedzēji, kuri birokrātisko, sociālistisko un marksistisko radikālismu uzskata par ideālu zinātnes attīstībai. Tālāk seko „progresīvu” laikrakstu un žurnālu redaktori un līdzstrādnieki, arodbiedrību vadītāji un organizatori un, visbeidzot, bezdarbīgi ambiciozi vīri, kas nevar vien sagaidīt, kad ar savu radikālo uzskatu paušanu nokļūs avižu virsrakstos. Vienkāršie uzņēmēji, juristi un agloti strādnieki nevar ar viņiem mēroties spēkiem.

Nespeciālists var izcili paust un pierādīt savus argumentus. Tomēr tam nav jēgas. Viņa sāncensis atkliedz: „Ši kunga argumentu un spriešanas aplamību jau sen kā ir atmaskojuši slavenie vācu profesori Meijers, Millers un Šmits. Tikai idiots atbalsta tik vecmodīgas un sen sagrautas idejas.” Nespeciālists tiek noniecināts auditorijas priekšā, kas pilnībā uzticas „profesionālu nemaldīgumam”. Viņš nezina, ko lai atbild uz šādiem argumentiem. Viņš nekad nav dzirdējis šo vācu profesoru vārdus. Tādēļ viņš nezina, ka šo autoru grāmatas ir pilnīga krāpšana. Tās ir blēņu un melu pārpilnas un pat nemin tās problēmas, kuras ir skāris viņš. Viņš to varbūt uzzina vēlāk, tomēr tajā brīdī jūtas pilnīgi sakauts.

Var būt arī tā, ka kāds nespeciālists uzskatāmi pierāda kāda ierosinātā projekta nepraktiskumu. Tad profesionālis atcērt: „Šis kungs ir nekompetents un nezina, ka šāda ierosinātā shēma tika veiksmīgi pielietota sociālistiskajā Zviedrijā un komunistiskajā Vīnē.” Un atkal- mūsu nespeciālistu aplklusina. Kā gan viņš varētu zināt, ka gandrīz visas grāmatas angļu valodā par Zviedriju un Vīni ir propagandas produkti, kas neiedomājami sagroza faktus? Viņam nav bijusi iespēja saņemt precīzu informāciju no oriģinālajiem avotiem.

Profesionālās oratora mākslas virsotne vienmēr, protams, ir atsaukšanās uz Krieviju, kas ir „strādnieku un zemnieku paradīze”. Gandrīz 30 gadus iebraukt Krievijā bija atļauts tikai fanātiskiem komunistiem un viņu piekritējiem. Viņu pārskati un referāti bija nekritiska padomju cilvēku slavināšana. Daži no pārskatiem bija absolūti nepatiesi, bet pārējie- naivi, lētticīgi un bērnišķīgi. Viens no lieliskākajiem faktiem bija tas, ka daži tūristi savas padomju maskas atstāja Krievijā un devās mājup, lai publicētu neizpušķotus un patiesus rakstus par tur notiekošo. Tomēr „profesionāļi” no šīm grāmatām vienkārši atbrīvojās, nosaucot to autorus par fašistiem.

Kas ir nepieciešams, lai pilsoņu vadoņus sagatavotu šādām sadursmēm ar profesionāliem birokrātijas un sociālisma sludinātājiem? Ir bezcerīgi apturēt tieksmi uz birokratizāciju ar vienkāršu sašutuma izpaušanu un veco, labo laiku nostalgisku slavināšanu. Šie vecie laiki nemaz nebija tik labi, kā tas liekas dažiem no mūsu laikabiedriem. Tas, kas bija lielisks šajos vecajos laikos, bija pašaušanās uz tendenci nepārtraukti veikt dažādus uzlabojumus, kas

raksturīgs nekavētai tirgus ekonomikas sistēmai. Cilvēki neticēja valdības visvarenībai, un ar to viņi varēja lepoties.

Visnepatīkamākais iznākums, kas rodas, vidusmēra pilsonim aplūkojot dažāda rakstura ekonomiskas problēmas, ir tāds, ka viņš ir gatavs pieņemt jebkādu kompromisu. Viņš uztver konfliktu starp kapitālismu un sociālismu kā strīdu starp divām grupām-darbspēku un kapitālu, kur katra no pusēm cenšas no šī strīda iegūt maksimālu labumu. Tā kā viņš nav spējīgs izvērtēt abu pušu izvirzītos argumentus, viņš domā, ka godīgs strīda risinājums būtu tāds, ka abas puses saņem kādu daļu no pieprasītā. Tādā veidā valdības programma par iejaukšanos biznesā ieguva atzinību. Nevajadzētu pastāvēt ne pilnīgam kapitālismam, ne pilnīgam sociālismam, bet gan kaut kam pa vidu. Jābūt kādam vidusceļam. Šai trešajai sistēmai, kā apgalvo tās atbalstītāji, būtu jābūt kapitālismam, kas tiek regulēts un organizēts ar valdības iejaukšanos biznesā. Tomēr šādai valdības interferencei nevajadzētu kontrolēt pilnīgi visas ekonomiskās aktivitātes. Šai kontrolei vajadzētu novērst īpaši nevēlamus kapitālisma blakus efektus, neapslāpējot uzņēmēju iniciatīvu kopumā. Šādā veidā tiks iegūta speciāla kārtība, kas būtu tikpat tālu no „tīra” kapitālisma, kā no „tīra” sociālisma, saglabājot plusus, kas raksturīgi katrai no šīm sistēmām, bet izvairoties no nepilnībām, kas katrā no šīm sistēmām pastāv. Gandrīz ikviens no tiem, kas pilnībā neatbalsta „tīru” sociālismu, mūsdienās atbalsta šādu valdības intervences politiku. Visas valdības, kas nav atklātas „tīra” sociālisma ideju piekritējas, pielieto šādu ekonomiskas intervences politiku. Mūsdienās ir tikai daži, kas pretojas jebkādai valdības intervencei cenu sistēmā, algu likmēs, procentu likmēs un peļņas gūšanā, un nebaidās atklāt, ka kapitālismu un brīvu uzņēmējdarbību uzskata par vienīgo praktiski pielietojamo sistēmu, kas ir izdevīga visai sabiedrībai kopumā, kā arī ikvienam tās loceklim.

Tomēr šī „zelta” vidusceļa atbalstītāji pilnībā kļūdās. Konflikts starp sociālismu un kapitālismu nav cīņa starp divām partijām par lielāku sociālās dividendes daļu. Analizēt šo jautājumu tādā veidā nozīmē pilnīgi pieņemt marksistu un citu sociālistu mācību. Sociālisma pretinieki noliedz, ka kāda grupa vai šķira būtu labākos apstākļos sociālismā nekā pilnīgā kapitālismā. Viņi apstrīd

apgalvojumu, ka strādnieku šķira būtu turīgāka sociālistiskā valstī un ka kapitālisma sistēmā viņi būtu sliktākā situācijā. Viņi neiesaka kapitālisma sistēmu savtīgu uzņēmēju un kapitālistu interešu vadīti, bet gan visas sabiedrības labklājības vadīti. Milzīgo vēsturisko konfliktu, kas saistīts ar sabiedrības ekonomiskās organizācijas problēmu, nevar risināt līdzīgi, kā strīdu starp diviem biznesmeņiem, kuri nevar vienoties par naudas jautājumiem. Šo strīdu nevar izšķirt, sadalot abas puses pretējās nometnēs.

Ekonomisks intervencionisms ir pašsagraujoša politika. Atsevišķie līdzekļi, kas šādā politikā tiek lietoti, nesniedz vēlamos rezultātus. Tie rada apstākļus, kas pat no šīs politikas atbalstītāju viedokļa ir nevēlamāki nekā tie, kurus vēlējas izmainīt. Pelnīt gribošo cilvēku ilgstošs bezdarbs, monopoli, ekonomiskā krīze, ekonomisku sasniegumu un produktivitātes ierobežošana, ekonomiskais nacionālisms un karš ir valdības intervences (ko iesaka trešā risinājuma piekritēji) neizbēgamas sekas. Viss tas ļaunums, kurā sociālisti vairo kapitālismu, ir tieši šīs neveiksmīgās, šķietami „progresīvās” politikas sekas. Katastrofālie notikumi, par kuriem tik ļoti mīl runāt sociālisti, ir sekas to cilvēku idejām, kuri saka: „Es neesmu pret kapitālismu, bet ...”. Šādi cilvēki nav nekas cits kā socializācijas un pilnīgas birokratizācijas elektrokardiostimulatori, t.i., cilvēki, kas stimulē un veicina šo divu procesu attīstību. Viņu zināšanu trūkums rada katastrofu.

Darba dalīšana un specializēšana ir civilizācijas būtiskākās iezīmes. Bez tā materiāla labklājība un progress būtu neiespējami. Apvienotu zinātnieku, izglītotu cilvēku un zinātnisko pētnieku grupu eksistence ir rezultāts darba dalīšanai tieši tāpat, kā jebkuras citas speciālistu grupas pastāvēšana. Cilvēks, kas specializējas ekonomikā, ir speciālists tik pat lielā mērā, kā visi citi speciālisti. Tālāka ekonomikas zinātnes attīstība būs to cilvēku sasniegums, kuri šim uzdevumam ziedos visus savus pūliņus un koncentrēs visas savas darbības. Tomēr atstāt šo jautājumu risināšanu tā saucamo „profesionāļu” ziņā no pilsoņu puses būtu fatāla kļūda. Tā kā mūsdienu politikas galvenie jautājumi pamatā ir ekonomiskas dabas, tad šāda pilsoņu atteikšanās no iesaistīšanās ekonomisko jautājumu risināšanā būtu atteikšanās no pilsoniskām tiesībām, ko savā labā varētu izmantot „profesionāļi”. Ja balsotāji vai parlamenta locekļi

saskaras ar problēmām, kas rodas, piemēram, likumprojekta, kas saistīts ar liellopu slimību profilaksi vai kādas biroja ēkas celtniecību, dēļ, viņi šī jautājuma detaļas var atstāt ekspertu ziņā. Šādas veterinārijas un inženierijas problēmas neskar politiskās un sociālās dzīves pamatus. Tās ir svarīgas, bet ne primāras un vitālas. Tomēr, ja ne tikai ļaužu masas, bet arī lielākā daļa ievēlēto pārstāvju paziņotu, ka „šīs monetārās problēmas spēj saprast tikai eksperti; mums nav vēlēšanās tās pētīt; šajā ziņā jāuzticas ekspertiem”, tad būtībā viņi savu augstāko varu piešķir profesionāļiem. Nav svarīgi, vai viņiem formāli tiek piešķirtas likumīgas pilnvaras, vai nē. Jebkurā gadījumā, profesionāļi viņus pārspēj. Birokrāti turpina izvērst savas darbības.

Vidusmēra pilsonis kļūdas, sūdzoties, ka birokrātiem nepamatoti piešķirta vara. Viņi paši ir atteikušies no savas augstākās varas. Viņu vienaldzība attiecībā uz svarīgām ekonomikas problēmām ir padarījusi „profesionāļus” varenākus, nekā tam būtu jābūt. Visas tehniskās un juridiskās likumdošanas detaļas var tikt atstātas un tām jābūt atstātām ekspertu ziņā. Tomēr demokrātija kļūst nepraktiska, ja ievērojami pilsoņi un intelektuālie sabiedrības līderi nespēj formulēt savu viedokli par sociālo, ekonomisko un politisko jautājumu pamatprincipiem. Ja pilsoņi atrodas birokrātisko „profesionāļu” intelektuālajā hegemonijā, sabiedrība sadalās divās daļās- valdošajos „profesionāļos” un lētticīgajos pilsoņos. Lai kāds arī nebūtu konstitūcijas un likumu formulējums, rodas despotisms.

Demokrātija nozīmē pašnoteikšanos. Kā gan cilvēki var noteikt sev svarīgus jautājumus, ja ir pārāk vienaldzīgi, lai, analizējot un pārdomājot, paustu neatkarīgu viedokli par fundamentālām politiskajām un ekonomiskajām problēmām. Demokrātija nav prece, ko cilvēki bez problēmām var izbaudīt. Gluži pretēji- tā ir dārgums, kas katru dienu ir jāsarģā un dažreiz pat jāatgūst no jauna.

Nobeigums

Birokrātiskā menedžmenta un tā pretstata- peļņas menedžmenta- būtiskāko iezīmju analīze veido bāzi taisnīgam un objektīvam abu sistēmu novērtējumam un atklāj problēmas būtību darba dalīšanas apstākļos.

Valsts vadības aparātam, protams, ir jābūt formālam un birokrātiskam. Neviena reforma nespēj valsts birojos likvidēt birokrātiskās iezīmes. Ir vēltīgi vainot birokrātus par viņu lēnumu un nespējību. Ir vēltīgi žēloties par to, ka vidusmēra biroja ierēdņa rūpība, precizitāte un čaklais darbs noteikti ir zemāks par vidusmēra privātuzņēmuma strādnieka darba un attieksmes līmeni (tomēr ir arī daudz ierēdņu, kuru entuziasma pilnā attieksme līdzinās nesavtīgai sevis ziedošanai). Pateicoties neapstrīdamam un acīmredzamam veiksmes un neveiksmes kritēriju trūkumam, birokrātijā lielākajam ļaužu vairumam ir gandrīz neiespējami rast motivāciju maksimālai darba piepūlei (šādi kritēriji, neapšaubāmi, eksistē brīvās uzņēmējdarbības apstākļos). Nav jēgas kritizēt birokrātu par to, ka viņš stingri ievēro stingros noteikumus un normas. Šādi noteikumi ir obligāti, ja vien nevēlamies, lai valsts vadība izslīdētu no augstāko valsts amatpersonu rokām un deģenerētos līdz varaskāru ierēdņu kundzībai. Šie likumi ir vienīgais līdzeklis, kā aizsargāt pilsoņus no despotiskas patvaļas.

Novērotājam „no malas” nav grūti apsūdzēt birokrātisko aparātu tā ekstravagancē. Tomēr cilvēks, kas ir atbildīgs par nevainojamu pakalpojumu sniegšanu, to redz no sava skatu punkta. Viņš nevēlas pārāk riskēt. Viņš vienkārši izvēlas būt par visu divkārt drošs.

Visas šīs nepilnības ir raksturīgas to pakalpojumu sniegšanā, kurus nav iespējams pārbaudīt ar naudas izteiksmē vērtējamiem peļņas un zaudējumu aprēķiniem. Mēs nekad neuzzinātu, ka šīs nepilnības eksistē, ja nespētu salīdzināt birokrātisko sistēmu ar brīvās uzņēmējdarbības sistēmu. Peļņas motīvs veido darbinieku produktivitāti kā apzinātu un dedzīgu vēlmi pēc maksimālas racionalizācijas. Tomēr šī sistēma bieži tiek kritizēta, un mēs tur neko nevaram darīt. Ir jāsamierinās ar faktu, ka policijas iecirkņa vai

nodokļu inkasācijas biroja darbībā nevar piemērot tādas pašas labi pārbaudītās metodes, kā uz peļņu tendēta uzņēmuma darbībā.

Visa šī problēma iegūst pilnīgi savādāku nozīmi, ja tiek pielietoti fanātiski mēģinājumi pārveidot visu ražošanas un izplatīšanas sistēmu par milzīgu biroju. Ļeņina ideāli, stādot valsts pastu kā sabiedrības ekonomiskās organizācijas paraugu un padarot katru cilvēku par mazu zobratu lielajā birokrātijas mehānismā²¹, mums viegli ļauj atmaskot birokrātijas metožu mazvērtību un nelietderību, ja tās salīdzina ar privāta uzņēmuma lietotajām metodēm. Šādas salīdzināšanas mērķis nav domāts, lai noniecinātu nodokļu inkasatoru, robežsargu un policistu darbu vai nopeltu viņu sasniegumus. Tas ir nepieciešams, lai atspoguļotu, kādos svarīgos aspektos tērauda ražotne atšķiras no vēstniecības vai kurpju ražotne no laulības reģistrācijas biroja, un, galu galā, kāpēc būtu kļūda maiznīcu pārveidot pēc pasta kantora parauga.

Tas, kas neobjektīvā terminoloģijā tiek saukts par pakalpojumu principa aizvietošanu ar peļņas principu rezultātā iznīcinātu vienīgo metodi racionālo aprēķinu veikšanai pirmās nepieciešamības preču ražošanā. Ja uzņēmējs gūst peļņu, tas nozīmē, ka viņš ir spējis veiksmīgi apmierināt patērētāju vajadzības. Tomēr, kas attiecas uz biroju efektivitātes noteikšanu, nav metodes un aprēķinu, ar kuru palīdzību to varētu izmērit.

Jebkurā sociālisma sistēmā tikai centrālajai ražošanas pārvaldei ir vara dot rīkojumus, bet pārējiem šie rīkojumi ir jāizpilda. Visiem cilvēkiem, izņemot ražošanas pārvaldes direktoru, ir jāpakļaujas instrukcijām, kodeksiem, noteikumiem un dažādiem priekšrakstiem, ko izstrādājusi vadošā institūcija. Protams, ka šajā milzīgajā stingrās disciplīnas sistēmā katram pilsonim ir tiesības ierosināt kādas izmaiņas. Tomēr iespēja, ka šādu ieteikumu pieņemtu vadošās autoritātes ir tikpat niecīga kā iespēja, ka kāda žurnālista raksts ar ieteikumu veikt labojumus kādā likumā tiktu ņemts vērā un likumdevēja iestādes to realizētu.

Vēsturē ir bijušas daudzas kustības, kas ar entuziasmu un fanātismu cīnījās par sociālo institūciju pārveidošanu. Cilvēki ir cīnījušies par savu reliģisko pārliecību, viņu civilizācijas

²¹ Ļeņins, *State and Revolution* (1917; New York, ed., 1935), p.44.

saglabāšanu, brīvību, pašnoteikšanās iespējām, verdzības un kundzības atcelšanu, godīgumu un taisnīgumu tiesu darbībā. Mūsdienās miljoniem cilvēku fascinē plāns, ka visu pasauli varētu pārveidot par milzīgu biroju, ikvienu cilvēku padarīt par birokrātu un pilnībā iznīdēt jebkādu privātu iniciatīvu. Nākotne tiek vizualizēta kā paradīze- visaptverošs birokrātiskais aparāts. Visvarenākā reforma, ko vēsture ir pieredzējusi- pirmā ideoloģiskā tendence, kuru ne tikai neierobežo cilvēce, bet atbalsta dažādu rasu, nāciju, reliģiju un civilizāciju pārstāvji- cenšas panākt vispārēju birokratizāciju. Pasta kantoris ir šis „Jaunās Jeruzālemes” izveidošanas modelis. Pasta kantora darbinieks ir nākotnes cilvēka prototips. Ir izliets daudz asiņu, lai šo ideālu realizētu.

Šajā grāmatā mēs neiztirzājam personas, bet gan sociālās organizācijas sistēmas. Mēs neapgalvojam, ka pasta kantora darbinieks ir sliktāks par kādu citu. Tas, kas ir jāsaprot, ir doma, ka birokrātiskas organizācijas paralizē individuālo iniciatīvu, turpretī kapitālisma sistēmā radošam indivīdam ir iespējas gūt panākumus. Birokrātija veicina stagnātismu un dziļi iesakņojušos metožu eksistenci un pielietojumu, turpretī kapitālisms veido progresu un attīstību. Kapitālisms ir progresīvs. Sociālisms tāds nav. Tas, kurš saka, ka boļševiki ir atdarinājuši dažādus amerikāņu izgudrojumus, šo apgalvojumu neapgāž. Tā darīja visi austrumu cilvēki. Tomēr ir muļķīgi no šī fakta secināt, ka visām civilizētām nācijām būtu jāpārmanto krievu sociālo organizāciju metodes.

Sociālisma atbalstītāji sevi dēvē par „progresīviem”, tomēr viņi iesaka sistēmu, kas ir raksturojama kā pilnīga likumu ievērošanas rutīna un pretošanās jebkādiem uzlabojumiem. Viņi sevi dēvē par liberāliem, tomēr viņu nolūki ir pretēji liberālisma idejām. Viņi sevi sauc par demokrātiem, tajā pašā laikā cenšoties panākt diktatūru. Viņi sevi dēvē par revolucionāriem, tomēr cenšas valdību padarīt visvarenu. Viņi apsola „Ēdenes dārzu” un dažādus labumus, tajā pašā brīdī cenšoties padarīt pasauli par vienu lielu pasta kantori. Katru cilvēku kā pakļautībā esošu darbinieku šajā milzīgajā birojā! Kas par valdzinošu utopiju! Kas par cēlu iemeslu, lai cīnītos!

Pret visu šo neprātīgo aģitāciju ir tikai viens ierocis- saprāts. Lai atturētu cilvēku no kļūšanas par upuri iedomātām fantāzijām un tukšiem lozungiem, viss, kas nepieciešams, ir veselais saprāts.

Ekonomikas likums – tiesiskuma un brīvības pamats

Autors: A.V. Lauriņš

Jautājums: Kas ir ekonomika?

Atbilde: Ekonomika ir mācība par cilvēku rīcību preču un pakalpojumu pirkšanas un pārdošanas jomā.

J: Kas ir likums?

A: Likums ir noteikums, noderīgs apraksts ar precīzu prognostisku nozīmi un vērtību.

J: Kas ir ekonomikas likums?

A: Ekonomikas likums attiecas uz cilvēku rīcību pakalpojumu pirkšanas un pārdošanas jomā.

J: Kāpēc mācīties ekonomikas likumus?

A: Ekonomikas likumi ir jāmācās, lai mēs labāk varētu saprast cilvēku rīcību saistībā ar preču un pakalpojumu apriti un lai spētu pielāgot savu rīcību notiekošajam – atbilstoši spēkā esošajiem noteikumiem.

J: Vai ekonomikas likums ir zinātnisks?

A: Jā, bet, ņemot vērā, ka tā ir saistīta ar cilvēku rīcību, tā nav fizikāla zinātne.

J: Kā ekonomikas likumi atšķiras no dabas jeb fizikālo zinātņu likumiem?

A: Tie ir pilnīgi vienādi tādā nozīmē, ka tos abus var definēt kā noderīgus aprakstus.

J: Kas, pēc Jūsu definīcijas, ir noderīgs apraksts?

A: Noderīgs tādā nozīmē, ka tam ir noteikta prognostiska nozīme un vērtība.

J: Vai ekonomikas likumu prognostiskā vērtība ir mazāka nekā fizikālo zinātņu likumiem?

A: Ekonomikas likumu prognostiskā vērtība ir gandrīz tik pat augsta kā jebkuras citas zinātnes likumiem.

J: Kāpēc tad ekonomika parasti netiek mācīta kā zinātne?

A: Tam ir divi iemesli. 1. Cilvēka rīcību nav iespējams definēt tik precīzi, kā tas iespējams, strādājot ar fiziskiem objektiem. 2. Ekonomikas diskurss ir sagrozīts un devalvēts politisku iemeslu dēļ.

J: Kādā veidā politiķi ir sagrozījuši ekonomiku?

A: Līdzīgi kā viduslaikos, kad reliģija tika izmantota, lai centrālo varu padarītu neaizskaramu, šodien ekonomika tiek izmantota, lai attaisnotu valsts iejaukšanos brīvajā tirgū. Teoriju par valdnieku tiesību dievišķumu mūsdienās aizstājusi valsts institūciju kā kopējā labuma vairotāju pašreklāma.

J: Kāpēc nav iespējams cilvēka rīcību definēt tik pat precīzi, cik tas iespējams, strādājot ar fiziskiem objektiem?

A: Tādā nozīmē, ka cilvēks kaut ko dara, viņa rīcība ir mērāma. Cilvēks, piemēram, var pirkt vai nepirkt, var piekrist vai nepiekrist konkrētai cenai, darījuma laikam vai vietai.

J: Vārdu sakot, kāda ir problēma?

A: Tādā aspektā, ka ekonomikas likumi nosaka personas darbības noteiktā laikā un vietā, problēmu nav. Problēma rodas tad, kad tiek veiktas darbības, lai paredzētu citu personu rīcību vai, lai mainītu šo personu veicamo darbību iepriekš noteikto laiku un vietu.

J: Kāpēc mērīšana uzskatāma par vērtību gradācijas problēmu?

A: Problēma ir saistīta ar vērtību skalas fiksēšanu. Piemēram, mēs zinām, ka 2008.gada 1. janvārī Džons Ņujorkā par glāzi kolas samaksāja divus dolārus. Bet tas tikai nozīmē, ka Džonam glāze kolas tieši tajā laikā un vietā bija vērtīgāka par diviem dolāriem viņa makā.

J: Vai tas nozīmē, ka visi ekonomikas vērtējumi ir subjektīvi?

A: Jā. Mēs varam fiksēt faktu par cenu, kas samaksāta konkrētā tirgū par konkrētu produktu. Bet mēs nevaram noteikt, kādu vērtību atsevišķa persona (vēl jo mazāk personu grupa) piešķirs, piemēram, glāzei kolas. Atgriežoties pie piemēra par kolas iegādi 2008. gada 1. janvārī Ņujorkā, mēs tikai varam secināt, ka Džonam glāze kolas tajā vietā tobrīd bija vērtīgāka par diviem dolāriem naudā. Mēs varam vienīgi salīdzināt vērtības: kola vispirms un divi dolāri pēc tam.

J: Vai tas neparāda, ka ekonomikas likumu studēšanai nav lielas nozīmes?

A: Nē. Katrai zinātnei ir savi ierobežojumi. Tas nebūtu gudri no Jūsu puses, ja Jūs, piemēram, skaidrotu elektroenerģiju vai valsts monopola koncentrācijas ekonomiskos efektus, balstoties uz gravitācijas likumiem.

J: Kas ir nepieciešams, lai postulētu vai atklātu ekonomikas likumus vai noderīgos aprakstus, kuriem ir prognostiska vērtība attiecībā uz pakalpojumu un produktu apmaiņu?

A: Nepieciešams saprast, ka katra indivīda rīcība ir izvēles rezultāts un ka šī izvēle notikusi starp vairākām savstarpēji konkurējošiem subjektīviem alternatīviem vērtējumiem. Taču pastāv ļoti svarīgs ierobežojums. Tā kā nav iespējams precīzi definēt subjektīvās vērtības apmēru un noteikt atšķirības starp vairākām šīm vērtībām, tad nav arī iespējams precīzi operēt ar to vērtību statistiskajiem parametriem, kas attiecas uz konkrēto aktivitāti.

J: Kāpēc ekonomisti naudas piedāvājumu, biznesa ciklu, procentu likmju, IKP u.c. noteikšanai un prognozēšanai izmanto statistiskos datus?

A: Ekonomisti lielākoties strādā kādas konkrētas grupas vai centrālas varas institūcijas interesēs – lai attaisnotu tās iejaukšanos brīvā tirgus procesos. Šīm grupām nepieciešams radīt ilūziju par to, ka minētā iejaukšanās ir attaisnota un nepieciešama, un statistika kalpo šo mērķu sasniegšanai. Tā ir lielisks līdzeklis politiskām manipulācijām. Šeit gan jānorāda, ka statistikas dati nav īpaši labi izmantojami procesu izskaidrošanai vai prognozēm, jo visas vērtības ir individuāla subjektīvā sprieduma produkts, ko pēc tā būtības

nevar izmērīt un definēt. Kā jau minēju, tos iespējams tikai sarindot noteiktā vērtīguma secībā.

J: Ja ekonomika patiešām ir politisku manipulāciju instruments, tad varbūt man nav vērts izšķiest savu laiku tās studēšanai?

A: Katra zinātne var tikt izmantota ļaunprātīgi. Ekonomika nav vienīgā, ar kuras palīdzību notiek politiskas manipulācijas. Vēl viens piemērs ir globālā sasilšana. Tas, ka dažas personas globālo sasilšanu izmanto savu politisko mērķu sasniegšanai, nepavisam nenozīmē, ka mums būtu jāatsakās no visas meteoroloģijas kā zinātnes.

J: Kā lai es zinu patiesību? Kā lai atpazīstu, kad man tiek sniegta maldinoša ekonomiska informācija?

A: Nekas nevar vienlaicīgi eksistēt un neeksistēt. Ja reiz visas vērtības ir subjektīvas, apgalvojumi, ka vērtības ir atkarīgas no ieguldītā darba, kapitāla vai materiālajiem līdzekļiem, ir nepatiesi. Ja ir taisnība, ka subjektīvās vērtības nevar izteikt precīzos skaitļos, bet gan tikai sarindot pēc svarīguma, tad visa matemātiskā plānošana ir neuzticama pēc definīcijas un, visdrīzāk, ir melīga. Tomēr, ja prognozējot tiek ņemts vērā, ka tirgus dalībnieku individuālie vērtējumi ir subjektīvi, tad ir pamats uzskatīt, ka analīzei ir kāda vērtība. Tas gan nenozīmē, ka paredzējums piepildīsies, bet vienīgi to, ka tam ir ticams pamats.

J: Es gribu iemācīties ekonomiku. Es gribu iemācīties noderīgus aprakstus, kam ir prognostiska vērtība saistībā ar preču un pakalpojumu apmaiņu. Es gribu iemācīties pielietot ekonomikas likumus, lai varētu prognozēt un vadīt cilvēku rīcību, tā vairojot savu ekonomisko labklājību. Es gribu kļūt bagāts. Ko man darīt?

A: Iesākumā runāsim tikai par ekonomikas likumiem. Bagātības iegūšanai nepieciešams nopietns darbs, ko veicot jāapvieno plašs zināšanu un prasmju spektrs, tostarp arī personības īpatnības un ētiskie aspekti.

J: Vai vēlāk Jūs apskatīsiet arī šos paplašinātos aspektus, kas palīdzētu man kļūt bagātam?

A: Jā, bet vienīgi tad, ja Jūs veiksmīgi izturēsiet ētikas pārbaudes.

J: Ētikas pārbaudes? Es nesaprotu.

A: Jūs sapratīsiet, bet vēlāk.

J: Labi, es pagaidīšu. Sāksim ar ekonomikas likumiem. Ar ko sāksim?

A: Cilvēkam, kurš darbojas pārdošanas jomā, sākums ir dažādu alternatīvu subjektīvs novērtējums. Par to, ka iesākums meklējams tieši šeit, liecina gan vērojumi «no malas», gan arī procesu introspekcijas. Ja vēlaties par to padiskutēt, tad, lūdzu.

J: Ko mēs saucam par alternatīvu subjektīvajiem novērtējumiem?

A: Tā ir vērtību salīdzinošā rinda. Pirmais priekšnoteikums – visas vērtības ir subjektīvas. Otrais – cilvēki vispirms dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām. Kā liecina mūsu pieredze, piemēram, trīs alternatīvas vienmēr tiks sarindotas noteiktā secībā.

J: Bet cilvēki nepārtraukti kļūdās un «iegrīž» paši sev. Kā Jūs varat būt pārliecināti, vai viņi ir pareizi sarindojuši savas vērtības?

A: Skatoties pēc paveiktās darbības objektīvajiem kritērijiem. Lūk, piemērs. Cilvēkam, kuram kabatā ir pusotrs dolārs, tiek piedāvāta kola, apelsīnu sula un kafija, kas katra maksā pusotru dolāru. Viņš nopērk kolu – tas pierāda, ka starp šīm trim alternatīvām, viņš novērtēja kolu kā pirmo. Nav svarīgi, ka pēc minūtes viņš nožēlo savu lēmumu un vēlas, kaut būtu nopircis kafiju. Subjektīvie novērtējumi mainās katru sekundi un neprasa nekādu loģisku pamatojumu vai kāda akceptu. Vienīgais šo vērtību apzināšanas veids ir katra indivīda darbību fiksēšana. Tas tad arī ir objektīvi novērtējams kritērijs.

J: Kas ir trešais ekonomikas likums?

A: Tas, ka vienīgais veids, kā mēs varam noteikt kādas lietas vietu uz indivīda vērtību skalas, ir, fiksēt, ko persona pērk vai pārdod konkrētā laikā un vietā. Jāņem vērā, ka šī vērtību skalas informācija būs nepilnīga, jo neviens šajā skalā fiksētais objekts netiek pirkt vai

pārdots visur un vienmēr, respektīvi, nav datu salīdzinājumu veikšanai.

J: Vai Jūs varat definēt pirmos trīs likumus?

A: Jā.

1. Visas vērtības ir subjektīvas.
2. Cilvēki dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām.
3. Jebkura cilvēka vērtību skalas noteikšana ir atkarīga no mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas apjoma attiecībā uz cilvēka pirkšanas vai pārdošanas aktivitātēm.

J: Kādā ziņā ekonomika ir zinātne?

A: Ekonomika kļūst par zinātne, ja tās pētīšanai mēs izmantojam zinātniskas metodes. Ekonomikas studiju procesā veiktie secinājumi būs pamatoti un patiesi, ja mēs pētījumu sāksim, vadoties no patiesām premisām un procesā korekti izmantosim loģikas likumus.

J: Vai ekonomikā var tikt izmantoti kontrolēti eksperimenti?

A: Kontrolēti eksperimenti ir problemātiski, jo problemātiska ir vērtību noteikšana un definēšana. Tiktāl, cik ekonomikas zinātne ir balstīta uz acīmredzamu cilvēku aktivitāšu novērtēšanu un neiet tālāk par aktivitāšu sarindošanu pēc kārtas, tā ir tikpat zinātniska kā jebkura eksaktā zinātne.

J: Kāpēc ekonomisti savās prognozēs pieļauj tik daudz kļūdu?

A: Ikvienai zinātnei ir savas robežas. Lielākā kļūda ir ekonomikas likumu paplašināšana ārpus tās robežām. Atceraties: katra vērtība ir subjektīva; precīzi mērījumi ir neiespējami; vērtības ir atšķirīgas katram cilvēkam, un tās nepārtraukti mainās.

J: 1975. gadā profesors Pols A. Samuelsons savas tolaik visplašāk koledžās izmantotās ekonomikas mācību grāmatas priekšvārdā rakstīja, ka PSRS centrālās plānošanas sistēmas rezultātā PSRS IKP pārsniegs ASV iekšzemes kopproduktu vēl pirms 20. gadsimta beigām. Samuelsona kungs saņēma Nobela prēmiju ekonomikā. Kāpēc šis Nobela prēmijas laureāts tik ļoti kļūdījās?

A: Vispirms, es gribētu labot izplatīto kļūdu: Nobela prēmija ekonomikā netiek pasniegta, Nobels kungs savā testamentā šādu prēmiju neparedzēja. Prēmiju ekonomikā piešķir Zviedrijas parlamenta komiteja, apvienībā ar Nobels kunga testamentā valdi, kas savukārt ir dibināta par zviedru nodokļu maksātāju naudu, nevis par līdzekļiem, kas būtu paredzēti Nobels kunga testamentā. Tā saucas: «Sverige Riksbank» prēmija ekonomikas zinātnēs Alfrēda Nobels piemiņai. To dibināja un kontrolē politiķi, kuri tiecas ietekmēt sabiedrisko domu, patvaļīgi «pieslēdzot» sevi prestižajai Nobela prēmijai. Politiķi ļaunprātīgi izmanto šīs balvas augsto statusu, lai attaisnotu savas savtīgās ekonomiskās darbības. Samuelsons kungam «Nobela» prēmija tika piešķirta tikai tapēc, ka viņš kalpoja to personu interesēm, kuras kontrolēja šīs prēmijas pasniegšanas procesu. Samuelsons kungs sevi dēvēja par «jaunlaiku» ekonomistu... ekonomistu apvienības «Democratic New Deal» labējā spārna pārstāvi.

Skatīt:

http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1970/samuelson-bio.html.

J: Tātad, Jūs man sakāt, ka es nevaru balstīties un ticēt vispāratzītu autoritāšu atzinumiem?

A: Nevarat. Vēl vairāk, es apgalvoju, ka institūcijas, kuras izvirza ekonomikas nozares autoritātes, ir politiski korumpētas.

J: Vai Jūs varat man to pierādīt ar minētajiem trijiem ekonomikas pamatlikumiem?

A: Es centīšos.

J: Lūdzu, turpiniet.

A: Labi. Sāksim ar pirmo loģikas vai matemātikas principu: Objekts vienlaicīgi nevar gan eksistēt, gan neeksistēt. Vai nu centrāli plānotā sociālistiskā ekonomika (PSRS) ir pārāka un tā rezultātā ir lielāks IKP, vai nu tā nav pārāka, kā rezultātā IKP ir mazāks, nekā brīvā tirgus sistēmā (ASV). (Runa ir par IKP laikposmā no 1975. līdz 2000. gadam).

J: Vai šim argumentam ir divas puses?

A: Jā. Samuelsons apgalvoja, ka sociālisma centrālās plānošanas modelis ir labāks par dezorganizēto brīvo tirgu. Savukārt profesors Ludvigs fon Mises un Murejs Rozbards turpināja apgalvot, ka sociālistiskais centrālās plānošanas modelis ir nolemts neveiksmei.

Skatīt: www.mises.org. Sociālistiskie plānotāji nevarēja veikt racionālus aprēķinus, jo:

1. Visas vērtības ir subjektīvas.
2. Cilvēki dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām.
3. Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.

J: Līdz šim Jūs runājat trīs ekonomikas pamatlikumu kontekstā. Vai tagad Jūs postulēsiet ceturto ekonomikas pamatlikumu likumu, jeb arī izmantosiet vienu no iepriekšminētajiem?

A: Tagad es mēģināšu izvērst trešo ekonomikas pamatlikumu, to skaidrot un pielietot.

J: Atgādiniet man, kāds bija trešais likums?

A: Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.

J: Vai ir kādi papildus fakti, kas būtu jānoskaidro, pirms mēs turpinām?

A: Jā. Brīvā tirgus cenas raida pietiekami patiesus signālus, uz kuriem biznesa cilvēki var paļauties, pieņemot lēmumus, kādas preces un pakalpojumus, kur un cik lielā daudzumā piedāvāt. Mises un Rozbards apgalvoja, ka «dezorganizētais» brīvā tirgus cenu noteikšanas mehānisms ir svarīgākais faktors, ap kuru var tikt organizēta racionālu lēmumu pieņemšana, jo tas ir vienīgais veids, kā vērtības var tikt izteiktas lietojamās informācijas vienībās. Bez informācijas par cenu izmaiņām tirgū sociālistiskais centrālais plānotājs nevar pieņemt nevienu racionālu lēmumu attiecībā uz to, kādas preces un pakalpojumus, kad, kur un kādā apjomā piedāvāt.

J: Ko tas pierāda?

A: Notikumam no 1975. līdz 2000. gadam pierādīja, ka Samuelsons kļūdījās, bet Misem un Rozbardam bija taisnība.

J: Ko Jūs ar to domājat?

A: Tas, ka PSRS ekonomiski nepārspēja ASV, ir neapstrīdams fakts. Tas daļēji notika tapēc, ka sociālistiskās centrālās plānošanas speciālisti nespēja pieņemt racionālus ekonomiskus lēmumus. Viņiem pietrūka ticamas informācijas par vērtībām, un tiktāl šis jautājums faktiski nav diskutējams. Dokumenti par PSRS kļūdām ekonomiskajos aprēķinos ir pieejami ikvienam interesentam.

J: Es piekrītu, ka nevienam nevar būt nopietnu pretargumentu teiktajam. Bet ko tas nozīmē ekonomikas zinātnei?

A: PSRS ekonomiskā sabrukuma vēsture, centrālās plānošanas rezultāti Kubā un Ziemeļkorejā, kā arī visas ekonomikas vēstures pieraksti apstiprina nosacījumu, ka vienīgais praktiskais veids, kā iegūt noderīgu informāciju par preču un pakalpojumu vērtību, ir fiksēt, pierakstīt cenu, par kādu tos pērk un pārdod brīvajā tirgū.

Tātad, trešo pamatlikumu, kurš skan: «Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā», mēs varam papildināt ar sekojošo – ja mēs gribam, lai informācija būtu savlaicīga un precīza (noderīga), tad tai ir jābūt brīvi pieejamai, un tā nedrīkst būt piespiedu darba rezultāts (tai jābūt brīvā tirgus produktam). Ja tā ir iegūta ar draudu palīdzību vai, pielietojot vardarbību, tā visdrīzāk būs nekorekta un nebūs savlaicīga. Brīvi pieejama informācija un iesaistīto dalībnieku signāli par cenu izmaiņām sastopami tikai brīvajā tirgū.

J: Labi. Paskatīsimies, vai es to pareizi saprotu. Nacionālās ekonomikas aspektā, miljoniem ekonomiskās aprites dalībnieku absolūti brīvprātīgi sniedz informāciju par savām ekonomiskajām aktivitātēm un cenu izmaiņām. Bez šīs precīzās informācijas par vērtībām ir neiespējami izdarīt jebkādu racionālu lēmumu par to, kad, kur, ko un kādā apjomā piedāvāt. Man šķiet pašsaprotami, ka, nezinot ražošanas izmaksas, kā arī nezinot, cik vērts būs gatavais

produkts, tu nevarētu zināt, vai ar savām aktivitātēm tu vērtību esi pievienojis, vai atņēmis. Tāpat pats par sevi saprotams man šķiet arī tas, ka vērtības pievienošana ir racionāla, bet vērtības atņemšana ir neracionāla. Respektīvi, ja mērķis ir vairot ekonomisko labklājību, nepieciešams apzināt ikviena veicamā projekta vērtību. Projektus nav iespējams racionāli plānot, ja jūsu rīcībā nav korektas informācijas par preču un pakalpojumu vērtību. Vai kāda racionāla cilvēciska būtne varētu tam iebilst?

A: Samuelsons apgalvo pretējo.

J: Kā Jūs izskaidrotu Samuelsona kļūdu?

A: Ar Jūsu atļauju es turpināšu detalizētāk papētīt politiķu graužošo ietekmi uz dialogu par ekonomiku.

J: Lūdzu, turpiniet.

A: Institūcijas, kas izvirza un uztur autoritātes ekonomikas nozarē, ir politiski korumpētas.

J: Kā Jūs to pierādīsiet?

A: Pastāv divi iespējami un savstarpēji papildinoši Samuelsons skaidrojumi:

1. Viņš nebija pietiekoši gudrs, lai saskatītu patiesību;

2. Viņš bija pietiekoši gudrs, lai saskatītu patiesību, bet izvēlējās publiskot melus.

J: Uz ko Jūs tēmējat?

A: Jūs pats apgalvojāt: «...Man šķiet pašsaprotami, ka, nezinot ražošanas izmaksas, kā arī nezinot, cik vērts būs gatavais produkts, tu nevarētu zināt, vai ar savām aktivitātēm tu vērtību esi pievienojis, vai atņēmis. Tāpat pats par sevi saprotams man šķiet arī tas, ka vērtības pievienošana ir racionāla, bet vērtības atņemšana ir neracionāla. Respektīvi, ja mērķis ir vairot ekonomisko labklājību, nepieciešams apzināt ikviena veicamā projekta vērtību. Projektus nav iespējams racionāli plānot, ja jūsu rīcībā nav korektas informācijas par preču un pakalpojumu vērtību. Vai kāda racionāla cilvēciska būtne varētu tam iebilst?»

J: Es domāju, ka saprotu, kurp Jūs virzāties. Vai Jūs sakāt, ka esmu formulējis galveno domu?

A: Man šķiet, ka Jūs esat atzinis domu, ko ikviens normāls cilvēks saprot – brīvais tirgus ir atslēga zināšanām par to, kas ir preču un pakalpojumu vērtība, kura savukārt ir racionālas plānošanas stūrakmens. Padomju Savienībā racionāla ekonomiska plānošana neeksistēja, tādēļ tā nepārspēja ASV. Līdz ar to, pastāv divas iespējas: Samuelsons nebija pietiekami gudrs, lai saskatītu patiesību, vai arī viņš kalpoja kādai politiskai grupai kā propagandists.

J: Vai bija kāds, kurš vispār mēģināja apšaubīt Samuelsons kompetenci?

A: Es izslēdzu iespēju, ka Samuelsons varētu būt muļķis. Sociālisms bija nolemts neveiksmei jau kopš tā pirmsākumiem. Tas saturēja pašiznīcinošus iedīgļus. Samuelsons ir intelektuālis. Kā jau minēju iepriekš, zviedru birokrāti Samuelsons «Nobela» prēmiju ekonomikā piešķīra ne tāpēc, ka viņš teica patiesību, bet tāpēc, ka viņš meloja, kalpojot sociālistu funkcionāriem un viņu «maizes tēviem». Es neapgalvoju, ka pastāvēja kāda sazvērestība ar mērķi izplatīt melus. Drīzāk, birokrāti, valstsvīri un padomnieki, kuri kontrolē prēmijas piešķiršanu, skatās spoguļi un viņiem patīk tas, ko viņi redz. Viņi gluži vienkārši nespēj atzīt nevienu, kurš nostājas pret viņu sociālistiskajiem uzskatiem. Samuelsons tika politiski kontrolēts vai arī spēcīgi motivēts izplatīt melīgu propagandu, strādāt varas nevis patiesības interesēs. Samuelsons sevi publiski postulēja kā ekonomistu, kurš pārstāv «Democratic New Deal». Vai jūs varat iztēloties matemātiķi vai biologu, kurš sevi nodēvētu par «Democratic New Deal» matemātiķi vai biologu?

J: Kam vēl nedrīkst ticēt?

A: Neticiet nevienam, kurš ir valdības birokrātu, politiķu vai viņu padomnieku ietekmē, nevienam, kurš varētu būt ieinteresēts melot. Nevar ticēt nevienam, kurš ir diskreditējis sevi, pieņemot no minētajiem darboņiem naudu vai atzinību. Uzticību nepelna neviens, kurš atrodas valdības dienestā un/vai saņem atalgojumu no valdošajām aprindām. Respektīvi, lielākā daļa valdības finansētajās strādājošās augstskolās profesūras nav uzticības cienīgi. Arī

vairākums privāto universitāšu saņem valdības naudu dažādām mācību programmām un līdz ar to nav uzskatāmas par drošiem informācijas avotiem. Tāpat arī daudzi privātie fondi atrodas kolektīvistu, centrālo plānotāju, vienotās pasaules valdības fabiāņu sociālistu ietekmē.

J: Jūs zīmējat ļoti drūmu bildi. Vai tiešām viss ir tik slikti?

A: Nē, ir vēl daudz ļaunāk.

J: Kapēc tā?

A: Tas ir atkarīgs no stimula. Ikreiz, kad izskan piedāvājums iejaukties brīvajā tirgū, atrodas nelielas grupas, kuras var no šiem piedāvājumiem daudz iegūt un tāpēc ir gatavas iztērēt daudz laika un enerģijas, tiecoties pēc, piemēram, subsīdijām cukurbiešu audzēšanai. Pretī šīm mazajām grupām, kuras subsīdiju veidā var iegūt, teiksim, 10000 eiro, atrodas visa pārējā sabiedrība, kas cukurbiešu audzētāju aktivitāšu rezultātā var zaudēt tikai 10 centus dienā. Sabiedrībai šis salīdzinoši minimālais zaudējums nav pietiekošs stimuls, lai uzsāktu pretdarbību. Tāpēc neviens nevēlas tērēt savu laiku un enerģiju, lai oponētu «cukurbiešu speciālistiem».

J: Ir taču cilvēki, kuri to saprot. Kāpēc viņi nepretojas šai tendencei?

A: Vairums cilvēku, kas saprot ekonomiku ir pārāk aizņemti pelnot naudu privātajā sektorā. Tie, kuri nesaprot, bieži vien dodas strādāt valsts vai akadēmiskajā sektorā. Nav iemesla gaidīt, ka personas, kuras atkarīgas no valdības žēlastības, publicētu rakstus, kas aicina samazināt valdības līdzekļus un pazemināt autoritāti. Savukārt privātā sektora biznesmeņiem neviens nemaksā par brīvā tirgus aizstāvēšanu. Viņi gūst ienākumus no ražošanas izmaksu un pārdošanas cenu starpības. Pie esošajiem nosacījumiem biznesmenis no piedāvājuma un pieprasījuma starpības pelnīs gan daļēji sociālistiskā sistēmā, gan brīvajā tirgū.

J: Kuram tad brīvais tirgus ir īpaši simpātisks?

A: Brīvais tirgus neizdala kādu īpašu kategoriju, bet gan atbalsta visus vienādā mērā. Ekonomikas pamatlikumi attiecas vienādi gan

uz pilnīgu brīvo tirgu, gan uz daļēji brīvo tirgu. Tiesa, katrā situācijā ir savi specifiski nosacījumi, un likums to apstiprina.

J: Man šķiet, Jūs grasāties postulēt ceturto likumu, kurš nosaka, ka tikai brīvais tirgus piedāvā praktisku, korektu un savlaicīgu informāciju par preču un pakalpojumu vērtību.

A: Tas sāk izklausīties pēc vērtības definēšanas. Es negribu iesaistīties polemikā. Varbūt mēs varam palikt pie tā, kas ir objektīvi pierādīts – brīvā tirgus sistēma nodrošina visnoderīgāko praktisko informāciju par preču un pakalpojumu cenām, lai tirgus dalībnieki varētu savlaicīgi izdarīt racionālus lēmumus. Tas ir iekļauts trešajā pamatlikumā: «Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.». Ja mēs saprotam, ka uz informāciju varētu paļauties tikai tad, kad tā ir iegūta brīvi, tad mēs varam arī secināt, ka vienīgo uzticības vērtu informāciju mums piedāvā brīvais tirgus.

J: Es esmu apmulsis, varbūt Jūs varētu apkopot teikto.

A: Jā, protams. Tātad:

1. Visas vērtības ir subjektīvas.
2. Cilvēki dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām.
3. Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.

Lielākā daļa ar ekonomiku saistīto publikāciju ir politiska un apzināti maldinoša propaganda, tostarp arī Nobela prēmija ekonomikā. Tās piešķiršanas process ir korumpēts un kompromitējošs. Šī korupcija izplatās gandrīz visos respektablos uzņēmumos, iestādēs, arī universitātēs un fondos. Atšķirt patiesību no politiskās propagandas iespējams, liekot lietā trīs ekonomikas pamatlikumus. Pierādījumi liecina, ka brīvā tirgus cenu sistēma ir vitāli svarīga ražošanas racionālai organizēšanai tāpēc, ka tā ir vienīgais veids, kā iegūt noderīgu informāciju par preču un pakalpojumu vērtību. Tā tas ir tāpēc, ka visas vērtības ir subjektīvas. Ja kāds Jums saka, ka vērtība ir atkarīga no investīcijām vai darbaspēka un kapitāla, tā ir kļūda. Turklāt,

ikviens, kurš operē ar statistiskajiem rādītājiem, lai pierādītu, ka šī vai cita politika regulē ekonomiskās aktivitātes, lai uzlabotu ekonomiku kopumā, mēģina Jūs maldināt.

J: Uz ko īsti es varu paļauties ?

A: Jums vajadzētu paļauties uz sevi. Vai Jūs saprotat trīs ekonomikas pamatprincipus? Vai Jūs tiem piekrītat?

J: Manuprāt, pienācis laiks jautājumiem.

A: Labi. Pagaidām pie tā arī paliksim. Kāds ir Jūsu nākamais jautājums?

J: Vai Jūs varat man palīdzēt saprast, kur iegūt patiesu informāciju, lai varētu attīstīt savu ekonomikas izpratni?

A: Sāciet ar vakardienas ziņu lasīšanu.

J: Kapēc?

A: Jūs varēsiet vakardienas prognozes salīdzināt ar to, kas patiesībā noticis. Tā jūs sapratīsiet, kurš teica taisnību un kurš nē.

J: Norādiet, lūdzu, piemēru...

A: Labprāt. Samuelsona prognoze, ka PSRS laika posmā no 1975. līdz 2000. gadam pārspēs ASV ekonomiski, ir pretstatā Mises un Rozbarda prognozei par PSRS ekonomikas sabrukumu.

J: Ļoti labs arguments. Skaidri redzams, ka «Nobela» prēmijas laureāts pamatīgi kļūdījās. Pastāstiet man par abiem ekonomistiem, kuru prognozes piepildījās. Kā viņi to paveica?

A: Viņi saprata un pielietoja trīs fundamentālos ekonomikas principus:

1. Visas vērtības ir subjektīvas.
2. Cilvēki dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām.
3. Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.

Viņi abi bija Austrijas ekonomikas skolas pārstāvji un proponēja brīvo tirgu. Viņi nespēja nonākt prestižos akadēmiskos posteņos, kādā atradās Samuelsons.

J: Vai tiešām Jūs apgalvojat, ka eksistē godājami iestāžu amatvīri, tostarp arī «Nobela» laureāti, kas patiesībā ir tikai politiski propogandisti?

A: Šobrīd visiem jau ir skaidri redzams, ka marksisma/ļeņinisma padomju ekonomisti patiesībā nebija nekas vairāk kā politiskās propagandas dzinējspēks, kuru funkcija bija sankcionēt komunistu partijas politiskās varas monopolu. Reliģiju viduslaikos izmantoja ļoti līdzīgā veidā – lai sankcionētu centrālo autoritāti. Mūsdienās ekonomikas propoganda tiek izmantota, lai sankcionētu valsts iejaukšanos brīvajā tirgū. Krustnešu teorija tiek aizvietota ar valsts runām par labklājības veicināšanu. Pieverot acis uz patiesību, mēs neko neiegūstam, bet daudz zaudējam. Ja Jūs vēlaties apgūt ekonomikas likumus, jāskatās patiesībai acīs. Lai apgūtu patiesību, vispirms nāksies aizmirst iepriekš iemācītos melus. «Aizmiršanas» process ir nepatīkams, bet katrā ziņā atmaksāsies.

J: Labi. Triju ekonomikas pamatprincipu nozīme man ir skaidra, bet kāpēc Jūs veltījāt tik daudz laika diskusijai par politisko propagandu?

A: Patiesības zināšana ir vienlīdz svarīga ar prasmī atpazīt melus. Jums būs lielas priekšrocības, ja Jūs spēsiet atpazīt melus situācijā, kad visi apkārtējie darbosies, vadoties pēc nepatiesiem datiem. Tas var radīt ļoti interesantas situācijas, kuras Jūs varat izmantot savā labā un gūt peļņu. Zināt, ka tu tiec maldināts ir ļoti būtiski. Tā kā lielākā daļa ar ekonomiku saistīto publikāciju ir propaganda, ir īpaši svarīgi atpazīt tās melīgumu. Viena kļūdaina premisa var izraisīt veselu virkni kļūdu. Tādēļ uzskatu par nepieciešamu atkārtoti uzvērt: lielākā daļa rakstu par ekonomiku ir nepatiesība.

J: Kāda politiskā sistēma ir atbilstošākā ekonomikas izaugsmei?

A: Tā, kura atļauj un veicina brīvo tirgu.

J: Kapēc tā?

noziedzība un kriminālie grupējumi, tas noteikti traucēs normālai brīvā tirgus darbībai. Kriminālie grupējumi iejauksies un tirgus dalībnieki nevarēs brīvi pirkt un pārdot.

J: Tātad, limitēta valdības iejaukšanās brīvā tirgus procesos, reizēm var dot pozitīvu rezultātu?

A: Nē. Liekot bandītus cietumos, valdības aģenti izgaismo brīvo tirgu graužošo procesu sakni, nevis jaucas pašā tirgū. Likuma vara vairo brīvprātīgu sabiedrības mijiedarbību un vienotību. Brīvais tirgus nevar pastāvēt bez ļoti veselīgas cieņas pret likumu. Tas, ka šie ir relatīvi jēdzieni, nepadara tos mazāk svarīgus. Jebkāda iejaukšanās brīvajā tirgū samazina ekonomisko labklājību, savukārt visi brīvā tirgus uzlabojumi to vairo. Valdībai ir skaidri definēta loma brīvā tirgus aizsardzībā un, lai aizsargātu, ne vienmēr ir nepieciešams iejaukties....

J: Kā, lai mēs zinām, kad aizsargāšana pārvēršas par iejaukšanos?

A: Jautājumam jābūt formulētam precīzi: vai attiecīgās darbības vairo, vai ierobežo ekonomisko brīvību? Tāpat jābūt skaidram, kurš iegūst labumu un kurš zaudē; vai tas notiek īsā, vai ilgā laika posmā? Kopumā ņemot, valdība iejaucas brīvajā tirgū aizliedzot vai subsidējot, un tas notiek mazas, saliedētas grupas interesēs – par sliktu visiem pārējiem.

J: Kāpēc cilvēki pieļauj to, kas ir kaitīgs visiem?

A: Brīvais tirgus darbojas uz kopumu, neizceļot atsevišķu indivīdu. Mēs iepriekš apspriedām iejaukšanās problēmu. Maza, spēcīga un labi saliedēta grupa, kas tiecas iegūt lielas subsīdijas, ieguldīs daudz lielākas pūles savu mērķu sasniegšanai, nekā visi pārējie, kuri šīs grupas darbību dēļ cietīs nenozīmīgus zaudējumus.

J: Vai tas ir vienīgais iemesls?

A: Nē. Otrs svarīgs iemesls ir izglītības, zināšanu trūkums. Valdības pārstāvji, kuri jaucas brīvajā tirgū, nereti cilvēkus māna ar nepatiesiem argumentiem, liekot noticēt, ka kādas apšaubāmas darbības rezultātā ienākumi atsvērs izdevumus. Šāda maldināšana galvenokārt nostrādā tāpēc, ka cilvēkiem piemīt tendence skatīt

procesus un peļņu īstermiņā, nepievēršot vērību tam, kādi var būt šo darbību patiesie rezultāti ilgtermiņā – kurš patiesībā būs ieguvis, bet kurš – zaudējis.

J: Vai varat minēt kādu piemēru?

A: ES cukurbiešu audzētāji īstermiņā saņem subsīdijas par cukurbiešu audzēšanu. Ja viņi tiktu piespiesti atrast nišu, caur kuru iekļauties brīvajā tirgū, tirgus sistēma brīvprātīgi dotu viņiem iespēju ilgtermiņā nopelnīt vairāk nekā šie cilvēki saņem subsīdiju veidā. Sabiedrība noteikti liktu šiem audzētājiem meklēt savu nišu tirgū, jo subsīdijas rada zaudējumus sabiedrībai kopumā, bez tam, subsīdijās izdalītajai naudai vēl jāpierēķina tēriņi par to apkalpošanu – nodokļi, dokumentācijas formēšana utt.. Galu galā šīs subsīdijas paceļ cenu visiem pārējiem brīvajā tirgū piedāvātajiem produktiem, jo izmaksas kaut kā ir jāsedz. Subsīdijas ir kā akmens kaklā visiem biznesa cilvēkiem, kuriem jāpiesaista savi līdzekļi, lai segtu subsidēšanas sistēmas radītos kritumus.

J: Viss sāk palikt pārāk sarežģīti. Vai Jūs varat visu mazliet vienkāršot?

A: ES cukurbiešu audzētāji, politiķi, politiķu padotie un viņu apmaksātie propogandisti apgalvo, ka cukurbiešu industrija ES ir jāaizsargā. Viņi norāda, ka industrijas saglabāšana ES iekšienē dos ES valstīm nodokļu ieņēmumus, kā arī palīdzēs risināt iedzīvotāju nodarbinātības problēmu. Viņi klauvē pie mūsu labās gribas un patriotisma: «Ļaujiet mums palīdzēt mūsu mazāk veiksmīgajiem vietējiem audzētājiem, ļaujiet mums palīdzēt, aizsargāt viņus no negodīgas konkurences, no lētā darbaspēka, kas nāk no ārvalstīm.» Bet ir lieta, uz kuru viņi nenorāda: Bezmaksas pusdienas netiek pasniegtas. Katrai valdības programmai ir sava cena. Valdība neko neražo. Tā tikai patērē. Par visu, ko tā patērē, valdība maksā ar nodokļu naudu, izdarot aizņēmumus, palielinot naudas daudzumu valstī. Valdība, lai izmaksātu subsīdijas, vai nu paceļ nodokļus, vai aizņemas naudu, vai arī gluži vienkārši sāk drukāt banknotes. Naudas iekasēšana uz brīdi apstājas, kad ir savākti kārtējie nodokļi. Inflācija jeb naudas drukāšana apzog visus tos, kuru aktivitātes balstās uz konkrētās naudas vienības spēku tirgū. Respektīvi,

inflācijas procenti var tikt uzskatīti par piesegtu papildus nodokļa iekasēšanas veidu. Vārdu sakot, jebkura peļņa, ko gūst cukurbiešu audzētāji ir nekas vairāk kā citu samaksātie nodokļi. Vēl jāpieskaita administrēšanas izmaksas, ko veido maksa par nodokļu ievākšanu, maksa par subsīdiju programmas administrēšanu, maksa par subsīdiju izsniegšanu. Tie ir papildus tēriņi, kas jāsedz pārējai sabiedrībai. Ja cena par cukuru tiek paaugstināta, lai segtu minētās izmaksas, tad visi, ieskaitot konfekšu ražotājus nokļūst zaudētāju lomā. Viņiem ir mazāk iespēju konkurēt ar citiem konfekšu ražotājiem ārpus ES, jo ārpusē cukura cenas ir zemākas. Šāda brīvā tirgus cenu sistēmas destabilizācija rada maldinošus signālus un tirgus dalībniekiem apslēpj patieso situāciju un cenu līknes. Tirgus ir traucēts, patiesās vajadzības paliek bez ievēribas, jo subsīdiju radītās slodzes rezultātā resursi tiek novirzīti uz cukurbiešu ražošanu. Papildus tas paaugstina politisko spēku darbības virs ražošanas. Šī situācija paceļ politiskus un tirgotājus pāri ražotājiem.

J: Es pieņemu to, ka brīvā tirgus cenu mehānisms ir vitāls racionālu lēmumu pieņemšanai un, ka brīvais tirgus produkcijas īpašumtiesību kontekstā ir nepieciešams, lai saglabātu aprēķināmu un motivētu menedžmentu. Tas, ko Jūs demonstrējat, ir trīs ekonomikas pamatlikumu pielietošanas piemērs, saistīts ar mūsu iepriekš pārrunāto PSRS ekonomikas sabrukšanu. Es Jūsu spriedumos neatrodu nekādas nepilnības, kā arī nevaru apšaubīt Jūsu premisas. Kā secinājumu, es varu teikt, ka Jūsu zinātne darbojas. Tomēr mani apgrūtina Jūsu tendence uz moralizēšanu. Jūs apgalvojat, ka mākslīga inflācija ir apslēpts nodoklis. Vai tas nav tikai Jūsu subjektīvs spriedums bez zinātniska pamata?

A: Nē. Tas ir precīzs apraksts. Cilvēki, kuriem pieder nauda, maksā ar zaudējumiem un zaudē pirktspēju, kas tiek novirzīta uz jauntaisīto naudu. Tā kā lielākā daļa sabiedrības godīgi maksā, un valdība līdz ar to var laist aprītē jaunieviesto naudu, būs korekti inflāciju saukt par nodokli. Maldinoši ir tas, ka neviens valdības pārstāvis nekad šo mehānismu neizskaidro, bet liek to balsošanā un šādā veidā nodrošinās ar iepriekšējās naudas turētāju piekrišanu, ka viņiem tiek atņemta pirktspēja.

J: Man šķiet, ka te kaut kur ir ļoti nopietns morāls iemesls. Krāpšana, blēdība ir netaisnība. Vai naudas devalvēšana nav tas pats, kas zādzība ?

A: Es Jūsu sniegtajam raksturojumam neiebildīšu. Brīvais tirgus nevar pastāvēt bez tiesiskas varas un otrādi.

J: Pirmo reizi dzirdu šādu traktējumu. Jūs to pats izdomājāt?

A: Man šķiet, ka es izsaku objektīvu patiesību.

J: Ļaujiet formulēt... Brīvais tirgus nevar pastāvēt bez likuma varas, jo bez tās cilvēki var tikt maldināti vai pat piespiesti rīkoties pretēji savām interesēm. Vai esmu sapratis pareizi?

A: Jā.

J: Labi, par Jūsu tēzes otro daļu: kāpēc likuma vara nav iespējama bez brīvā tirgus?

A: Diskusiju es sākšu ar jautājumu. Nosauciet man valsti, kurā darbojas likuma vara, bet nepastāv brīvais tirgus?

J: Tā mēs nekur netiksim. Norunāsim tā - es jautāju, Jūs atbildat. Labi?

A: Norunāts, kāds ir Jūsu nākamais jautājums?

J: Vai patlaban eksistē, vai varbūt agrāk pastāvējusi kāda valsts, kurā darbojas civilizēta likuma vara, bet nepastāv brīva ekonomika?

A: Relatīvi runājot, nē - ja Jūs ar civilizētu likuma varu domājat cieņu pret līgumiem, to, ka vienošanās notiek brīvprātīgi un cilvēki ir tiesīgi dzīvot mierā, neklūstot par valsts institūciju patvaļas subjektiem. To nosaka brīvā tirgus definīcija. Brīvajā tirgū visi tā dalībnieki ir brīvi. Savukārt džungļu likumā valda princips - jo stiprāks, jo brīvāks.

J: Pieņemsim, ka trīs bagāti biznesmeņi izveido trīs atsevišķas politiskas partijas un caur tām kopīgi kontrolē valdību. Tālāk, pieņemsim, ka viņi izdod likumus, kas dod viņiem priekšrocības attiecībā pret visiem pārējiem. Pēc tam šos likumus apstiprina parlaments, paraksta prezidents un realizē tiesu sistēma. Vai tagad

šie likumi ir spēkā saskaņā ar tiesiskas valsts jēdzienu, jo tapuši ieviesti atbilstoši attiecīgās valsts satversmei?

A: Likuma vara ir kas vairāk par formālu valsts likumdošanas ievērošanu. Jūs ilustrējāt piemēru, kad politiskā sistēma un likumdošana tiek izmantota, lai atņemtu naudu iedzīvotājiem un nodotu to minēto trīs biznesmeņu rīcībā.

J: Bet, ja valdība ir demokrātiski ievēlēta un seko vairākuma pieņemtajiem likumiem, vai tas nav atbilstoši tiesiskas valsts jēdzienam?

A: Demokrātija var tikt skaidrota ar piemēru, kurā divi vilki un viena aita balso par to, kuru ēdīs pusdienās. Ekonomiskajai politikai piemērojama šī pati analogija. Abu vilku vairākums nobalsos par nodokļiem, kas attiecas tikai uz aitu un atvieglojumiem, kas attiecas tikai uz viņiem pašiem. Šī balsošana pilnīgi noteikti būs demokrātiska un atbilstoša attiecīgās valsts satversmei, bet – tai būs likumīgs spēks? Kurā brīdī aita drīkst pretoties uz viņu vērstajai agresijai un aizsargāt sevi un savu īpašumu? Atbilde uz jūsu jautājumu ir sekojoša: viss atkarīgs no tā, kā Jūs definējat likuma varu un, vai likuma varu leģitimizē cilvēki, jeb augtākas būtnes. Tā var būt, ka sabiedrība regulē valdību, bet valdībai, lai tā būtu leģitīma, nākas aizsargāt sabiedrības locekļus un viņu īpašumus no pašas valdības locekļiem. Ja valdība šos nosacījumus neievēro, tā pārstāj būt leģitīma.

J: Vai te nav runa par morāli?

A: Jā, par morāli.

J: Kāpēc tad mēs par to diskutējam? Kāda saistība morālei ar ekonomiku?

A: Mēs daudz laika esam veltījuši pārrunām par to, kā politika sagroza diskusijas par ekonomikas tēmām. Ja lielākā daļa ekonomisku apskatu patiesībā ir politiska propaganda, un Jūs to saprotat, tad Jums pilnīgi noteikti ir priekšrocība attiecībā pret tiem cilvēkiem, kuri pieņem politisko propagandu un tai tic. Jūsu spēja saskatīt melus ir svarīga. Jūsu izpratne par to, kāpēc cilvēki mēdz izplatīt melus, ir vēl svarīgāka. Vidē, kur aptuveni 97 procenti visas

publicētās ekonomiska rakstura informācijas ir politiska propaganda, ir ļoti būtiski atcerēties, kāpēc tas tā ir. Pretējā gadījumā propaganda jūs pārmāks, un jūs aizmirsīsiet, ka tie ir meli. Rezultātā Jūs sāksiet darīt visādas muļķīgas lietas – balstīt savas darbības uz meliem, pieņemot tos par patiesību. Vārdu sakot, ir vitāli svarīgi saglabāt skaidru galvu un izprast morālos nosacījumus, kāpēc cilvēki patiesības vietā izplata melus.

J: Labi. Bet kāpēc cilvēki ekonomikas lauciņā dod priekšroku melīgas informācijas izplatīšanai?

A: Runājot par morāles aspektu, problēma ir tā, ka pārāk daudzi cilvēki ir gatavi zagt, kad vien rodas tāda iespēja. Sevišķi spēcīgi tas novērojams tur, kur cilvēki netic, ka tiks pieķerti un saņems sodu. Pētījumi liecina, ka 80% sabiedrības locekļu zags, kad vien radīsies tāda izdevība, jo viņi ir pārliecināti, ka netiks pieķerti vai viegli izvairīsies no atbildības.

J: Kur Jūs atradāt šos datus?

A: Ir veikti vairāki pētījumi. Katra kompānija, kurai pieder veikals, restorāns vai bārs, saskaras ar zagšanas problēmu. Pētījumi liecina, ka šajā 80% blokā pārstāvētas visas sabiedrības grupas neatkarīgi no vecuma, izglītības, dzimuma un etniskās piederības.

J: Vai minētie trīs biznesmeņi, kuri kontrolē valdību un padara sevi bagātus uz visu citu rēķina, arī pieskaitāmi šiem 80%?

A: Kāda ir atšķirība starp biznesmeņiem un piemēru par diviem vilkiem un vienu aitu? Lielākā daļa cilvēku uzreiz saprot, ka situācijā, kad divi vilki nobalso par vienas aitas apēšanu, kaut kas nav kārtībā ar morāli. Vai apēst aitu ir amorālāk nekā ar balsošanas palīdzību pievākt viņas īpašumu? Vai būs ievēroti morāles principi, ja kanibālu vairākums nobalsos un ieliks Jūs katlā, lai izvāritu sev garšīgas pusdienas? Vai iespējama situācija, kad ar balsojuma palīdzību bez Jūsu piekrišanas tiek atņemta daļa vai viss Jūsu īpašums? Vai valdība var saskaņā ar morāli izdarīt ko vairāk nekā var atļauties viens cilvēks?

J: Bet piemērs par trim biznesmeņiem ir atšķirīgs. Viņi tika likumīgi ievēlēti. Viņiem bija balsotāju piekrišana.

A: Tagad Jūs esat atdūries pret iemeslu, kāpēc 97% no tā, kas rakstīts par ekonomiku, ir meli.

J: Kādā veidā tas saistīts ar morāli?

A: Trīs biznesmeņi/politiķi netiktu ievēlēti, ja būtu godīgi izstāstījuši vēlētajiem: ja viņi tiks ievēlēti, tad izdos likumus, kuru rezultātā viņi iegūs priekšrocības, bet vēlētaji nokļūs neizdevīgā stāvoklī. Viņiem vajadzēja melot. Viņiem bija jāmelo par ekonomiskiem jautājumiem, lai apmānītu aitu. Piemēram: cukurbiešu audzētāju subsidēšana veicina mūsu ekonomiku. Patiesībā ar subsidijām tiek panākti īstermiņa ienākumi cukurbiešu audzētājiem, pārējiem tie rada zaudējumus. Daļa apgrozītās naudas bez šaubām nonāk trīs biznesmeņu/politiķu kabatās. Atklāti izstāstot par saviem plāniem, viņi zaudētu vēlētaļu uzticību, tāpēc vēlētajiem tika melots. Lai panāktu vienošanos ir nepieciešama vismaz divu pušu apzināta piekrišana. Ja viena puse nepiekrīt, vienošanās nav notikusi.

J: Kā tad viņi varētu iegūt vēlētaļu piekrišanu morāli korektā manierē?

A: Godīgi atklājot, ko viņi darīs un kādas būs sekas.

J: Vai Jūs varētu izteikties detalizētāk?

A: Jā. Mēs vēlamies izmantot varas instrumentus, lai izdotu un administrētu likumus tāpat kā vēlamies atbalstīt sevi un savus sponsorus, kuri finansē mūsu ievēlēšanu. Jums būtu jāsaprot – ja Jūs dodat mums šo varu, mēs rūpēsimies par sevi, palielinot tēriņus visiem pārējiem. Vēl vairāk – mēs atbalstīsim jaukšanos brīvajā tirgū, lai varētu nopirkt visu, kas nepieciešams mūsu varas stiprināšanai.

J: Vai tiešām varētu tikt ievēlēta partija ar šādu vēlēšanu platformu?

A: Jā, ja ir pietiekami daudz vēlētaļu ar zemu morāli un kas notic, ka viņi iegūs vairāk no valdības iejaukšanās brīvajā tirgū.

J: Man tam ir grūti noticēt. Vai Jūs varētu dot kādu piemēru?

A: Es Jums došu divus piemērus: kanibālu ciltis Āfrikā un Krievijas federācija. Ir daudz vēsturisku un aktuālu piemēru, kur ekonomiskās sistēmas veidošana nav virzīta uz labklājības vairošanu.

J: Man nav skaidra Jūsu morālā doma. Vai Jūs varat izdarīt kopsavilkumu?

A: Ekonomiskā propoganda ir krāpšana, lai iegūtu sabiedrības atbalstu sistēmai, kas dod peļņu tiem, kam ir politiskā vara, atņemot līdzekļus pārējiem. Upuru lomā bieži nonāk cilvēki, kuri cer uz ātru peļņu, apejot nodokļus. Tas nozīmē, ka vadītājiem un viņu sekotājiem ir pazemināti morāles standarti – tāpēc viņi atbalsta sistēmu, kas jaucas brīvajā tirgū. Visa veida meli par ekonomiku tiek izplatīti, lai noslēptu to, kas notiek patiesībā: zagšanu.

J: Tātad, Jūsu secinājumi?

A: Patiesa brīvā tirgus ekonomika nevar eksistēt bez augstiem morāliem standartiem, ko skaidri nosaka likumu vara. Tas, kurš nosaka šos standartus, ir ārpus šīs diskusijas tēmas. Tiesiskas valsts jēdzienu formulējis organizējošs intelekts vai radītājs, kurš ir augstāks par vidusmēra cilvēciskām būtībām, kam svarīga pašapliecināšanās un citi sīkumi. Cilvēki, kas strīdas ar ētiku, arī sliecas atbalstīt iejaukšanos brīvajā tirgū.

J: Kā tas attiecas uz trim ekonomikas pamatlikumiem?

A: Ja kāda aktivitāte ir panākta ar spaidiem vai viltu, tās rezultāti nav ticami un tos nevar izmantot racionālu lēmumu pieņemšanai. Līdz ar to krītas dzīves standarti.

Tas attiecas uz trešo likumu. Minētais aspekts ir svarīgs bremsējošs faktors tirgus dalībniekiem.

J: Kāda ir saistība ar morāli?

A: Es jau centos izskaidrot, kāpēc morālie iemesli ir būtiski. Zemi morālie standarti izskaidro, kāpēc ir tik daudz nepatiesību ekonomisko jautājumu diskusijās. Ja Jūs nesaprotat, ka tas tā ir, tad varbūt Jūs esat aizmirsis, ka vairāk nekā 97% rakstītā par ekonomiku ir politiska propaganda. Iesācējam to ir grūti saprast, tomēr šis ir

ārkārtīgi svarīgs moments. Ir nepieciešams, lai Jūs godīgi paskatītos uz sevi spogulī un objektīvi novērtētu savu morālo līmeni. Jūs nevarat pielietot ekonomikas likumu pareizi, savam labumam, ja Jūs turpināt rīkoties zemā morālā līmenī; ja Jūs pats esat korumpēts, piemēram, lietojiet politiskās varas mehānismu, lai piepildītu savas kabatas. Es atkārtosos, ja Jūs varat atšķirt patiesību no politiskās propogandas un ja atcerieties, kas ir nepatiess, tad Jums būs priekšrocība pār visiem tiem, kas rīkojas, ticot meliem. Tādā veidā Jūs varat pielietot ekonomikas likumus Jūsu personīgajam materiālajam labumam. Atbilstība morāles normām ir vitāli svarīga Jūsu personīgajiem ekonomiskajiem panākumiem.

J: Jūs sakāt, ka spēšu saskatīt patiesību tikai tad, ja man pašam ir augsti morāli standarti?

A: Jā.

J: Vai arī tas ir ekonomikas likums?

A: Nē. Mēs esam novirzījušies no ekonomikas likumiem uz veidiem, kā iegūt peļņu ar to palīdzību. Pareiza ekonomikas likumu pielietošana reālās investīcijās un biznesa situācijās ir saistīta ar plašu problēmu spektru.

J: Agrāk Jūs man teicāt, ka iemācīsiet pielietot ekonomikas likumus, lai iegūtu finansiālas priekšrocības, bet tikai, ja es nokārtošu morālo testu. Vai es esmu to nokārtojis?

A: Nē. Šis tests nav abstrakcija. To jāiziet reālā cilvēku pasaulē. Nozīme nav tam, ko es saku, bet tam ko Jūs darāt saistībā ar šo jautājumu.

J: Es neticu, ka lielas naudas pelnīšanai man nepieciešami augsti morālie standarti. Atcerēsimies piemēru ar trīs biznesmeņiem, kuri dibina trīs politiskās partijas un izdod likumus, kas ir labvēlīgi viņu ekonomiskajām interesēm. Viņi varēja kļūt ļoti bagāti bez augstiem morāliem standartiem. Viņiem ir ļoti zemi morālie standarti, bet tomēr viņi ir kļuvuši ļoti bagāti.

A: Jums ir taisnība viņi ir kļuvuši ļoti bagāti, bet Jūs kļūdaties uzskatot viņus par biznesmeņiem. Viņi nepelna naudu pamatojoties

uz ekonomikas principiem. Viņi taisa naudu ar zagšanu. Mēs runājam par to, kā pielietot ekonomikas likumus bagātības iegūšanai. Ja Jūs vēlaties mācīties likumus, kā kļūt bagātam ar zādzību palīdzību, es Jums iesaku sākt lasīt grāmatu «Kara māksla», ko uzrakstījis Sun Tzu un Makiaveli sarakstīto darbu «Valdnieks».

J: Vai Jūs apgalvojat, ka mans morālais līmenis ir par zemu, lai es varētu izmantot ekonomikas likumus bagātības iegūšanai?

A: Nē. Es norādu uz to, ka ir divi dažādi veidi, kā kļūt bagātam un tiem abiem ir dažādi likumi, ko pielietot.

J: Nevienš nav svēts. Vai es varu izvēlēties vidusceļu?

A: Iespējams mēs visi to darām. Nav izslēgts, ka ik reizi, nolaižoties zem morāles principiem, mūsu spēja saskatīt patiesību samazinās. Iespējams, ka zaudējumi ko ciešam, nespējot saskatīt patiesību, ir lielāki nekā zaudējumi, ko mēs piedzīvojam, apzināti melojot. Iespējams mēs tikai nodaram sev pāri mēģinot iesaistīties varā vai krāpšanā. Iespējams, kaut kur ir radītājs, kuram mums būs jādod atskaite?

J: Iespējams, ka man vairāk ir nepieciešama morālā mācība nekā izglītība ekonomikas jautājumos?

A: Ja Jūs gribat būt veiksmīgs, Jums ir nepieciešami abi. Tas arī ir attiecināms uz ekonomikas jautājumiem kopumā. Brīvais tirgus nevar pastāvēt bez likumīgas varas, savukārt likumīga vara nevar pastāvēt bez brīvā tirgus. Morāles jautājumi likumīgas varas kontekstā ir neizbēgami. Ekonomikas studijas ir saistītas ar to, ko cilvēki dara pērkot un pārdodot preces un pakalpojumus, savukārt morāles normas regulē cilvēku uzvedību preču un pakalpojumu pirkšanas un pārdošanas procesā.

J: Jūs apgalvojat, ka bez augstiem morāliem standartiem es nevaru veiksmīgi izmantot ekonomikas likumus, lai kļūtu bagāts?

A: Nē. Es saku, ka tas būs daudz grūtāk.

J: Kā tas attiecas uz ekonomikas likumu, ko jūs izteicāt ar trīs pamatprincipiem?

1. Visas vērtības ir subjektīvas.
2. Cilvēki dod priekšroku pašu noteiktajām vērtībām.
3. Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.

A: Katrs no šiem principiem ir patiesība tāpat kā 97% lietu, kas skar diskusiju par ekonomiku, ir nepatiesība. Nonākot pie jebkāda secinājuma attiecībā uz ekonomikas jautājumiem, Jums ir jāizstrādā loģiska premisu konstrukcija, lai iegūtu derīgus secinājumus. Lai secinājumi būtu ne tikai derīgi, bet arī patiesi, patiesām jābūt arī premisām. Ja Jūs dzīvojat melos, tad Jūsu prāts var apmānīt Jūs pašu un likt Jums domāt, ka meli ir patiesība. Tas savukārt novedīs pie kļūdas. Augsti personiskie morālie standarti palīdzēs jums saredzēt, cik patiesas vai melīgas ir pārējo cilvēku darbības. Zemi morālie standarti un patiesība nesader kopā. Cik grūti Jums būs ieraudzīt patiesību pielietojot visus trīs likumus problēmas risinājumam, kad 97% no tā, ko Jums saka, ir meli?

J: Kāda ir matemātiskā iespējamība?

A: 0.00000081, ja mums ir 3% iespēja trīs reizes.

J: Šķiet, ka man praktiski nav iespēju nonākt pie pareizā secinājuma ekonomikas jautājumu kontekstā, ja vien man nav augstu morālu standartu. Vai to Jūs man sakāt?

A: Jums ir diezgan mazas izredzes bez tiem.

J: Cik svarīgs ir godīgums, lai sasniegtu finansiālu un biznesa veiksmi?

A: Esmu pārliecināts, ka panākumiem biznesā vissvarīgākais ir godīgums, godīgums un vēlreiz godīgums. Ja pats būsiēt godīgs, tad varēsiet arī vienmēr veikt godīgu/objektīvu analīzi. Godīga cilvēka reputācija nodrošinās Jūs ar kontraktu pieplūdumu no cilvēkiem, kas vēlēšies sadarboties ar Jums.

J: Vai mēs vēl joprojām diskutējam par ekonomikas likumiem?

A: No mūsu diskusijas Jums vajadzētu būt skaidram, ka visi trīs ekonomikas pamatlikumi attiecas uz jebkuras cilvēcīgas būtnes

subjektīvo stāvokli. Kā arī godīguma jautājumi. Godīguma trūkums traucē gludai ekonomikas likumu darbībai, jo tas traucē cilvēka mieram un harmonijai.

J: Vai Jūs piedāvājat vēl kādu ekonomikas likumu?

A: Sauksim to par pirmo pielietojamo ekonomikas likumu.

J: Kāds ir pirmais pielietojamais ekonomikas likums?

A: Cilvēka godīgums veicina mieru un harmoniju ikvienā situācijā un tādējādi sekmē pareizu ekonomikas likumu pielietojumu. Negodīgums iznīcina harmoniju un tādējādi padara pareizu ekonomikas likumu pielietojumu daudz grūtāku.

J: Vai tas ir universāls likums?

A: Es nesaprotu jūsu jautājumu...

J: Kur vai kad tas nav pielietojams?

A: Jo attīstītāks darba sadalījums, jo plašāk tas ir pielietojams. Iespējams, ka primitīvā ciltī efektīvāk ir būt labam medniekam: tam, kurš vilina un nogalina medījumu. Jo attīstītāka ekonomika, jo lielāks darba sadalījums; cilvēkiem vairāk nākas paļauties uz citiem – ka viņi godīgi pildīs savus solījumus.

J: Tātad godīgums ir svarīgs ekonomiskai integrācijai, ja tā risinās attīstītas ekonomiskās sistēmas apstākļos?

A: Jā. Tas ir nozīmīgs tiesiskas valsts izpratnē. Pretējais varētu būt nepieciešams karā.

J: Vai Jūs varat to savienot ar ekonomikas likumu?

A: Godīgums ir vitāli svarīgs varas likumīgumam, savukārt varas likumīgums ir vitāli svarīgs veiksmīgai ekonomikai. Bez likumīgas varas mums nebūtu pieejama noderīga informācija par preču un pakalpojumu cenām, un mēs nespētu racionāli plānot. Tā kā godīgums ir vitāli svarīgs racionālai plānošanai, bet racionālā plānošana savukārt ir vitāla veiksmīgai ekonomikai, no tā izriet, ka godīgums ir vitāli svarīgs veiksmīgai ekonomikai.

J: Vai godīgums ir svarīgs, piesaistot ekonomikas likumus nopietnākām operācijām – gan sabiedrības, gan individuālā līmenī?

A: Jā. Viss tas ir iekļauts trešajā likumā: «Katra cilvēka vērtību skalas gradāciju nosaka mūsu rīcībā esošās objektīvās informācijas daudzums, kas attiecas uz cilvēka aktivitātēm pirkšanā/pārdošanā.»

J: Pāriesim pie nākošā jautājuma.

A: Labi.

J: Kas izraisa inflāciju?

A: Inflāciju izraisa naudas daudzuma palielināšana.

J: Es domāju, ka inflācija ir cenu pieaugums. Vai tas nav tā?

A: Tradicionālā inflācijas definīcija: naudas daudzuma palielināšana izraisa cenu pieaugumu.

J: Vai cena var kristies tai pašā laikā, kad pieaug naudas daudzums?

A: Jā, ja naudas daudzuma pieaugums ir zemāks nekā preču un pakalpojumu ražošanas pieaugums.

J: Kad tad būs cenu pazeminājums?

A: Ja nebūtu naudas vienību pieauguma un būtu 2% pieaugums ražošanā, tad cenas kristos par apmēram 2%.

J: Vai deflācija – tas ir slikti?

A: Tas ir atkarīgs no personīgās finansiālās pozīcijas. Iepriekšējā piemērā, kurā naudas vienības palika konstantas un bija 2% liels produktivitātes pieaugums, 2% cenu samazinājums darbosies uz visu sabiedrību. Aizņēmējiem varēja būt 2% lielākas grūtības nomaksāt parādus, jo reālā naudas vērtība pieauga par 2%. Savukārt tie, kas sabiedrībā gaidīja 2% cenu kritumu, respektīvi, 2% deflāciju, šim faktam vajadzētu pāriet kredītmaksā un tādējādi interese par kredītiem būtu zemāka nekā pie 2% inflācijas rādītāja.

J: Es esmu ieinteresēts vairāk apgūt tos ekonomikas likumus, kas varētu tikt izmantoti manas ekonomiskās labklājības uzlabošanai.

Mani īpaši neinteresē inflācijas līmeņa aprēķināšana. Lūdzu, iemāciet man vēl kādus pielietojamus ekonomikas likumus. Varbūt Jūs uzskatāt, ka es neesmu gatavs tos apgūt?

A: Teorētiskas struktūras, pozicionēšana pareizās attiecībās var izrādīties noderīgs analītisks instruments. Jums jāsaprot, ar ko Jums ir darīšana, pirms izlemt, ko ar to iesākt.

J: Labs apgalvojums! Kas man būtu jāapgūst?

A: Attiecībā uz inflāciju Jums ir jāsaprot, kas to neizraisa.

J: Kapēc tas ir svarīgi?

A: Jo 97% no tā, kas ir rakstīts attiecībā uz inflāciju ir apzināti mēģinājumi Jūs apmuļķot.

J: Kas tad neizraisa inflāciju?

A: Nekas, izņemot naudas vienību vairošanu. Inflāciju neizraisa: naftas cenu pieaugums, intereses, darbaspēks. To neizraisa algas-cenu spirāle.

J: Ja tas tā ir, kapēc ir tik daudz runāts un rakstīts par algas-cenu spirāli u.tml.?

A: Lai novērstu Jūsu uzmanību no zagšanas, ko piekopi politiski spēcīgi spēki.

J: Zog? Ko un no kā?

A: Zog pirkšanas spēju no eksistējošās naudas eksistējošiem īpašniekiem.

J: Vai Jūs varētu paskaidrot lūdzu? Es nesaprotu, kā tas notiek ?

A: Jūsu saprašana nevienam nav vajadzīga. Ja visi saprastu, zagļiem nebūtu iespējams aizlaisties ar laupījumu. Teiksim, uz salas ir 100 cilvēku un visi viņi kaut ko ražo, lieto, bet pārpalikumu tirgo citiem. Pieņemsim, ka apmaiņas darījuma starpnieks ir ASV dolārs un, ka kopējie naudas krājumi ir vidēji \$100 000 vai \$1000 uz personu. Tagad pieņemsim, ka viens no šiem simts salas iedzīvotājiem sadrukāja vēl \$100 000 un izmantoja tos, lai nopirktu preces un pakalpojumus no pārējiem 99 saliniekiem. Visi saprastu, ka šis

viltojums bija zādzība. Tagad iedomājies ekonomiku, kurā ir iesaistīti 300 miljoni cilvēku, un valdību vai privāto centrālo banku, kas ar politisko spēku atbalstu naudas vienību skaita palielina par 3% gadā un tā paplašina kredītportfeli caur centrālās bankas sistēmu. Vai tā ir zādzība? Lielāka vai mazākā mērā?

J: Vai Jūs to attiecināt uz ASV?

A: Jā.

J: Vai Jūs vedināt uz to, ka ASV faktiski kontrolē centralizēta privāta banka?

A: Tas ir fakts, ka Federālo Rezervju Sistēma pieder lielajām komerciālajām bankām ASV.

J: Kā ASV Federālās Rezerves samazināja dolāra vērtību?

A: Kredīts ir nauda. Viņi burtiski sadrukāja naudu vai izveidoja mākslīgus kredītus ar grāmatvedības ierakstiem no plika gaisa. Šī sistēma ir radīta, lai to būtu grūti saprast, lai sabiedrība (patiesie naudas uzkrājumu turētāji) neiebilstu pret šo pirktspējas zagšanu. Gandrīz viss par šo sistēmu ir meli – sākot ar vārdu «Federāla», kas rada maldinoši iespaidu, ka tā ir valsts institūcija. Tā nav. Tā ir privāta iestāde, privāti kontrolēta un tā tiek izmantota, lai padarītu īpašniekus bagātākus. Tas ir privāts kartelis ar mērķi nest peļņu tā biedriem.

J: Es esmu šokā. Kā kaut kas tāds varēja notikt?

A: Centrālās bankas Anglijā un Francijā bija privātas līdz Otrā Pasaules Kara beigām. Kareļa vai monopola spēks ir iemesls tam, ka nācijas naudu vēsturiski visi centās iegūt, tās dēļ cīnījās, visas politiskās privilēģijas atstājot otrajā vietā. Federālās rezerves ir trešā reize, kad ASV parādās centralizēta privāta banka. Pirmo un otro reizi šo institūciju slēdza prezidenti Džefersons un Džeksons. Jums nevajadzētu būt šokētam. Lielākā daļa rakstītā par ekonomiku ir paredzēts, lai aizsargātu politiski ietekmīgo grupu intereses. Tā nav taisnība. Informācija izplatīta, lai maldinātu. Ja Jūs vēl joprojām esat šokēts, tad jūs vēl līdz galam neizprotat mūsu iepriekšējās sarunas.

J: Kā tas saskan ar ekonomikas likumu?

A: Mēs runājām par to, ka godīgums ir nozīmīgs, lai attīstītu ekonomisko labklājību, jo ir nepieciešamība pēc noderīgas informācijas attiecībā uz vērtību ierobežojumiem, kā paskaidrots trešajā ekonomikas likumā. Jūs varētu atcerēties, ka to, ko mēs varam zināt par kādas personas vērtību skalu, nosaka tas, ko mēs zinām par šīs personas darījumiem – pirkšanu un pārdošanu. Te mums ir daudz sarežģītāks iemesls, jo sistēma ir izveidota tā, lai slēptu pirtkspējas, zādzības no eksistējošās naudas turētājiem, to dara cilvēki, kas manipulē ar sistēmu, lai gūtu personīgu labumu.

Nauda ir jebkura darījuma vērtības viena puse. Kā, lai mēs zinām īsto vērtību jebkam, ja ar naudas vērtību notiek nepārtrauktas manipulācijas? Kā atbildi šim jautājumam es piedāvāju ekonomikas likumu. Jebkura ekonomikas likuma pielietojumā ir svarīgi noteikt jebkuras premisas patiesumu, kas tika pielietota, lai nonāktu pie pareiza secinājuma. Turklāt, zinot to, ka lielākā daļa rakstītā ir siki un apzinīgi pārdomāts plāns, lai mūs maldinātu, ir ļoti svarīgi zināt informācijas devēja motivāciju. Tāpēc ekonomikas likuma praktiskā pielietojumā ir ļoti svarīgi zināt motivācijas iemeslu jebkuram, kurš to sniedz, lai Jūs varētu precīzi noteikt, cik lielā mērā uz šo informāciju var paļauties.

J: Vai ir kādi fakti, kurus mums vēl nepieciešams zināt papildus jau zināmajam – tam, ko cilvēki pērk un pārdod?

A: Cena, par kādu cilvēki pērk vai pārdod, ir objektīvs standarts tikai tad, ja eksistē uzticams etalons. Kad nauda ir piesaistīta objektam, kuram pašam par sevi ir sava vērtība piemēram: zeltam vai sudrabam, tā ir bāze. Kad tā ir piesaistīta parādam, tad tas ir solījums bez sasaistes ar priekšmetu, kam pašam par sevi ir sava vērtība un tā bez jebkādas bāzes, izņemot valsts politisko spēku, ar to uzspiežot kopējus legālus likumus.

J: Jūs sakāt, ka, ja nav ar zeltu nodrošināta valūta, tad uz valūtas vienībām izteiktu informāciju nevar paļauties?

A: Jā.

J: Kā tas skar Jūsu pirmo ekonomikas likumu: praktiskā ekonomikas likuma pielietojumā ir ļoti svarīgi zināt jebkura informācijas devēja motivāciju, lai jūs varētu pareizi noteikt to, cik uzticama ir šī informācija?

A: Iespējams būs noderīgi uzdot šādu jautājumu: cik uzticama ir nauda, kura ir izteikta papīra banknotēs un kāda ir to cilvēku motivācija, kuri ir uzspieduši papīra banknošu režīmu, lai aizstātu valūtas zelta nodrošinājumu? Tā kā katra darījuma viena vērtību puse ir izteikta valūtas terminos, šis jautājums ir ļoti nozīmīgs tam, kurš studē ekonomiku...

J: Es nesaskatu Jūsu teiktajā jēgu. Vidusmēra cilvēks vispār nerēķinās ar šo jautājumu. Viņš vienkārši izmanto to naudu, kura ir aprītē. Lūdzu, paskaidrojiet.

A: Zināmā mērā Jums ir taisnība. Vidusmēra cilvēks nerēķinās ar šo jautājumu, bet tikai tāpēc, ka viņš ir pieradināts pie tā, ka pret viņu tiek pielietots spēks un krāpšana – lai piespiestu izmantot papīra naudu.

J: Kāds spēks un krāpšana?

A: Papīra valūtas vēl joprojām tiek pieņemtas tirgū, jo vienā brīdī tās bija piesaistītas zelta standartiem. Modernās banku sistēmas aizsākumi meklējami pie Venēcijas zeltkaļiem, kuri darbojās ap 1500 gadu. Tirgotāji nodeva savu zeltu glabāšanā pie zeltkaļa, un zeltkalis deva tirgotājiem papīra kvīti par šo zeltu. Tādā veidā tirgotājiem nebija jānorēķinās ar reālu zeltu, ko nebija ērti transportēt. Drīzumā zeltkaļi sāka izdot vairāk kvīšu nekā viņiem bija zelta, un tas kļuva par frakcionālo rezervju banku sistēmas pirmsākumiem. Krāpšana bija tas, ka zeltkaļi izdeva vairāk kvīšu nekā viņiem bija zelta. Viņi tā varēja rīkoties, jo tikai daži no viņu klientiem prasīja zelta piegādi vienlaicīgi. Reālu spēku šī sistēma ieguva brīdī, kad valdība izdeva likumu, kas lika kreditoriem pieņemt papīru zelta vietā.

J: Man ir lielas grūtības izsekot jēgai. Lūdzu, izskaidrojiet šīs nianšes vienkāršākos terminos.

A: Es centīšos to izdarīt ar vēl vienu vēsturisku piemēru: 1066. gads. Tas bija gads, kad Viljams Iekarotājs ar savu armiju no

Ziemeļfrancijas ieradās Anglijā un pārņēma varu. Normānis pasludināja sevi par karali. Viņš pārņēma kontroli pār visām zemēm un pieprasīja nodevas no anglosakšiem un ķeltiem. Ja nodeva netika maksāta militārajam normāņu pārstāvim, tad vietējie iedzīvotāji tika ļoti smagi sodīti. Tie bija laiki, kad nodevas tika nodēvētas par nodokļiem un militārie pārstāvji tika aizvietoti ar birokrātiem, sauktiem par nodokļu vācējiem. Ja jūs būtu lasījis «Magna Carta», kas definē angļu cilvēka tiesības, attiecībā uz augstmaņiem pret karali, Jūs atrastu sekojošo: Dievs radīja zemi. Jēzus Kristus ir vienīgais Dieva dēls. Pāvests ir Jēzus Kristus pārstāvis uz zemes. Pāvests piešķīra Angliju Anglijas karalim apmaiņā pret samaksu un lojalitāti. Karalis piešķīra Anglijas daļas augstmaņiem apmaiņā pret samaksu un lojalitāti. Tāpēc zemniekiem, kas dzīvoja uz augstmaņu zemes bijā jāmaksā nodokļi, jo viņi tiek valdīti ar dievišķo taisnību. Lai atvieglotu nodokļu ievākšanu, zemniekiem tika iemācīts, ka tas ir viņu reliģiozais pienākums. Nodokļus ievāca naudas izteiksmē, nevis ar olām, pienu utml. Nodokļu iekasēšana naudas vienībās vienkāršoja procesu un radīja papildus izdevības slēpt vardarbības un zādzības. Tiešs brutāla spēka pielietojums ir ļoti dārgs un neizdevīgs. Ir daudz vieglāk zagt maldinot, nekā ar pliku vardarbību. Pie tam vienreizēji ieņēmumi ir daudz mazāki nekā tas daudzums, ko var savākt vairāku gadu laikā. Tātad, katrā modernā sabiedrībā ir grupa, kas maksā vairāk nodokļos, nekā saņem pretī no valsts un otra grupa, kas saņem vairāk nekā dod. Nākamo nodokļu saņēmēju elite kopumā ir oligarhu grupējums, angļiski tos sauc par «establishment» (stūrakmeņiem), un tie kontrolē valdību. Viņiem nav iespējams palikt savās privilēģētajās pozīcijās, ja vairākums saprot, kas īstenībā notiek. Turklāt visas maldināšanas formas tiek izmantotas, lai slēptu patiesību. Tāpēc 97% rakstītā par ekonomiku ir nepatiesība. Tas sevī iekļauj rakstīto par inflāciju un valūtas sistēmām.

J: Lūdzu, attieciniet to uz inflāciju.

A: Inflācija ir naudas krājuma palielināšana. Nauda – tie ir arī kredīti. Jaunā nauda atņem pirktspēju eksistējošajai naudai. Eksistējošās naudas turētāji cieš zaudējumus. Jaunās naudas saņēmēji iegūst. Ja ir privāta centrālā banka, kurai ir atļauts taisīt

jaunu naudu no tira gaisa, kad vien viņi vēlas, tad tiem ir iespēja sabiedrībai nozagt visus uzkrājumus. Uzlabotajā ekonomikā, cilvēki, kuriem ir uz naudas balstīta vara, ir arī patiesie valdnieki. Visi maksā viņien nodevas, un lielākā daļa maksātāju to pat neapzinās.

J: Tad varbūt trešajam pielietojamās ekonomikas likumam vajadzētu teikt kaut ko par patiesības apzināšanās nozīmīgumu?

A: Es ierosinu sekojošus papildinājumus ekonomikas likumā...

Pirmais pielietojamās ekonomikas likums ir: Personības godīgums ir augstākā nepieciešamība. Tas tā ir tāpēc, ka katras atsevišķas personas godīgums spēcina pašas šīs personas un visu citu cilvēku miera izjūtu, harmonizē tos. Tas, savukārt, sekmē pareizi ievērot ekonomikas likumus. Negodīgums, turpretī, destabilizē jebkuru personu, rada disharmoniju un apgrūtina ekonomikas likumu izpratni un to ievērošanu.

Otrais pielietojamās ekonomikas likums ir: zini tās personas rīcības motivāciju, kura tev piegādā informāciju. Ekonomikas likumu praktiskajā pielietošanā ir ļoti nozīmīga tā cilvēka motivācija, kurš jums piegādā informāciju. Tas ir priekšnosacījums tam, lai Jūs varētu precīzi noteikt šīs informācijas patiesīgumu. Atcerieties, ka 97% no visa rakstītā par ekonomiku ir apzināts mēģinājums jūs maldināt.

Trešais lietišķās ekonomikas likums ir: absolūti, pilnīgi, vērtēt, cildināt un pārbaudīt patiesību. Visa tā kopējā jēga ir novērst nepatiesības priekšnoteikumus, jo tie radītu neuzticamus secinājumus.

J: Visi lietišķās ekonomikas likumi ir saistīti ar priekšnoteikuma patiesīgumu, katrā tās pielietojuma gadījumā. Vai tad mēs nevaram, teikt, ka patiesīgums fundamentālo ekonomikas likumu pielietojumā ir vitāli nozīmīgs?

A: Jā. Pirmais likums -- godīgums -- mijiedarbojas ar personas patiesīgumu, pielietojot trīs ekonomikas pamatlikumus. Otrais ir saistīts ar tās personas godīgumu, kura Jums piegādā informāciju, un trešais likums ir saistīts ar Jūsu patiesības apliecināšanu attiecībā uz abiem iepriekšējiem likumiem. Kritiskais punkts ir tas, ka, ja Jūsu priekšnoteikumi ir pareizi, patiesi, korekti, loģiski, pielietojat

ekonomikas pamatlikumus, tad Jūsu secinājumi būs pareizi, un tādēļ tie būs gan loģiski, gan patiesi.